M. Irod
02781

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

SZERKESZTI HEINRICH GUSZTÁV.

17.

FAZEKAS MIHÁLY VERSEI.

BEVEZETTE ÉS KIADTA

Dr TÓTH REZSŐ.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1900.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA
52715

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

BEVEZETÉS.

Egy olyan munka, mely hetvenhat év alatt több mint tizenkét kiadást ér, s elterjed a nép, hódít a műveltek közt; mely megiratása után nyolczvanhat esztendővel — mikor az irodalom oly rendkívülit haladt és emelkedett — még mindig kedves olvasmány, még mindig új kiadást ér, s díszes, fényes kiadásáért egy előkelő újság hasábjain agitálnak: bizonyára még hosszú időre megőrizte szerzője nevét a feledéstől. Nem is lehet hát e Fazekasról szóló tanulmányt amaz immár divatos elegiai bevezetővel kezdenem, hogy «az irodalom egy elfeledett munkását» ragadjuk ki eddigi homályából. Lúdas Matyi históriáját «kunyhóban és palotában» mindenki ösmeri, rajta — mint *Gerőcze Sándor* írta pár év előtt a *Budapesti Hirlap*ban — «a gyermek kaczag, az ifjú lelkesedik, a férfi elgondolkozik; tele van bohósággal a bohónak, bölcseséggel a bölcsnek». E hosszú népszerűség, mely állandó értékének is némi jele, vigasztalás egyszersmind, ha szerzője nevét és életét kevesen ösmerik is. Lúdas Matyi, mint népszínmű, *Balogh István* gyenge átdolgozásában színen van 1838-tól 72-ig, harmincznégy esztendőn keresztül; *Tatár Péter* ponyvai átdolgozása mindig újabb és újabb kiadásban tízezrével terjed a nép között; s ez bizonyára nem az átdolgozók érdeme — mert ezek csak rontottak, — hanem terjedt az eredetinek még e torzok közül is kitünő és felcsillanó őserejénél, humoránál fogva.

Lúdas Matyi népszerű s kedves olvasmány ma is, mikor már megszünt korszerű lenni; mikor irányeszméje, mely

régebbi nagy elterjedésének egyik főoka volt, nem izgat; mikor a czél, melyért iratott: a jobbágyok sorsán való javítás, fényesebben s gyökeresebben valósúlt meg, mint tán azt írója valaha gondolta. A költői irányművek legfőbb veszedelmét, hogy t. i. bizonyos idő múlva, czéljuk elérése után elévülnek, Fazekas kikerűlte; kikerűlte tárgya kitünő költői feldolgozása által, mely mint tisztán ilyen is képes hatni és hódítani mindmostanáig. Lúdas Matyi határozottan egyik legsikerűltebb magyar iránymű; czélzata nem kiáltó, határozott tendentiája nem nyomja el benne a költői elemeket; jellemzése nem egyoldalú, mint az ilynemű műveknél többnyire szokásos; alakjai, meséje egyszerű és népies, naiv s épen azért hosszú életre alkotott. Értéke korával nő; nemcsak a nép s a közönség, hanem immár az irodalmi kritika is nagyra becsüli. Pár év óta, különösen forrására vonatkozólag, érdekes kutatásokat tettek, s e vizsgálódások érdekes új eredményekkel gyarapították e tárgybeli ösmeretünket, s ennek alapján pár figyelemreméltó új szempont is fölmerűlt.

Egyik ily főszempont, hogy Lúdas Matyit, mint demokratikus irányművet, iparkodjunk beleilleszteni azon irodalmi művek fejlődésének folyamába, melyek a középkori Eulenspiegellel kezdve, forradalmakon, nagy átalakulásokon keresztűl annyi czélzatos munkával készítették elő, siettették s támogatták a demokratikus eszméket s intézményeket; tegyük meg legalább ezt a magyar irodalomra vonatkozólag, melyben Apáczai siker nélküli szavától kezdve, Bessenyeivel, Bacsányival, Fáyval, Fazekassal, Eötvössel, Aranynyal s Petőfivel egy-egy határpontot jelölhetünk meg a nép jogainak fejlesztésére irányuló eszmeharczokban.

Másfelől mióta Lúdas Matyi tárgyát több külföldi hasonló meséjű és hangú irodalmi művel hasonlították össze (Eulenspiegellel, Mon oncle Benjaminnal) s több szerencsés kutató a legkülönbözőbb külföldi mesékben, *Katona Lajos* pedig egy XIII. századi franczia fabliauban is felfödözte Lúdas Matyi meséjét: kétségtelenné vált, hogy nem maga Fazekas szerzette azt, hanem vagy olvasta, vagy mint mesét hallotta. Ezóta igen

fontos szempont: úgy tekinteni munkánkat, mint az általános európai mesekincs egyik tagját, s keresni közvetlen forrását a külföldi s hazai népmesékben. Mily eredménynyel járt a kutatás: később látjuk.

Ez új szempontok kitűzése óta természetesen Fazekas élete felé fordúl az érdeklődés; nyerhetünk-e belőle felvilágosítást eposza forrása felől; vajjon élete magyarázza-e költői fejlődését stb. Sajnos, e tekintetben mindmostanig igen kevés az eredmény, s alig remélhető, hogy egyhamar gyarapodjék. Kéziratai — egy-két levelét s pár versének kéziratát kivéve — nagyrészben lappanganak (kiadott verseinek kézirata egyáltalán nincs meg); kevés életrajzi adatai — miket halála után hatvan évvel szóbeli értesülések alapján állított össze *Mátray Lajos* — igen bizonytalanok, megbízhatatlanok, s nagyon kevéssé jellemzik akár az embert, akár a költőt. Bár lyricus: halála után kiadott hatvan egynehány verse is csak a legáltalánosabb vonásokat adja jelleméről; határozott egyéniséget nehezen tudunk belőlük alkotni. Pár hirlapi czikk: ugyanannyi keveset érő dátum. Feladatom és szempontom ennélfogva inkább írói jellemrajz, mint életírás, ámbár jól tudom, mennyire segítené ez amazt.

I.

Fazekas Mihály született az 1766. év első (vagy az 1765-ik utolsó) napjaiban Debreczenben. Mint a debreczeni református egyház anyakönyvéből kitűnik, 1766 január 6-ikán keresztelték meg;* születésnapja nincs bejegyezve, azonban tekintve, hogy a még mostan is dívó régi szokás szerint az újszülöt-

* Debreczeni ev ref. egyház anyakönyve. V. k. 86. l. 1766. «Jan. 6. Fazekas Mihály, Nagy Mária F(ia) Mihály. Keresztapák: Bétyei Péter Ispotálybeli Cántor, Bende Sámuel, Körmöczi Zsigmond.» *Szilágyi Imre* úr szíves közlése. E dátumra — a forrás fölemlítése nélkül — az eddigi hibás évszámok helyett Mátray hivatkozik először.

tet születése után nyolcz-tíz napra keresztelik, ez adat elég valószínű.

Apja, szintén Mihály, gyógykovács és állatorvos, anyja Nagy Mária. A Fazekas-család a XVI. század végéről származó régi nemes familia. A nemességszerző Fazekas István («miskolczi» előnévvel) 1593-ban nyerte czímerét: a kék mezőben hármas dombról kiemelkedő unicornist, mögötte egy kéve búzával. A család az idők folyamán Gömör, Pozsony, Szabolcs és Zemplén megyékben ágazott el, s írónk ez ágak egyikéből (biztosan nem tudni, melyikből) származott.* Fazekas különben — mint az a Lúdas Matyi szerzőjétől természetes, bár az ő korában elég feltünő — sehol sem említi nemességét.

Szülőiről keveset tudunk. Mátray** — valószínűleg *Laky Imréné* úrnő, Fazekas közeli rokonának bizonyára még régebbi hagyományokra támaszkodó értesítése szerint — atyját fia nevelése felett szigorún őrködő, puritán jellemű s aránylag művelt férfinak, anyját közmondásos gyöngéd, kényeztető asszonynak festi. Mi bizonyos e Petőfi-szülők rajzából, nem tudhatjuk; kétségtelen, hogy ha nem voltak is műveltek, gyermekeik, különösen egyetlen fiok neveléséről eléggé gondoskodtak. Vagyonuk volt; városi egyemeletes házuk, földjük, szőlejük bizonyára becsületes munka méltó jutalma. Mihályon kívül volt még három leányuk.

Fazekas gyermekségéről s ifjúságáról is kevés megbízható adatunk van. Azok a gyermekes csínytevések, miket *Mátray* — szintén csak másodlagos hallomásból — könyvében elmesél (tépett ruha, karmolt arcz, apja régi háromszögű kalapjával verébvadászat, fagyos éjszakán fapuskával, katonasapkában «őrtállás» stb.) még pajkosságnak is mindennapiak, nemhogy belőlük Fazekas jellemére, koczkáztatás nélkül, következtetéseket vonhatnánk. Korán kerül a debreczeni collegiumba, a

* Nagy Iván, Magyarország családai. IV, 134. o.
** Mátray Lajos: Fazekas Mihály élete és munkái. Debreczen, 1888.

hol kedvencz tárgyain, a botanikán s irodalmon kívül minden egyebet elhanyagol. Hogy jobban boldogúlhasson, szülei a collegiumba adják lakásra is. Ennek szigorú, puritán szelleme hinti lelkébe vallásossága, katonai kötelességszeretete magvait, ez tartja meg egyszerű tisztaságban erkölcsét; de ez teszi félszeggé ízlését is, ez durvítja gyakran kifejezéseit, ez teszi elfogulttá városa iránt, ez fejleszti helyi hazafiságát, és ezért, hogy későbbi sokoldalú önszerezte műveltség után is van benne sok a Kazinczy által annyira gúnyolt «Debreczenismus»-ból. Korán tanúl saját szorgalmából. Mint gyermek gimnazista kezd a francziához; később megtanúlja a német nyelvet is. Nagy buzgalommal botanizál; tanárának, a híres *Varjas*nak legkedvesebb s elkényeztetett tanítványa. Bizonyára sokat olvasgat. Hogy mik voltak első s legkedvesebb olvasmányai, — mi oly fontos egy író fejlődésének megfigyelésében, — nem tudjuk. A katonai pályára kora gyermekségétől úgy vágyódó ifjú talán Gyöngyösi munkáiból tanúlta ösmerni a harczi erényeket, ostromot, hadi inséget, győzedelmeket. Jól ösmerte a classicusokat. Később a felvilágosító franczia irodalmat is tanúlmányoznia kellett; hiszen lyrai versei közül is nem egy teljesen a Rousseau szelleme szerint való. A Mátray-közölte «ösmeretlen» versek — mik között több Ányos, Verseghy, Szentjóbi, Szabó, Csokonai s Kisfaludy Sándor műve — legalább tájékoztatnak Fazekas későbbi magyar olvasmányairól; ha csakugyan a Fazekas kézirata az a kis füzet, mire Mátray nem hoz semmi bizonyítékot. Tanárai, bár koruk legkitünőbb tanítói is, az egy Varjast kivéve, nem sok hatással lehettek művelődésére. Varjason kívül *Sinai Miklós, Szathmáry István* s az ördöngösségéről szinte mondai alakká vált physicus, *Hatvani István*, a «magyar Faust» — ez utolsó mint hatvannégy éves agg — tanították. Tanuló pályája 1782-ben hirtelen félbeszakad. A hevesvérű, anyja s Varjas kényeztetése miatt elbizakodott, atyja s többi tanárai szigorúságát nehezen tűrő tizenhat éves fiú, — a ki talán érezte tehetségét is s kétségtelenül megúnta a szűkkörű, egyhangú, kevés tudománynyal jutalmazó collegiumi életet s öreg tanárai

szigorúságát is, — valami csekély mellőztetés miatt összevész tanáraival, s a főiskolából, hol immár «auditor classis II.»* volt, otthagyva az egész tanulói pályát, 1782. ápr. 16-án kilép.

Ezután a fiatal fiú régi gyermekjátéka, pár éve komolyan szőtt s ki tudja mily ékesen ragyogó álma valósul meg: a kicsapott diák atyja haragjára, anyja kérésére nem hallgatva, katonának csap fel, mint később Kisfaludy Károly és Petőfi. Ki tudja, mennyi homályos vágy biztatta a gyermekkatonát; bátorsága, mit később a harczmezőn is fényesen tanúsít, dicsőségvágya, mely diadalokról álmadozik, mind erre a pályára csábították, dicsőséggel, emelkedéssel kecsegtetve, s lassan-lassan kiábrándítva.

Katonai pályája tizennégy évig tart: 1782—96-ig; belép mint tizenhat éves ifjú, a 84-dik lovasezredbe, s mint harmincz éves férfi főhadnagyi ranggal hagyja el. Katonáskodása kezdetén egy öreg huszárőrmester, kit apja bízott meg, lesz Mentora, tanácsadója és vezetője. Ezredével bejárja Galiciát, egész Ausztriát. 1784-ben tizennyolcz éves korában káplárrá, 1790-ben mint huszonnégy éves ifjút hadnagygyá léptetik elő. Barangolásai közben teljesen megtanúl németűl is. Egy ízben öreg — már megbékélt — szülői látogatására is szabadságot vesz. Mikor mint hadnagy, 1790-ben, másodszor tér haza, szülői már meghaltak. Testvéreivel osztozik az örökségen, a szüleiházat eladja, földbirtokát bérbeadja, s huszonnégy évével visszatér a megszokott s még tán mindig kedves katonasághoz. Harczok is kipróbálják vitézségét: 1790 tavaszán a török háborúban Moldvába vonúl, s itt szövődik első szerelme egy oláh parasztleánynyal, a *Ruszánda-idill*, melyre később is szívesen gondol, s a Ruszándáról *a moldvai szép*-ről írt versében is felcsillan a szép oláhleány édes emléke. E hadjárat alatt lélekjelenléte s vakmerő bátorsága megmenti a várost megszálló magyarokat a felkonczoltatástól. Ez időben «folyt vére... érdemes hazája mellett»: egyik ütközetben hüvelykujját vágják le. 1796-ban részt vesz a franczia hábo-

* 1781—2. Subscriptionalis könyv, 530. lap.

rúkban: ezredével a Rajnáig vonúl. Azonban ekkor már korántsem a régi lelkesedő katona többé; folyton növő műveltsége, az új franczia irodalom olvasása, ezeknek szabad szelleme egész gondolkodását átalakítják. A harczravágyo ifjú katona, mire harmincz éves férfivá válik, komoly, emberszerető, hadgyülölő «aufklärista» philosoph lesz, mint a Bessenyeiek, mint némileg Orczy Lőrincz, Báróczi s annyi más. A pálma, melyet pár év előtt Ruszandájánál is többre becsült *(A puhának gyönyörűség, Pálma kell a bajnoknak)* kezd veszíteni értékéből, s a harczra ösztönző «hazai hűség» az általános emberszeretetben olvad fel. Megénekli a *férje elestén kesergő özvegyet*, francziából lefordítja *Egy anya táborba induló fijához*, s annak keservét *fija halálán*.

Ez átalakulást teljesen megerősiti az a kis történet, mit tudtomra először *Szücs István* jegyzett fel. Fazekas franczia hadjáratában [1] csapatjával egy franczia városba nyomúl, melyre szabad sarczolást engedélyeztek. Fazekas «bemegy egy úri házhoz, s annak igen jeles könyvtára szemébe tűnvén, a könyvtárból kiszemel egy jeles könyvet, asztal mellé ül, s olvas a könyv mellett addig, míg eltelik a sarcz ideje, s akkor a könyvet visszateszi helyére, s meghajtva magát, kifelé indúl. E nemeslelkűségen elámúlva, a háziúr erőnek erejével egy értékes zsebórát tukmált Fazekasra emlékül.»[2] E modor, mely szép fényt vet Fazekas nemes lelkére, csakis a felvilágosúlt philosoph modora.

Így átalakulván Fazekas egész gondolat- és jellemvilága, melyben a harczi dicsőségvágyból már csak a kötelességérzet, az elszánt vitézségből csak a szigorú fegyelem maradt meg, könnyű volt ott hagynia tizennégyéves pályáját. 1796. végén mint «nyugalomra lépett Cs. K. Felhadnagy»[3] tér vissza Debre-

[1] Szűcs s utána Haraszti (Költészetünk új népies iránya) hibásan 1813-ra teszik.

[2] Szűcs István: Szabad kir. Debreczen város történelme, 1871. III. k. 979. o.

[3] Tud. Gyűjt. 1828. III. 127 l., s nem mint «huszárszázados»: Ferenczy-Danielik: Magyar írók. 1856. I. k. 135. l., s Kulini Nagy Benő: Csokonai Album 1861. 223. o.

czenbe s kezd új élethez. Nagy megkönnyebbülés számára a katonaság elhagyása. Két «bútsúének»-ben mondja el végbúcsúját vitéz barátaitól s az egész hadi élettől. Hírért, dicsőségért «nem kínlódik többé», «józan eszét bajnoki gondolat nem gyötri», «nem akar keze ontani vért», s polgári méltóságait nem adja egy «hérosságért» sem.

Ily változott s megkönnyűlt hangulatban kezdődik Fazekas debreczeni új élete. Életmódját újonan rendezi be; szüleinek eladott háza helyett újat vesz, szép kerttel, melyben kedves virágait, bokrait ápolgatta, lugassal, melyben barátaival, különösen Csokonaival szokott volt elbeszélgetni «egy kancsó jankai mellett». Szőlőt is szerez az Érmelléken, földeket vesz, s élete a természetben gyönyörködő s kora gondolatait megértő philosoph élete lesz, ki elég módos arra, hogy vagyonának csak gyönyörűségeit lássa, s eléggé tapasztalt és kiábrándult, hogy kedélye az új idyllikus életnek csak örvendeni tudjon. Élete ezentúl egyszerű és nyugodalmas; kisebb városi és collegiumi tisztségekkel tisztelik meg: városi esküdt,* majd a város és a református Collegium «perceptora» (pénztárnoka) lesz, s ő e tisztségeket, ha nem is a legnagyobb kedvvel, annál nagyobb lelkiösmeretességgel és pontossággal töltötte be. Gyönyörűségét, apró élvezeteit hivatalán kívül: kertjében, szőlejében s kevésszámú barátaiban találta. Részt vett városa közügyeiben, s hévvel védelmezi is azt, ha kell, pl. az Árkádia-pörben; csakhogy lelke nem itt keres állandó élvezetet. Azon pár barátjával, kik Debreczenben érdeklődtek az irodalom, az európai események és a tudomány iránt s tudtak simulni nem könnyen hozzáférhető természetéhez, Kis Imrével, ki szintén részt vett az Árkádia-pörben, Szentgyörgyi orvossal, a költői hajlamu Domokos Lajos főbiróval, s különösen Csokonaival (kihez három versét intézi s halálát is versben siratja), és sógoraival, Diószeghy és Földivel szívesen beszélget irodalmi s társadalmi kérdésekről, e két utolsóval különösen természettudományi,

* A debreczeni halálozási anyakönyv V. k. 421. l. bejegyzése szerint.

botanikai tapasztalatairól. Megösmerkedik s levelez is Kazinczyval, s ez másokhoz írt leveleiben is gyakorta emlegeti «Főhadnagy Fazekas Mihály urat». A nagy európai események, a franczia forradalom s Napoleon pályája élénken érdeklik s felháborítják. Figyel a fejlődő magyar irodalomra. Franczia irodalmi ösmereteit is bővíti; barátja, Csokonai kölcsön adja újabb s régibb franczia könyveit* s olvassa a korabeli német irodalmat is.** E mellett folytatja költői, megkezdi tudományos munkálkodását. Megírja Lúdas Matyit s dolgozik Fűvészkönyvén is. Érdeklődik egyháza iránt: több vallásos versén kívül ír egy szép dicséretet a debreczeni énekeskönyv számára (127. dics.). Tevékeny, elfoglalt élet képe ez; egy oly emberé, ki hasznos munkában keres elszóródást, élvezetet.

Legfőbb örömét azonban kertjében, gazdaságában leli. Bokrait, virágait Tompára emlékeztető szeretettel gondozza. Gyermekkori szenvedélye a botanizálás immár tudományos czél lesz előtte, s míg kertjében növényeit ápolgatja, fejében a «Fűvészkönyv» terve fogan meg. Természetszeretete gyönyörűséggé változtatja e nehéz tudományos munkát, (viszont tudományossága nem ritkán költőietlenné természeti leirásait). E csendes, egyszerű philosoph életet legszebben festi egy ily leíró költeményének végső pár sora:

«Hogy Mártól végkép búcsút vettem,
Nyugodalmat itt kerestem,
Mások baját nem irigyelve,
A természetet énekelve.
Ott, egy kis bodzafa árnyékában
Emelkedett szívem magában.
Szép nyughelyeim! virúljatok.
Kellemes árnyékot adjatok,
Hol vidulásomat lelhessem,
S kis lantom kedvemre pengessem.

A botanika mellett különösen az astrologiával foglalkozik, inkább a tudós műkedvelő érdeklődésével, mint magasabb tudo-

* Szépirodalmi Szemle I. 348.
** Schillert mindenesetre ösmeri; két verse: A grófnévá lett kertészlány s A violához, németből van fordítva.

mányos czélból. Általában tudományos és irodalmi ösmeretei magasan felülemelkednek a «debreczeni» s az akkori közönséges műveltség színvonalán; s tekintve, hogy ezt egy tizenhat évétől harmincz éves koráig fegyverforgató katona önművelés útján szerezte: méltó kiemelnünk lelkesedését s szebb czél felé törő kitartását.

Azonban Fazekas tudománya, irodalmi ösmeretei, tapasztalatai már ekkor bizonyos határozott philosophiai nézetekben olvadtak össze, melynek alakulására kétségtelenül a franczia új eszmék hatottak leginkább; philosophiai gondolkodás, mely felvilágosúlt és demokrata, a nélkül, hogy radikális lenne, vagy a vallásosságot kizárná. Lyrai verseinek egész sora jellemzi e gondolatokat. Nem tekintve a fentebb említett csatagyűlölő, emberszerető «harczdalokat» (különösen *Egy véres ütközet estvéjén* cziműt), több kisebb-nagyobb versében hol egy-egy czélzásban, hol kifejezetten formálódik szabadelvű philosophiája. *A Debreczeni első kalendariumba, melyből az időjövendölés kimaradt,* s a *Debretzeni kalendarium második kiadása eleibe* az elég kicsinyes alkalomhoz mérten egész föllengző páthoszszal énekel a «világosság kiderült koráról,» a «szabad értelem szent hevéről,» s ódai lelkesedéssel fordul a magyarsághoz:

«Oh dicső nemzet! Te ki hajdanában
A vitéz korban egekig ragyogtál.
A világosság kiderült korában
Éjbe maradnál?

Azonban mindenekfölött két verséből: *Az alpesi bölts* s *A bölts* czíműekből tűnnek ki Fazekas aufklärista gondolatai. Az elsőt Voltaire iskolájához tartozó franczia költőből, *Jean François de la Harpe*-ból (1739—1803.) fordította; *

* Az eredeti: *Oeuvres de M. de La Harpe. Paris chez Pissot, 1778.* Tome II. 76 oldal: *Le philosophe des Alpes. ode, 1763.* Fazekas fordítása — bár az eredeti rímes alexandrinjeit hexaméterrel s asklepiadesi strófával cseréli fel — korához képest igen sikerűlt. E vers 13-dik strófáját veszi Csokonai is jeligéül munkái elé.

a másik is, bár eredeti, teljesen a franczia philosoph-költők viszhangja. Alcidon, az «alpesi bölts», kit

. . . . . a városi lárma
S udvari pompa fogák azelőtt zabolán; a hiúság
És alacsony nagyság tetszett neki; a csunya vétkek
Tsalszavait követé; minden tsábitni valókat
Megpróbált, minden rászedte —

most, magába vonúlva, az Alpesek közt, a szűz természet ölében kis erdei lantján énekli meg a természetet:

«Bejárhatatlan nagy hegyek! a komor
Télnek s szeleknek honjai!
Sötét s le tsonkúlt oszlopi a koros
Fatörzsököknek, mellyek az érdemes
Vénségnek álló képi vagytok:
Nektek akar szavam énekelni.

E lelkesűlt apostrophe után a rousseau-i gondolatok egész tömege özönlik:

«A városokban, e sivatag között
Tsergő pataktól távol, az emberek,
Törvények, erköltsök, szokások
Lántzaival lekötözve nyögnek.

Állképbe jár ez, járom alatt amaz,
A balgatagság vétkeivel kiki
Oltárt emel s mint Istenének
Áldozik ostoba áldozattal.

A kik buzognak még ősi jussokért
Oh had idézzem nagy hegy elődbe! hol
Bátor, szabad, tevékeny, éles
És nagy az emberi elme, mint te.

Azt képzelem, hogy tsútsaidon vagyok,
S itélem onnan széltire a világ
Sorsát, gonoszságát, hibáját
S tetteit ez vagy amaz királynak.

Te a kerengő századok ostromit
Merőn lenézed: mink, kik az életet
Érezni tudjuk, büszke gőggel
Férgek alá nevelünk takarmányt.

El nem fetsérlem hát rövid életem
Tsekély mivoltát; légyetek oh napok,
S órák ti, kikben még lehellek,
A gyönyörű tudomány sajáti.

Hová igyekszel kis patakocska, kit
Láttomra szül e nagy hegy? Eredj, eredj,
Majd partodon számlálhatatlan
Emberi közbajokat találhatsz.

Mondd ezt az önnön tőreiben nyögő
Népnek, hogy itt, e serkedező erek
S mohos kövek mellett az ember
Boldog . . . stb. stb.

A rousseau-i «retournous à la nature» mily erős, tendentiosus viszhangja ez! Nem ily czélzatos, de nem kevésbbé philosophiai *A bölcs* czímű tizennégysoros kis verse:

«Függetlenségében lél a bölcs nagyságot,
S neveli az arany jármos uraságot;
Ő a természetet szabadon vizsgálja,
A képzelt jót, szépet s igazat utálja.
Ő a legnagyobb úr az egész világon,
Felül ragyog lelke a mulandóságon,
. . . minden vagyonját szép tudományában
Tartja s megnemesült szive jóságában . . . stb.

Apróbb, de határozott czélzásokat nem egy versében találhatni. *A persa fejedelem* cz. erősen franczia ízű paradigmájában például vallásegyenlőséget dícséri («Főtörvénynek irassék: Minden vallás országomban tiszteletben tartassék»), *A tavaszhoz* dicséri a madarakat, kik «A kedves szabadért megvetik a gyanús kézzel szórt eledelt», sőt egy idylli rajzában *(Ki a boldog?)* egyenesen a hazai jobbágy állapotokra van vonatkozás, némi szelid izgatás a füstpénz, dézsma és a taksapénz ellen, mikor t. i. a boldogság egyik főfeltételének tartja, ha az embert

. . . . . nem róják azért
Hogy a kéménye füstöl
Dézmát sem ád, se taksabért
S nem tarthat a betsüstől . . . stb. stb.

Philosophiai gondolkodásából folynak Fazekas politikai nézetei is, mikről felvilágosítást adnak Kazinczynak Cserey Farkashoz írt egyik levele (1806 máj. 29-ről), melyben fájlalja, hogy Fazekas «forró barátja a németnek,» s egy eddig kiadatlan kéziratos verse, melyből — az előbbi adattal egybehangzón — nagy Napoleon gyűlölete tűnik ki. E fontos vers — mert arra vet világot, mire nézve eddig a legkevesebb adat volt — Csokonaihoz van írva Révkomáromba, keltezve Debreczenből 1802 feb. 17-ről. (Akadémiai kézirattár, Magy. Irod. levelezés, 4. r. 155. sz. XI. sz. levél.) Íratott abból az alkalomból, midőn Napoleon az öreg franczia royalista költőt, *Ducis János Ferenczet* fényes ajánlataival (szenátori állás és negyvenezer franc fizetés) sem tudta rávenni, hogy tetteit megénekelje. A hang drastikus, kiméletlen, s nem csodálható, ha Napoleon dicsősége idején nem adták ki.

«Ama nemzetek vérében
Úszkált világzsivánnya
Felpöffedt kevélységében
Nézd el! még azt kívánja,
Hogy harámbasaságának
Az a jutalma lenne,
Hogy egy Homerus lantyának
Ezüst húrján pengene.
De elesnek szándékjoktól
Ha ily poltzra kapkodnak
A vérszopók, mert azoktól
A múzsák undorodnak.
Tsak az emberi nemzetnek
Felséges barátjai
Lehetnek a tiszteletnek
Valóságos tárgyai.
Ők tsak azokról zenghetnek
Halhatatlan hangjokkal,
Kik az égre törekedtek
Emberi virtusokkal.
A Földi Geniussának
Van tehát arra jussa,
Hogy lantozzon árnyékának
Egy hazánk Homerussa.

Fazekas philosophiai gondolkodását ösmerve, természetes, ha liberalismusa nem rajong a franczia kényúrért, ha emberszerető lelke undorodik a «nemzetek vérében úszkáló világzsiványa»-tól s örömest van azok pártján, kik a «vérszopót» egyesült erővel meg akarták fékezni. Ezért oly «forró barátja ő a németnek». E tekintetben egyforma gondolkodású Csokonaival, ki szintén «vérszopó tigriseknek» nevezi a francziákat. (Özvegy Karnyóné, 1799-ből.)

Érdekes, hogy Fazekas ösmertetett «aufklárista» nézetei s rajongó természetszeretete mellett is ép úgy megmarad vallásosnak, mint s hogy nem vált belőle áradozó természetimádó,

holott csak még pár lépés e philosophiai gondolat-menetben: biztosan e kor divatos, abstrakt, személytelen «természeti istenéhez» vezet. Fazekas ellenben vallásos, sőt némileg felekezeti. Szép dicséretet ír a reformátusok énekes könyvébe (127. dicséret: *Oh mely nagy az ember boldogsága, kinek igazán gyült minden jószága* . . . kezdettel) s kiadott verseiből is nem egyből tűnik ki vallásossága. *A megégett Debreczeni nagy templom falai közt serkent gondolatait* * Istenhez intézett fohászszal végzi. *Az én kis kertem* viharleirása a következő, vallásos gondolatokra vezeti:

«Oh mely méltóságos szemlélet,
Mely egy rosz lelkünek itélet,
Kit a villám pattogván szélylyel,
Fenyeget megannyi veszélylyel,
Melyben a bölts tégedet fellél
Fő jóság, ki által minden él.
Áldván a természet jó attyját
Ki táplálja minden állatját.
Ki a láthatatlan párából
S sok ezernyi szerek lángjából
Felhőt hirdet a levegőben
S esőt ád alkalmas időben.

A *Szükségben segitség* félig keserű, de végül a halál utáni igazságszolgáltatásban megnyugvó philosophiája s az *Exsurge cor meum* emelkedett hangja szintén Fazekas mély vallásos érzésének bizonyságai. Ez őszinte vallásosságot megmagyarázza ifjúkori debreczeni collegiumi élete mindennapos esti imádkozásaival, a folytonos templomba járással, miknek elmulasztása Csokonai egyik főbűnéül rovatott fel; ** ez a puritán szellemű, szigorú collegiumi élet, mely benlakóit elszakította a várostól, mely erkölcstelenségnek tekintette a tánczot, pipázást, danolást. E szellem, mely a maga bűntelen, de egyszersmind szeretettelen ridegségében az egész akkori

* Debreczen 1802. jun. 11-i leégését még két más irónk is leírta: Bessenyei (Debreczen siralma), s Keresztúri József, krónikájában.

** Sárváry Pál: Csokonai életrajzának töredék vonalai. Kisf. T. Évl. 1846. II. 383. 1.

Debreczen közszelleme volt, vette körül Fazekas gyermeklelkét, ez óvta meg vallásosságát is, s ez fejlesztett benne — nagy tudománya és felvilágosultsága daczára is — némi kis felekezetiséget. Érdekes, hogy e felekezetiség verseiben nem nyilvánul, hanem ott, hol legkevésbbé várnók: *Füvészkönyvében,* melyből (Földi doktor *Kritikájá*-nak utasítása szerint) kiméletlenűl kihagy minden oly «botránkoztató babonás» népies nevet, melyek a szentekről neveztetnek: Szent Antal virága . . . Szűz Mária paputsa» stb.* Azonban felekezetisége is csak addig a határig terjed, s abban nyilvánul meg, hogy buzgó részt vesz egyháza s a Collegium ügyeiben.

E pár vonásban, mit itt Fazekasról vázolni igyekeztem, körülbelül be van foglalva jellemének minden fővonása. Gyermekkorától neveltetésénél fogva vallásos; katonáskodása pontossá és kötelességtudóvá, a franczia felvilágosító irodalom emberszerető, felvilágosult és demokrata aufkläristává nevelik. Ebből folyik a vérontó Napoleon iránt táplált gyülölete is. Gyermekkori botanizáló kedve a férfiban komoly tudományos foglalkozássá érlelődik; tudományszeretete és lelkesedése ép oly őszinte, mint nagyobb czélok nélkül inkább kedvtelésből űzött költészkedése. Magába mélyedő természete kevés barátot keres, keveset talál, ám ezekhez hű, őszinte és bizalmas, kikkel alkalomadtán sokat és szívesen humorizál. Kész szolgája a közügynek, egyházának, városának s védelmezője néha a kicsinyeskedésig is. Élénk megfigyelője minden új társadalmi, politikai vagy irodalmi mozgalomnak, de nevelésétől, környezetétől befolyásolva sohasem túlzó. Innen mérséklete a szabadelvűségben, s mérsékelt álláspontja a nyelvújítással szemben. Mindenek felett a természetnek élő, nyugodt, szerény philosoph lélek, ki zajos ifjúsága s pár meghiúsult ábrándja után inkább önmagában, mint magán kívül keresi a megnyugvást, a boldogságot. Általában nyájas és szeretetreméltó a másokkal való érintkezésben, de sokkal inkább philosoph, mint hogy nézetei gyakran ne lennének ellentétben a köztudatban levőkkel.

* Magyar Füvészkönyv. Előljáró beszéd.

Ilyennek jellemzi őt Kazinczy, Cserey Farkashoz 1806 máj. 29-én írt levelében, egyikében azon kevés soroknak, mik Fazekas jelleméről egyáltalán reánk maradtak: «A Főhadnagy Fazekas Mihály úr köszöntését gyönyörűséggel vettem. Nem szükség mondanom, hogy szeretetre méltó ember, noha sokban paradoxus, még pedig akarva az. Az a legnagyobb kár benne, hogy forró barátja a németnek. Ezt mondjad neki, ha még nálad van vagy meglátni találod. Csokonainak kedves barátja s poetizáló s botanizáló társa volt, és Csokonai hozzája a lélek physionomiájában igen sokat hasonlított.»* Az az adat, hogy Fazekas Csokonaihoz a «lélek physionomiájában igen sokat hasonlított», úgy hiszem, irónkra emelő és dicsérő jellemzés. A *Pályám emlékezeté*-ben is kiemeli Fazekas «szelid lelkét», ki a neologok s orthologok közt lebegve, mindkét fél szeretetét megszerezte magának.** Csokonai hozzáírt versében szintén úgy jellemzi őt, mint «nagy lelket».

« . . . a kinek Bellónától
Magasztalva van neve,
A gőgösség hagymázától
Irtózván, kertész leve.
Ő, a tomboló vígságnak
Futja unszolásait
S egy félig fejlett virágnak
Lesi biztatásait.
Ő a fösvények sorába
A dögkintsekkel felhágy,
S húgának társaságában
Gyöngyvirág gyönyörökre vágy. stb.

Ezentúl Fazekas jelleme, a mint az a férfiban kialakúlt, keveset változhatott. «Paradoxus különczségei», miket Kazinczy említ, korával talán terhesebb szeszélyekké nőtték ki magukat, s a magábavonuló szigorú katonából idővel torzomborz deres bajúszú mogorva agg lett. Barátaihoz írott «*Végbútsú*»-jában maga is bevallja «sok hibáját és sok keserű óráját». Legjobb barátai: Földi János († 1801), Domokos Lajos († 1803),

* Kazinczy-levelezés, Váczy kiadása 928. sz. levél.
** Pályám emlékezete. Abafi: Nemzeti könyvtár III. 52—53. l.

Csokonai († 1805), Diószeghy († 1813) egymás után halnak el; annál nagyobb veszteség Fazekasra, mivel újak nem pótolják ezek helyét, s az öregedő költő mindinkább visszavonultan emlékeinek, tudományának s költészetének él. Később a tudomány s a költői hír utáni régi lelkesedése is lohadni kezd. Nagy ambitióval írt *Füvészkönyve* csak csalódásokat szerez,[1] *Lúdas Matyi*-ját 1817-ben név nélkül adatja ki, «mivel nemzetünknek erántunk való érzéketlensége engem is azzá tett minden betsület eránt, mely a nyomtatás útján nyerődhetne, de az úr engemet azért ne szánjon, mert Hypocondriacus nem vagyok, hanem tsak Magyar.» (Levele Kerekeshez, 1815 nov. 24-ről, Főv. L. 1888, 300. sz.) Munkálkodni azonban meg nem szűnik mind halálig. 1819-től haláláig, 1828-ig nagy kedvvel szerkeszti a *Debreczeni kalendáriumot*, az első magyar naptárt, melyből a babonás «jövendölés kimaradt.» Mindenik naptárba négy-öt találós verset ír; egyik sem valami költői, mint ily nemben pl. a Kölcsey-féle rébuszok; betűkhöz ragaszkodó inkább, mint leleményes. Halála előtt két évvel 1826-ban csillagászati művét, a *Tsillagórát* adja ki, *mellyből ki a jelesebb álló tsillagokat esmeri, az esztendőnek minden tiszta éjjelén és annak minden részeiben megtudhatja, hány óra és hány fertály legyen.* E mellett szívesen buzdította és segítette a «tanulni szerető ifjúságot», mint azt a *Magyar Kurir* nekrologja megjegyzi.** A költészet sem hagyja cserben; egy-két csendes dal, némi humorral átlengve, öreg korában is felzendül lantján. Hosszas betegségében, melynek szomorú végét bizonyosan jól sejtette s utolsó éveiben kedélyét is bizonyára ez tette komorrá, ha életén végiggondolt, öntudata méltán nyugtat-

* Levele Kerekeshez, Főv. L. 1888. 300. sz.: «boldogult emlékezetü Sógorommal sok vajúdások után a Füvészkönyvet elszültük; kiben minek utána megtsalattatásunkat által láttuk, kedves Sógorom ugyan Hugának, az Orvosi Füvészkönyvnek világra botsáttatásával akart annak betsületet szerezni, de ebben sem érvén örömöt, el ment a Természet Urához, hogy tőlle nemzetünknek a természet eránt érzékenyítő lelket kérjen. Én pedig bámulásaimból mindeddig se tudtam kieszmélkedni.»

** Magyar Kurir, 1828. No. 18, 1420.

hatta meg. Epilogjában *(Kalendárium magyarázatja után serkent gondolatok)* is ezzel vigasztalja magát:

Hanem azzal mégis végre
Magamat megnyugtatom,
Hogy a közös segitségre
Volt mindég akaratom.
Ha mikor nem kellettem,
Én arról nem tehettem.

Ily nyugodt lelkihangulatban éri halála, hatvanhárom éves korában, 1828 febr. 23-án, délelőtt kilencz órakor, hosszantartó és fájdalmas betegség (tuberculosis, a halotti anyakönyv szerint «száraz betegség») után. Két nappal utána temették el «igen szép halotti pompával. Prédikállott felette Fő Tiszteletü Superintendens Budai Ezsáiás Úr ; és a nemes tanuló ifjuság s városunknak minden rendben levő Előljárói s Alattvalói szomorúan kisérték ki ezen ritka nagy embert, a ki akár lángeszére, s mély tudományára, akár Fabriciusi karakterére nézve megérdemli, hagy a két Magyar Haza kevés választottjai között helyet foglaljon.»*

Halálának híre csakhamar az egész országban elterjedt, s lapjaink tolmácsolták a vesztesége feletti általános részvétet. *Márton József* lapja ** egy debreczeni levélben adja hírül. «Az ő halála — írja a levelező — közönséges szomorúságot okozott, úgy mint a kiben mindenek egy példás és feddhetetlen életü férfiat tiszteltek, sokan hű barátot, nyájas és kellemes társalkodót vesztettek el. Ő hivatalos foglalatosságain kivül a tudományoknak élt, s arra való buzdításai, valamint útmutatásai által is a tanulni szerető ifjúságnak sokat használt. A katonaságról lemondván, a többek közt a Botanica tanulására is ráadta magát, még pedig oly szerentsés előmenetellel, hogy a *Magyar Füvészkönyv* kijövetelét boldogult *Diószeghi Sámuel* volt Debreczeni Predikator és a most kimúlt *Fazekas Mihály*

* A debreczeni ev. ref. egyház halálozási anyakönyve, V. k. 421. l. *Szilágyi Imre* úr szíves értesítése.
** Magyar Kurir, 1828 márcz. 4. 1420.

egyesített fáradozásainak köszönhetjük. Óhajtanánk, hogy sok szép elmés és könnyen folyó Versezetei öszveszedve világot láthatnának.»

Szórul szóra e hírt közlik *Kultsár István Hazai és Külföldi Tudósitásai* is (1828. 20. sz. 153. o.) [1]

Rövidebben, de nem kevésbbé melegen emlékszik meg *Vörösmarty Tudományos Gyüjteménye* is (1828. III. k. 128. o.) a *Kihalt tudósok és Irók* rovatában: «Február 23-án Debreczenben közhasznú életét elvégezte Fazekas Mihály, nyugalomra lépett Cs. K. Felhadnagy, Debreczen városának s az ottani ref. Collegiumnak Pénztárnoka, Lúdas Matyi elmés irója, a Debreczeni Kalendarium szerkesztetője, s az első, s még eddig egyetlen Magyar Füvészkönyv néhai Diószeghi Sámuel Ref. Lélekpásztorral együtt munkálkodott halhatatlan emlékü szerzője s kiadója. (—r —y)» (= Vörösmarty?)

Családja nem volt; a sírját jelölő egyszerű fejfa idővel elkorhadott, és senki sem tétetett helyébe állandót, tartósat. Csak 1865-ben emelnek neki s tudós társa, Diószegi emlékének kis, egyszerű emlékoszlopot a pesti füvészkertben.[2] Hetven esztendővel halála után, 1898-ban Debreczen is emléket állít költőjének. 1898 április 18. óta díszes domborműves emléktábla — Tóth András szobrász műve — őrzi Fazekas emlékét, a régi háza helyén épült bankpalotán. De érecznél is tartósabban őrzi azt Lúdas Matyi. Míg ez él és terjed, nem kell féltenünk Fazekas nevét az elfeledéstől.

II.

Fazekas életében nyomtatásban Lúdas Matyin kívül alig egy-két verse jelent meg. Híres dalát *(Egy nyári este)* közölte Kazinczy a *Hébe* 1825-iki évfolyamában (230. lap), naptárai-

* Eltérés mindössze egy szó: ‚Botanica' helyett ‚Füvésztudomány'. Közölve: Főv. L. 1888. 300. sz.

** Lásd Vas. Ujs. 1869. XVI. évf. 40. sz. 5450. Bicsérdi János rajza. Hozzá: Vajda Viktor: két elfeledt magyar tudós, u. o. 546. o., s a Beöthy-féle Képes irodalomtörténet is, II. k. 93. l.

ban közöl pár költőileg értéktelen *rejtett szót*, s pár kalendáriumi verset; ezeken kívül csak a reformátusok énekeskönyvébe felvett s azelőtt is énekelt dicsérete jelent meg nyomtatásban. Maga *Lúdas Matyi* több mint egy évtizedig, egy pár szebb dala még tovább csak kéziratban terjedt. Halála után két évvel a *Koszorú* 1830-ik évfolyamában (65—72.) teszi közre tíz versét *Ináncsi Pap Gábor*, kinél a csillag alatti jegyzet szerint «a boldogultnak több versei is vannak kéziratban». A versek nagyrésze meg van a Lovász-féle gyűjteményben;[1] csak az *Édes Druszám* című Csokonaihoz írt bordal hiányzik. Hat évvel később, 1836-ban, hatvanhárom lirai versét és Lúdas Matyit gyűjti össze és adja ki az ortholog dr. Lovász Imre *(Fazekas Mihály versei összeszedte Lovász Imre. Pesten, Esztergami k. Beimel Józsefnél, 1836. Ára 40 kr. ezüstpénzben.)*, ki maga is íróember volt.[2] Kazinczyhoz írt verse közölve a Kazinczy-levelezés III. kötet 414. oldal. Mind mostanáig Lovász gyűjteménye Farkas verseinek legteljesebb egyetlen kiadása. *Mátray Lajos*, szatmári tanár, 1888-ban Fazekasról írt életrajza függelékéül kiadta még az 1819—28-iki kalendáriumokban közlött «rejtett szavakat» s Fazekasnak általa felfedezett egy pár «ösmeretlen» versét is; de mivel amazok költőileg teljesen értéktelenek, ezek pedig, mióta bennök *Balassa József* Ányosnak, *Döbrögi Balázs* Verseghynek, *Sebestyén Gyula* pedig Szentjóbi Szabónak, Csokonainak, Kisfaludy Sándornak rég kiadott verseit mutatta ki,[3] s az eddig érintetlenek is erős Csokonai-ízük miatt mind legalább

[1] Ime címeik: Ajánló vers, A szerelem (Lovásznál: Ameliehez), A szem tüze, A krumpli, A végbútsú, Egy gazdaságtanító könyve, Jó a bor, Édes Druszám, A zsendült leány (Lovásznál: A kölcsön adott gyümölcs), A tizizázás.

[2] Munkái: Értekezés a magyar nyelvújításról és annak némely nevezetes hibáiról, 1835. A tanuló gyermekeken gyakoroltatni szokott testi fenyítékről s pædagogiai kritikai czikkei a Figyelmezőben s a Tud. Gyűjteményben.

[3] Főv. L. 1888. 309, 335. o., Egy. Ph. Közl. 1889. 376. o. Vesd össze még «Szivem» czíműt (Mátraynál 160 o.) Csokonai Kleist-fordításának megfelelő két strófájával. (Márton József 1836-i kiadása, 52 o.).

is gyanusak: a *Mátray*-féle verseket a következő sorokban nem vehettem figyelembe.

Ha Fazekas verseit egy lyrikusnál mindenesetre kiválólag fontos költői fejlődés szempontjából veszszük figyelembe: lépten-nyomon sajnálattal kell nélkülöznünk e versek legtöbbjénél az útbaigazító dátumot. Alig egy-két verse van, melyről pontosan megállapíthatnók iratásuk idejét. Összevetések alapján többre mégis hozzávető pontossággal megállapítható az. Így «katona-versei» bizonyára katonáskodása idején (1782—96.) irattak, *Ruszánda* például a moldvai hadjárat alatt (1790) vagy után, huszonnégy éves korában, valamint az a két vers is: *(A grátziákhoz* és *A kétségbeesett szerelem)*, melyben Ruszándára még hivatkozás történik. Két katonai búcsúéneke s *Az én kis kertem* katonáskodása után (1796 után) harmincz éves korában keletkezett. *Debreczeni Főbiró Domokos Lajos halálára*, mint az Kazinczy egy feljegyzéséből kitünik,* 1803-ban keletkezett. 1802-ből való (mindenesetre kevéssel jun. 11-ike után) *A megégett Debreczeni Nagy Templom*-ról írt s a Csokonaihoz intézett akadémiai verse is. (Ennek pontos dátuma: 1802. febr. 17.) Ez időre esik Csokonai nevenapjára írt verse is. 1804-ből való *Lúdas Matyi* első, 1814-ből második kidolgozása. A *Csokonai halálára* írt költemény Kazinczy feljegyzése szerint 1805 jan. 29-én iratott. *(Magyar Kurir*, 1805. 235. o.) Mint a debreczeni ref. énekeskönyv «tudósítás»-ából kitünik: mindenesetre 1806 augusztus előtt iratott dicsérete, a *127. dicséret* is. Franczia szellemű, philosophicus versei bizonyára férfikorára esnek. Ötvenhárom éves korában, 1819-ben, írta három kalendáriumi versét. Vonatkozásaiból s pár mondatából következtetve, idősb korából valók az *Aggodalom*, *Serdülő bajuszhoz*, *Végbútsú*, *Tzitzázás*, *Költsön adott gyümölcs* stb. költeményei. Mindez még nem ád valami bő felvilágosítást, annyi azonban kétségtelen ebből is, hogy — legalább a Lovász gyűjteményében — Fazekas költői munkásságának java férfikorára esik. E gyűjteménynek megálla-

* Magyar Pantheon, Abafi kiadása, 377. o.

pítható legkorábban írt verse: a *Ruszánda*, huszonnégy éves korából való; hangja s bágyadt heve miatt valószínű azonban, hogy még később keletkezett. Verselt-e Fazekas még régebben, mint debreczeni gimnazista, vagy mint fiatal katona: az legfeljebb valószínű. Adatunk nincs rá.

Fazekas lirai költeményei elég változatosak. Van bennök szerelmi dal, föllengő óda, bölcselmi és tanító költemény, bordal, pár alkalmi vers, egy-két sikerült népies hangú pusztai dal stb. Egyikben sem valami kiváló, de legkevésbbé ott, hol mélyebb érzést, szenvedélyt kell kifejeznie. A nyugodtabb érzések, a természeti leirások sikerülnek rendesen legjobban. Mihelyt szenvedélyt vagy erősebb lelki mozgalmakat énekel, többnyire semmitmondó bombasztok árjába merül. Innen, hogy szerelmi költészetében is az öregség felé hajló férfi szerelmes enyelgései, tréfái sokkalta jobbak, természetesebbek, közvetlenebbek, mint ifjúkori szenvedélyt fitogtató s bombasztokba merülő dalai, mik ennek daczára is erőtlenek, józanok s inkább mesterséges szobapoczisre, mint igaz szerelemre vallanak. Legzsengébb még összes szerelmi versei közt a Lovász gyűjteményében elsőnek közölt *A szerelem* czímű terzett «énekben». Czikornyás, rokoko hármas dal, melyben egy «nyájasan tsergedező patakocska mentében» Tzirtza, Kloe, Zeli (mily nevek!) énekelgetnek a szerelemről, édeskés, barok modorban, a végén felemelő tanulsággal:

«Boldog tehát az életet
Édesitő szent szeretet,
A fajtalan boldogtalan,
Oh tsupán a fajtalan
Szerelem boldogtalan.

A jó rímek, a változatos verselés különben dicsérve mutatnak a debreczeni iskolára. Ez egy szerelmi verse különben teljesen általános; inkább a német divatos érzelgős dalok utánzása, mint igazi szerelmes vers. Egyébiránt az érzés közvetlenségére valódi szerelmes dalai sem állanak magasan e felett. Első szerelme a szép oláh pásztorleány iránt, a Ruszánda-idyll, már keletkezésekor lemondó és reménytelen. Mindössze három

verse szól erről, s közülök csak egyikben *(A kétségbeesett szerelem)* van nem annyira szenvedély, mint szavakkal dobálódzó színpadias pathosz. E különben debreczeni sajátság, még Csokonai nehány versének is félötlő gyarlósága.

Másik két verse már megnyugodó, már a visszaemlékezésé. Könyörög *A grátziákhoz*, kik Ruszánda alakjában lebegnek előtte, hogy «tsalfa képek festegetésivel» ne ámítsák őt:

«Hahogy nem illik menybe vezetnetek
Egy véges élőt, menjetek el tehát
Előlem a tündér hazába
És nevetek ne legyen Ruszánda.

A harmadikban *(Ruszánda, a moldva szép)* leírja szerelme keletkezését, reménytelen lefolyását:

«Én is, ha magyar nem volnék,
Érte nevem letenném,
Vagy halnék, vagy megbomolnék,
De Ruszándát elvenném.
Oláhszűrt vennék magamra,
Kérges botskort kötöznék,
Fejszét vennék a vállamra,
S a hegyekbe költöznék» sat.

Eddig a Ruszánda-idyll. Egy másik szerelme: Mantzi, kihez mindössze két enyelgő verset ír: *A szem tüze* és *Mantzihoz*. Ezekben még van sok fiatalos szenvedély, de kevés természetesség, kevés költészet. Az első mindössze tréfás ötletke. Mantzi egy tekintetére úgy lángol, hogy akár «fűtő sem kell télére»; a másik hosszadalmas, áradozó leírás, melyben több a megszokott bók, mint a közvetlen hév.

Legtöbb — összesen nyolcz — szerelmi verse Amelihez van írva. Ki volt Ameli: nem tudjuk, azonban a franczia névből s egy vonatkozásából azt sejtjük, hogy a franczia háborúk alatt szövődött e szerelem. E vonatkozás a *Végbútsú Amelitől* czíműben van, hol kéri Ámort:

. . . . . tanitsd vak követőidet
Édes honjuk eránt való
Szent hűségre, ezen áldozatunk nemes
Példáján . . .

Szerelme elég szenvedélyes, bár édeskéssé teszi korának divatja. Szentimentálisan kéri a futó csermelyt, hogy könnyeit vigye kedvese korsójába, s ha megiszsza, súgják meg néki nagy szerelmét. *(A tsermelyhez.)* Mikor egy szép nyári estén csendes álomba merül (szép természet-festés!): Amelije enyelegve szór rá virágot. *(Az öröm tündérsége.) Az érzékenységek,* a látás, hallás, szaglás stb. szép sorokban nem győzik magasztalni Amelit. (Ugyanily compositiójú verse van Csokonainak is: *A versengő érzékenységek,* Lilla, XXVII. dal). Azonban e szerelem nem soká tarthatott, s Fazekas négy versben is fájdalmasan s igaz érzéssel fájlalja elmúltát. Éj gyűlt rá, melynek napja örökre lement *(Végbútsú Amelihez),* nyugalma örökre oda van. Később a barátság hoz irt sebére, de még akkor is fájdalmasan kesergi el:

A már forradozó sebet
Mért kell hasztalanul ujra kimetszened?
Szünj meg szivem epeszteni
A múlt boldog idők emlegetésivel.
A meny titka akarta, hogy
Értünk a szerelem hajnala jöjjön el,
Ismét ő maga vonta bé
Sűrű köddel ama ránk nevető napot. (Éljen a barátság!)

Utoljára már férfikorában lobban fel Fazekasban a szerelem, szép kis unokahúga, a háztartását vezető kis Diószegi Erzsike iránt, azonban itt már a rokoni kötelék is mérsékli a szenvedélyt, s az a három anakreoni vers, mit hozzá írt, inkább a nagybácsi kedves és átérzett enyelgése, mint igazi szerelem. Ez a kis lány az, kit Csokonai a Fazekashoz írt levélben «félig fejlett virágnak» nevez, kinek társaságában Fazekas «gyöngyvirág gyönyörökre vágy». *(Márton József kiadása,* 218. l.) A hozzá írt három vers: *Az új bor, A szerentsés történet, A Költsön adott gyümölts* közvetlen, egyszerű enyelgésével, miben nincs semmi pathosz, de annál több a bizalom és melegség: bizonyára Fazekas legjobb szerelmi versei.

Fazekas ösmertetett szerelmi költeményein kívül tekintélyes számmal vannak a Lovász gyűjteményeiben természeti képek, leírások is, mik hol szinte ódai emelkedéssel, hol egy-

szerű festéssel tanuskodnak irójuk természetszeretetéről. Felösmerhető ezeken is, mint általán e korbeli költőink leíró költeményein a XVIII. századi idegen leíró költők hatása a hosszadalmas részletrajzokban, mik épen ezért, mert már a képzeletre alig bíznak valamit, fárasztóak s aprólékosságaik daczára határozatlanok. Fazekas is classicus formában ódát ír *A korán jött esőhöz*, *A tavaszhoz*, *Az első olvasztó szellőhöz*, *A hosszu télhez*, vegyítve valamennyibe némi bölcselmi reflexiókat is. *Az alpesi böltsben*, Rousseaut követve, fellengően festi a szabad természetet s a zordonságában is fenséges vihart. Egyáltalában a vihar, a fellegszakadás kedves tárgya; e versén kívül előfordul *Az én kis kertem*, *A krumpli*, *A korán jött eső* czímüekben is, sőt *A kétségbeesett szerelem* czímüben egész világomlást fest. Szivesebben rajzolja azonban csendes, kertészkedő életét, miről Csokonai is szépen ír. Debreczeni életében valóban ez volt legfőbb öröme. Mint a «hajnal kedvellője», már kora reggel virágaival bibelődik, ezeket öntözgeti, kapálja, gereblyéli. Mint Csokonai festi:

«Számlálgatja vig ortzával
Az ezüst játzintokat,
S az ibolyák arannyával
A szagos gyémántokat.
Most a böltseknek álmára
Hol ébred, hol szunnyadoz,
S majd a képzelt Heloára
Érez, újul bágyadoz.
Majd a rendtartó méheknél
Kedve telve átsorog,
S érzi, hogy az embereknél
Az ország nem így forog.
Már meglátod: gereblyéjét
És kapáját elteszi,
S félig harmatos Linnéjét
Pipája mellé teszi.
Jer barátom! lépegessünk
Kis kertednek utain,
S dohogás nélkül nevessünk
Mások bolondságain.
Jer, s érezzük hogy nagy telket
Többször fának ád az ég,
S kis jószágot és nagy lelket
Birni boldogabb sors még.
Jer, e répánál térdeljünk,
Jer, katsint e Tulipánt,
Jer, e töknél süvegeljünk,
Mind használ ez, egy se bánt.

Fazekas egész költészetén meglátszik különben e természet-, különösebben e növénykedvelés. Kedves virága — mint Csokonainak — a viola, melyhez egy németből fordított kis verset is ír, s a kökörcsin, mit «pelyhes koszorújával» többször fest le. Az alföldi madár-élet, a fürjjel, fülemülével, pacsirtával, a mocsarak zaja, békáival, kacsáival több versében fordul

elő. Érzelmet festő képeit is gyakran veszi kedves virágairól s egy-egy ily képe, bár kissé keresett, elég találó:

«Liliomi kényének-kedvének
Elkorhadtak; édes érzésének
Rózsáit a szélvész levágta;
Megelégvésének ibolyáit,
Betsületének zöld borostyánit
Egy kártékony féreg kivágta. *(A boldogtalan.)*

Legérdekesebb e nemben *Az én kis kertemben* cz. verse, mely gyakran terhes tudós vonatkozásait leszámítva, eleven részleteivel hű képét adja Fazekas idylli kertészéletének. Az egész vers voltakép egy nyári vihar leírása, melyen — mint különben összes természetfestésein — élénken meglátszik *Kleist Tavaszá*nak hatása,* csakhogy Fazekasban a Kleistnál is terhes hosszas festésekhez még némi tanszerű betoldások is járulnak. A zivatar leírása, porhozó szelével, tornyosuló fellegeivel, villámlásival, ezüst színű recze gyanánt ömlő esőjével: eleven és szemléletes. Még inkább az ez után következő rész: a megáradt patakban játszadozó gyerekek, mosdó lúdak stb., melyen meglátszik a közvetlen megfigyelés:

«Ni! a gyermekek feltürközve
A sok gizgazt hogy dúlják öszve!
Amaz mélységét méregeti,
Eltsúszik s a többi neveti.
Ni tsak, a ludak mint kötődnek
A zajjal, s benne hogy fürödnek,
S hátokat megmosván állokkal
Mint tsapják a vizet szárnyokkal.
A toronkász libákat fére
Hogy tsapja az víz szélére!
Ott egyik nyakát nyujtogatja,
Másik a tollát tisztogatja, stb.

Még szebb a virágok gyöngéd, finom leírasa:

«Némelyik kinyilt örömébe,
Másik tseppet szorít keblébe,

* V. ö. Csokonai fordítását Márton József 1816-iki kiadása, 45—46. l.

Eggyen oly szép a tsepp játszása,
Mint egy siró szűz mosolygása,
Másiknak úgy függ a leveléről,
Mint a gyöngy a szépek füléről.

Legtöbb hírt szerzett e nemben Fazekasnak pár népies hangon, könnyed és szép versekkel megírt éneke: a *Nyári Esti Dal*, a *Hortobágyi Dal, Ki a boldog* stb., miket debreczeni bámulói kéziratban is terjesztettek. Fazekas amúgy is hajlandó az emelkedettebb hangnemből az egyszerű, pajtáskodó, népies tónusra leszállani; Csokonai nevenapjára írt classicus ódájában a föllengő hang hirtelen átcsap a jókedvű humorba:

. . . . . Nézd druszám!
Bachus, régi barátunk
Most hirdet jeles innepet. Vivát! stb.

s az egyszerű népies hang sokszorta jobb is, mint mikor mindenáron ódai akar lenni. Hogy mennyire erős e nemben: *Lúdas Matyi* mutatja. Hozzá még a tetszetős, gondos forma: könnyen érthető annak idején e dalok nagy népszerűsége. A *Nyári esti dal* a puszta esti életét, a csendesülő természetet festi a gondolathoz finoman simuló, harmonicus lebegő sorokban:

«Halkkal ingó lanyha pára!
Száldogáló harmatok!
Kis furuglyám lágy szavára
Tiszta hangot adjatok.
Lengd be véle gyenge szellet
Sík mezőnk határait,
A juhász a nyája mellett
Hadd fülelje sorait.

A *Hortobágyi dal** a pusztai szegény légény tetszetős magyaros rajza:

Oh te áldott Kanahám,
Hortobágy mellyéke!
Be sok szegény legénynek
Vagy te menedéke.

* Sikerült német fordítása *Kertbenytől: Album hundert ungrischer Dichter. Dresden u. Pest, 1854.* 62. o. Ugyanott Fazekas (hibás) életrajza 498. o.

Jó paripán ugratod
Pénzt adsz erszényébe,
Szép menyecskét karjára,
Jó bort a kezébe.

E jó ízű magyaros hang a versben folyton emelkedik, s végződik a szegénylegény eredeti jó kívánságaival:

«Tsaplárosné galambom!
Tölts bort a kupába.
A szegény magyar legény
Hadd igyon búvába;
Pajtás! Isten áldjon meg,
Őrizzen a kártól,
Vármegyétől, Fiscustól,
Töröktől, Tatártól.

Ki a boldog: a falusi paraszt családi életének idylli rajza, sok kedves részlettel, egyszerű népies nyelven, a gondolathoz júl simuló formával.

Pár vallásos verse *(Exsurge cor meum,* a *127. dicséret)* bensőséges, ha nem is mély; bölcselő költeményei, minő pl. *Az önnönszeretet*, az *Éljen a barátság*, hosszadalmasságuk mellett czikornyások s érdektelenek; bordalai ellenben: *Jó a bor*, *Az élet,* s különösen a Csokonaihoz írt *Édes Druszám* című (Koszorú, 1830. 70. o.) — bár nem valódi bordalok — kedvesen bölcselkedők. Pár alkalmi darabjában *(Domokos Lajos halálára, Csokonai névnapjára* stb.) tud enyelgő, s ha kell: emelkedett is lenni. Sőt néha szatirikus is, mint a *Gazdaságtanitó könyvre* írt versben, melyben kéri a könyv szerzőjét, mért nem árulja el az ő nagy tudománya főtitkát:

«A mely abból áll, hogy tudjon az ember azokból
A mikhez még csak nem is ért, pénzt gyűjteni. Már ezt
Lám, Te tudod, mégis tőlünk titkolni akarnád.

Ezekben áttekintettük Fazekas egész lyrai költészetét. Bizonyára nem kiváló az; Fazekas nem volt teremtő genie, maga sem tartja költeményeit valami becseseknek. Egyik verse, melyben «Horác nevére vágyik, s merőn nyomába lép» *(Domokos Lajos halálára)* ellent mondani látszik ennek, azonban

hajlandó vagyok ezt inkább az alkalmi vers természetéből folyó patheticus frázisnak tekinteni. A versgyűjtemény elé tett büszke Horatiusi jelmondat: «ego postera crescam laude recens» valószínűleg az összegyűjtő Lovásztól való. Fazekas maga többször és világosan szól ellenkezőképen. Nem tartja magát felkent költőnek, az ő érdeme mindössze az, hogy

«Olykor, midőn a felkentek
Helikon tetejére
Zengedezni lanttal mentek
Nyelvünk ditséretére:
Én, kenetlen, dudában
Ditsértem a pusztában.

Egyik versében *(Az én poezisom)* így ír költeményeiről:

«Lantosok-é, hegedűbe valók, vagy tárogatóba?
A miket én eddig firkálék: hogy ne hazudjak,
Nem tudom én. Aprótseprők, azt látja akárki,
És ha dorombba verik, sem szégyenlik magokat meg.

Irói hírnévre alig vágyik, különösen ifjúsága multán, férfi korában. Lúdas Matyiját is név nélkül adatja ki, mivel «nemzetünknek erántunk tanusított érzéketlensége engem is azzá tett minden betsület iránt, mely a nyomtatás útján nyerődhetne». Pedig Fazekast már életében sok dicséret tömjénezte körül. A debreczeniek Csokonaival egy fokra emelték kedves költőjüket, s szebb verseit kéziratban terjesztgették. Kazinczy is dicséri a Csokonai halálára írt szép verseit *(Magyar Kurir,* 1805, 235. l.); halála után azonnal megindúlt a mozgalom «sok szép elmés és könnyen folyó Versezete» összegyűjtésére *(Magyar Kurir,* 1828. 142. l.). Mikorára ezek 1836-ban megjelennek, Fazekas korántsem nyer oly tetszést, mint régi népszerűsége után várható lett volna. *Toldy* (akkor még «*D. Schedel F.*») az 1838-iki *Figyelmező* 1. számában (8. hasáb) mond róluk kritikát. A «debreczeni oskola» természetesen elfogult s lesujtó ösmertetése, a népiesnek («aljas»-nak, «pórias»-nak) megrovása után Fazekas birálatára tér. «Fazekasnak nem jutott az a magasabb ihlet, mely érzéseink ömlésére s gondolataink röptére a költői bélyeget nyomja; tőle a képzelem

szárnyalata meg volt tagadva; érzetei, képei mindennapiak, kifejezése minden nemesség, kecs nélküli.» Az a viszonylagos dicséret, melylyel a többi korabeli költőkhöz hasonlítja, inkább gáncs számba mehet: «Fazekas, ha nem tömött is, legalább nem üres; ha nem költ is, de gondolkodik; neki eszméi vannak, ha prózaiak is; van meleg keble, ha nem a lelkesedés heve is; s ezeknek ama lelki szegénység kora hasznokat vette volna.» Ezután megdicséri pár lyrai darabját: az *Exsurge cor meumot, Nyári esti dalt, Hortobágyi dalt.* Mindebből levonja azt a végeredményt, hogy «Fazekas versei litteraturánk állapotját s közönségünk nagyobb része ízlését tekintve, elkéstek».

A későbbi kritika, ha általában Toldyt követi is, elismerőbb lesz Fazekas iránt. Hogy csak egy-kettőt említsek: *Danielik* rövid lexiconi ösmertetésében[1] (melyben egyébiránt sok a hibás adat) nagy népszerűségét emeli ki: *Kulini Nagy Benő*[2] 1861-ben hosszabb kritikában, melyben elösmeri, hogy «Fazekas nem volt is magasröptű költői természet, ha dalai nem ragadtak is meg hevesen», kiemeli dalainak «vonzó szelídségét, külső s belső szabályszerűségét», mely Fazekas «művészi öntudatára» vall. Példáúl hozza fel pár népies költeményét, figyelmeztet tanszerűségére. *Imre Sándor*[3] versei könnyű menetét dicséri. «Nem nagy költői tehetséggel, de valóban érző kebellel írt s néha igen szép dalai maradtak. Jót és szépet foglalnak magukban.» *Szűcs István*[4] szintén dicséri «mélyen érző kebellel s a természet hű ecsetelésével írt maradandó értékű» darabjait. *Haraszti Gyula* s *Mátray Lajos* részletesen s különösen Haraszti, tárgyilagosan s méltánylón írnak Fazekas lyrai verseiről. *Beőthy Zsolt*[5] is dicséri «sok csinos, mértékes, érzéssel írt» dalait.

[1] Magyar Irók, 1850. I. k. 135. l.
[2] Csokonai Album, Debreczen, 1861. 42. l.
[3] A magyar irodalom és nyelv rövid története, Debreczen, 1865. 197. l.
[4] Szabad királyi Debreczen város történelme, 1871. III. k. 979. l.
[5] A magyar nemzeti irodalom története, I. 131.

Legújabban *Kardos Albert* * írt róla, kevesebb elösmeréssel, mint az előzők, megtagadva Fazekastól még a népiességet is, s kiemelve a Kazinczy-Dayka-féle édeskés választékos nyelvet, melybe csak itt-ott vegyűl egy-egy nem annyira népies, mint ízléstelen kifejezés.» Úgy véljük, Fazekasban nem ez a legfeltünőbb jellemvonás.

Fazekas verselése elég változatos. Versei nagyobb részt rímesek, bár szivesen ír classicus formában is. (Hatvanhárom verse közül huszonhetet, s *De La Harpe* franczia alexandrinjeit is classicus formában fordítja.) Ilyenkor nagyobbára a hexametert választja (11), bár van alcaicus, sapphoi s adonisi verse is (összesen 16).

Nyelve általán elég kifejező, gyakori debreczeni tájszókkal keverve. Használja például, mint Csokonai, a bombi, bigets, tsere, szellet stb. szavakat. Ilyenek még: furuglya, palol, tserget, tsimpalygódzik, rekkent zug, hantzuzni, babirkálni, elgyalit (elgyengít), toronkászó liba, tátorján, fakadás (= forrás) stb. Kifejezései még ott is hajlók a népiesre, hol a gondolattal s a formával nehezen harmonizálnak. Általában, ha nyelve nem mesteri is, de mindenesetre világos és kifejező; verselése ha nem kitünő is: mindig könnyed, sohasem mesterkélt vagy ízléstelen.

A nélkül, hogy bármi módon vágyott is volna rá: Fazekas csakhamar Debreczen egyik ünnepelt költője, Földi s Csokonai halála után az egyedül magasztalt költő lőn. Versei, ha nyomtatás alá nem kerülnek is, kéziratban találnak új bámulókra. A conservativ debreczeni szellem örvendve nézte helyiérdekű költőjét, kinek röptét képes követni, a kinek szelleme — ha nem is az eszmék, de legalább a költői nyelv tekintetében — szintoly ortodox, a minő az egész Debreczené. Botanicai tudománya az itt alkalmazott nyelvi újítások daczára is, imponált a közönségnek s növelte már megállapított hírnevét. Annak a kis írói csoportnak, mely Csokonai halála után Debreczen-

* Debreczeni Ellenőr, 1894 febr. 10. s a Beöthy-szerk. Képes Irod. tört. II. 94. l.

ben működött, vagy legalább érdeklődéssel vett részt a szellemi mozgalmakban, Fazekas volt elismert feje. Csokonai halála után ő és Szentgyörgyi, a nyelvész-orvos tartják fenn az összeköttetést Kazinczyval, ki annak előtte Földivel s Csokonaival is sűrűn levelezett. E kapcsolat — Debreczen zárkózott jellemére nem is tekintve — már természetök különbözősége miatt is nem lehetett szorosabb, őszinte vagy meleg. Gondolkodásuk megférhetetlenségét Kazinczy utólag be is látja. «Egész életünkben nem jutunk mi együvé a gondolkodásban», írja Fazekasról Nagy Gábornak, 1806 szept. 29-én.[1] Mindamellett sokáig jó viszonyban vannak. Kazinczy személyesen megösmerkedik vele, s mint «Debreczen jobb fejei» egyikét tiszteli, becsüli; s leveleiben untalan üdvözletét küldi. Fazekas hasonló udvariassággal viseltetik a mester iránt: ügyes hexameterekben gratulál Iphigeniája születése alkalmából (1805 aug. 20.)[2] s udvarias bókkal kiván szerencsét Kazinczynak:

> «. . . buja szirmokkal koszorúzva derült ki Virágod
> A nagy eszek pompás tábláján, — s ihol immár
> Magvát is meghozta . . . stb.

Kazinczy hasonló udvariassággal válaszol, azonban elösmerő bókjait alig tekinthetjük egyébnek udvarias szólamoknál. Fazekas, ki ortholog s Napoleongyűlölő volt, szintén aligha kedvelte a neolog s Napoleon győzelmeit örvendve ujságoló széphalmi bölcset. Bár Kazinczy Csokonai munkái kiadásában s szándékolt gyökeres átjavításában Fazekas segítségét hizelgő módon kéri fel[3] s bár őt szeretetreméltó (noha sokban akarva paradoxus) embernek tartja: barátságuk sem melegebb, sem tartós nem lehet. Meghidegül az, mikor 1804-ben Fazekas a nagy becsvágygyal megírt Lúdas Matyira Kazinczytól kicsinylőn

Váczy kiadása, IV. k. 340. l.

[2] Váczy kiadása: Kazinczy levelezése III. k. 414. l. Fazekas versei közt nincs meg.

[3] «Alkalmatosabb embert nem ismerek, mint főhadnagy Fazekas Mihály urat». Kazinczy levele Szentgyörgyihez. III. k. 280. l. Lásd még Kazinczy leveleit Nagy Gábornak, 1805 febr. 18., márcz. 6. ∞ Szentgyörgyinek febr. 10.

jóakaratú bírálatot kap; szét is szakad végkép az Arkadia pörben, hol Fazekas ki tudja mióta táplált boszankodását önti ki — bizony nem a legszebb módon — «városa rágalmazójára». Valóban, ez irodalmi pör a maga naivságában a mai olvasónak szinte comicus olvasmány számba mehet. Eredetét, lefolyását (különösen *Váczy János* értekezéséből)[1] jól ismerjük. Kazinczy régóta kedvvel gúnyolta a debreczeniek conservativ orthologismusát, s nem mulasztott el egy alkalmat sem, melyben töviseit Debreczen ellen fordíthatta. Debreczent tette felelőssé Csokonai haláláért, de nem méltányolta magát Csokonait sem, s a *Magyar Kurir*ba[2] írt necrologjában legalább is gyöngédtelenül utalt a most elhalt Csokonai «affectált és nem affectált misantropiájára, melyből emberi szeretet, s affectált cynismusára, melyből æstheticai lélek» sugárzott ki. Már e gyöngédtelen megjegyzés, mindjárt a frissen hantolt sír felett, — mint az Szentgyörgyinek Kazinczyhoz 1805 márcz. 19-én irt leveléből s Kazinczy s több leveléből is kitünik, — méltán és nagyon bántotta a debreczenieket,[3] s bántotta az is, hogy Csokonai munkái kiadását a neolog mester «autokratori hatalommal»[4] jóeleve magának foglalta le. E kiadás épen ezért nem is jött létre. Kazinczy egy év mulva *Kultsár István Hazai Tudósításaiban*[5] Csokonai sirköve ügyében teszi meg ösmeretes indítványát, melyre — többek közt — rávésette volna a végzetes mondást: «Árkádiában éltem én is». A Kazinczyra mindenben gyanakvó Debreczen csodálatraméltó egyértelműséggel ez ártatlan mondatocskában azonnal Csokonai ellen intézett sértést látott, s azt *Barthelemy* egy mondásával *(Anacharsis utazásából)*: «Les paturages y-sont excellens, sourtout pour les ânes», jó szamárlegelőnek magyarázta. Hivatkozik is

[1] Irodalomtörténeti Közlemények 1896. II. füzet.
[2] 1805. 15. szám, febr. 19.
[3] «Lehet — írja Szentgyörgyi — hogy Csokonai misantrop és cinikus volt, de más kérdés, szükség-e azt mindjárt halála után két ország előtt is ártatlanul is kikiáltani?»
[4] Kazinczy levelezése. (Váczy) III. 287. l.
[5] 1806. évf. 252. l.

azonnal Barthelemy e helyére, méltatlankodó hangon, bár aláírás nélkül, a *Tudósítások* 292-ik oldalán *Kis Imre*, Vay Miklós generális-kamarásnak salétrom-inspectora, élénken kikelve Kazinczy ellen, ki «egy egész város betsületét ingerlő módon sértegeti». Ez a naiv okoskodás, hogy t. i. Arkádia = jó szamárlegelő, nem csak Debreczen körében talált hitelre. A *Hazai Tudósítások* 1807-iki IV. számában van egy vers Csokonairól, név nélkül, Somogyból közölve, melynek jegyzetében a szerző a magyar vidékeket tudákosan összeveti a görög tartományokkal: Euboeát Erdélylyel, Atticát Debreczennel, Megarát Patakkal stb. «Somogynak jut Arkádia; van itt is makk elég; szamár ugyan kevés, de ló sok és számos jóravaló ménesek» stb. Természetes, hogy az érdekelt Debreczen, mely Kazinczy-gyűlöletében e kérdésről nem tudott tárgyilagosan még gondolkozni sem, még erősebben hitte, hogy a Kazinczy indítványozta felirás sértés nem csak Csokonai, de az egész város ellen is. Fazekas — a művelt Fazekas! — szintén e véleményben volt s «megrágalmazott» szülővárosa ügyében 1806 szept. 23-án igen udvarias, de határozott hangon kér számot a városát ért sértésekért, s a Debreczent sértő gúnyos modorért. Kazinczy előtt e nevetséges ügyben ily komoly felhivás meglehetős comicus lehetett; pár erősebb kifejezésén is megakadt; belátja — mint már szept. 29-dikén írja Nagy Gábornak — hogy Fazekas gondolkodásával «egész életünkben» nem jut együvé; azonban pár hét mulva, okt. 9-én mégis válaszol. Válasza sajátos keveréke a kicsinylő gúnynak a Debreczenizmus, s a jóindulatnak Fazekas iránt. «Én azon többé megbotránkozni nem fogok — írja — ha Debreczen rajtam megbotránkozik; én azt, ha Debreczen meg nem ért, ezután mindig meg fogom érteni.» Ezután pár példát hoz fel a debreczeniek makacs s elmaradt vélekedései közül s végül udvariasan így fejezi be a levelet: «minden Debreczeniség és Antidebreczeniség mellett szeressük egymást s maradjunk barátok, főhadnagy úr! Éljen az Úr szerencsésen; köszöntse barátaimat s ajánljon kedves emlékezetekbe». Fazekast épen nem elégítette ki e levél; bizonyára bántotta az itt is nyilatkozó

gúny, s elkeseredése, — mely magyarázható: hisz legjobb barátja emlékét, kedves szülővárosa jó hirét látta megsértettnek — menthetlen lépésre ragadta: Kazinczy bizalmával visszaélve, őt e hozzá írt levele bizalmas mondásai alapján gúny tárgyának teszi ki; közli a levelet, kellő módon bevezetve és commentálva, a *Hazai Tudósítások*ban.* Czikkének hangja gúnyos, elkeseredett és megvető. Pár sora jellemzi az egészet: «Ezen Hazai Tudósítások XXX. Darabjában egy humánus Művész, felejtvén az artisztai büszkeséget, előlép a vászon megül, hogy magyarázatjait pirulás és megítéltetéstől való tartózkodás nélkül megtegye (közli Kazinczy indítványát). Ezeket szólván neki rohan nem egy Valakinek (mert azt fejéhez és culturájához illetlennek tartja), hanem egy egész publicumnak, Debreczennek, s az ellen vad öklelődzéssel dúl-fúl. Mi búsíthatta neki a humánus művészt, hogy ily artisztához illetlen mozdulásokat tegyen, kitalálni lehetetlen.» stb. Ily hangon van megírva az egész «védelem». Közli Kazinczy bizalmas sorait, csak azért, hogy vele Kazinczyt — legalább Debreczen előtt — nevetségessé tegye, a mi mások előtt annál kevésbbé sikerül, mert Kazinczynak a különben comicusan kicsinyes dolgokban csakugyan igaza van. (T. i. a rézmetszet csakugyan drágább, mint a radirozott tábla, Klopstock s Bürger csakugyan jó költők, mit a debreczeniek kétségbe vontak stb.) Majd az Arkádia szó sértő voltát egész tudománynyal igazolja: «Az Arkádiaiak Jupiter olympiai templomát kirabolták, mellyért minden Görögök előtt utálatosak voltak; görög példabeszéd: *πόθεν ἐν Ἀρκαδία σοφίστης ἢ φιλόσοφος* stb.» Végül dicséri városa magatartását ez ügyben. «Én nem győztem eléggé csodálni, melly hideg vérrel vették Hazámfijai ezen alatson rágalmaztatást. Szánták inkább annak szerzőjét, mint nehezteltek volna rá.» Maga e szenvedélyes védelem az ellenkezőre vall.**

* 1806. évf. 311. oldal. Debreczen védelme.

** A czikk némely igen goromba kifejezéseit Kultsár, a szerkesztő, ki is törülte. Így e szókat: *marha, hazugságocska.* Lásd Kazinczy Szentgyörgyihez, 1807 jul. 9.

Kazinczy minderre két ízben válaszol. Az 1807-iki *Tudósítások* 44. oldalán megnevezi az első czikk (1806. 292. o.) szerzőjét, az «érdemes Férfit»: *Kis Imre* salétrom-inspectort; jó ügye érzetében az egész dolgot «üres polemiának» tartja, s szokott modorában gúnyolódva szánakozik az író «Debreczeniségén s kisvárosi lelkén». Fazekas támadását érzékenyebben veszi. *Végső szavában a Debreczeni pörben* * felindultan jelenti ki, hogy «ily ellenkezőre nekem nints fegyverem. Megvetéssel fordulok el tőle a Publicumhoz». Majd maró gúnynyal fordul a «megrágalmazott Debreczen» felé: «Azonban Debreczen nem vétkes. Valóban nem az; elégtételképen vallom azt, nyilván és világosan. Mindazok a jámbor lakosai a megrágalmazott városnak, a kik kények szerint élnek egy napról más napra, a kik magokat tudományos dolgokba nem avatják, hanem az minden dolguk, hogy kimennek a piaczra s ezt kérdik: hogy feje a káposztának, s mire tartjuk azt a hitvány sertést? (quanti olus et far), mind azok, kik elég böltsek tudni, hogy az élte igazán jól napjait, a ki úgy suhant bé ebbe a világba s úgy suhant ki belőle, hogy senki sem sejtette meg, hogy itt volt, — mindezek valóban nem vétkesek. Nem kellett vala bántanom Debreczent, mert az ártatlan, deréknépü város . . . stb.» A gúny erős, de megérdemlett, mert, ha még kétség foroghatott a dolog iránt, végkép eloszlathatta azt *Szemere Pál* tudományos értekezése,** ki Vergiliusból, Wielandból, Gleimból, De Lilleből vett bő idézetekkel igazolja, hogy Kazinczy felirata csak megtisztelés. Debreczen eljárása bizony nem dicséretreméltó: elfogultan — bár tudatlanságból, — rosszhiszeműleg — bár kedves költője iránti különös szeretetből — rút és dicstelen polemiát idézett föl, mely csak új alkalmat adott Kazinczy gúnyjának s előitételeinek igazolására. Fazekas — bár legjobb barátja iránti szeretete s szülővárosának vélt rágalmazása enyhítő körülmény számba mehetnek is —

* Hazai Tudósítások, 1807. 52. oldal.
** Haz. Tud. 1807. XXIII. számának Toldalékjában. Észrevételek Arcadiáról.

ez alkalommal valósággal csak magának ártott. Kazinczy sokáig nem is tud ezért Fazekasnak megbocsátani; Nagy Gáborhoz, Csereyhez, Szentgyörgyihez, Kis Jánoshoz és másokhoz írt leveleiben sokáig a legerősebb kifejezésekkel emlegeti az «impertinens, botot érdemlő vad paraszt sületlenségeit, ki vadkan módjára támadta meg; zavaros fejében nincs ész, ki csak megvetést érdemelhet, s ki végül mindezek fölött valóban «debreczeni ember».[1] Kazinczy barátai, Kis János és Cserey Farkas is sietnek kifejezni megvetésüket «Debreczen nyomorult védelmezőjének vaksága és vadsága iránt». Valóban, Kazinczy helyesen látta, hogy ez ügyben Fazekasék «nem ártottak másnak, csak magoknak».[2] Pár hó mulva azonban lecsillapul, «elkeseredés nincs szivében», csak némi kelletlen emlék, s a kibékülés jeléül udvariasan elfogadja a Fazekasék által felajánlott ajándékkönyvet.[3]

Azonban természetes, hogy Fazekas részéről az előbbi levelezés és barátság végkép megszakad, s ezentúl a széphalmi mester minden törekvését hajlandó gúnyosan, ellenségesen fogadni. Irodalmilag csak egyszer lép fel ellene, 1813-ban, a *Somogyi*-féle *Mondolat*ban. E híressé vált gúnyiratról tudva van, hogy Debreczenben az ortholog nyelvészkedők közreműködésével, inkább tréfából és mulatságból, mint irodalmi czélból állította össze *Szentgyörgyi* orvos, s kiadta Veszprémben *Somogyi Gedeon*. Ötleteikkel, új szavaikkal állítólag hozzájárultak készültéhez különösen *Benedek* superintendens, *Diószegi* és *Fazekas*. Sokáig egyenesen e két utóbbit hitték az egyedüli szerzőknek,[4] míg az újabb kutatások szerint közreműködésük legföljebb igen valószínű.[5] Ez általánosan elfoga-

[1] Szétszórva e kifejezések a Kazinczy-levelezésben: IV. k. 362., 365., 397., 424., 433. lapjain. — [2] Levele Csereynek, 1807 máj. 1.
[3] Levele Szentgyörgyinek. 1807 jul. 9.
[4] Pl. a múzeumi könyvtár Mondolat-példányán (Batsányi hagyatékából) egykorú írással van feljegyezve: Irták Debreczenben, Fazekas és Diószeghy. Így írják: Fábián Gábor (Abafi Figyelő I. 15.), Békési Emil (Abafi Figyelő IV. 126.) is.
[5] Takáts Sándor egyenesen tagadja azt. Katholikus Szemle, 1890. 703. l. Lásd Balassa József érvelését is a *Mondolat* kiadása előtt (Régi Magyar Könyvtár X.).

dott, de mindeddig be nem bizonyított vélemény szerint csakis Fazekas írhatta — ha egyebet nem is — a Mondolat 33. oldalához csatolt hadászati jegyzetet. E jegyzetben kissé erőltetten van alkalmazva a neologok sok újítása a hadi nyelvben. Pár sora jellemzi a hosszú, három oldalra terjedő jegyzetet: «Jegyzetet érdemelnek itten az Ország, Elő és Vároltalom, Hadseregrész, Hadszakasz, Zsugorgatott hadsereg, Számtalan, Tsapat és Tzimboraság. Állanak ezek Lepkekatonákból, Ármásokból s hatzukás gyalogokból. A Bajsegedelmek Főtisztjeiket, a Hadszükségszekerek pedig magát a Tábort kisérik. Az ütközet előtt egy okos Magánországlomány vagy csak Igazgatomány is az ellenkező Országlományhoz különölt Tanátsvégzésben kimunkált Bizományokkal szokott küldeni követeket stb. stb.» A füzet végére «a nyelvmívelők szorgszerények által részint termesztetett, részint öltöztetett új magyar szók mostani helyesített jelenteteinek értésére» írt szótárból azután megtudjuk, hogy pl. magánországlomány = monarchia, igazgatomány = directorium, játtábor = lager, hemzserde = legio, hadrontz = rekruta, tsögyilk = bagnét, rontsárd = artilleria; záratlan végzés = patens; semezsemmás = semleges stb. Bizonyos, hogy e jegyzetnek is volt valami része ama nagy feltűnés keltésében, mit a Mondolat országszerte okozott, de ennek daczára alig mondhatjuk azt lényegesnek vagy szellemesnek.

★

E nem sok dicsőséget szerző szereplések után valóban hasznos és nagy munkát végzett Fazekas, mikor sógorával, *Diószegi Sámuel* debreczeni lelkészszel együtt elkészítette az első magyar rendszeres és tudományos füvészkönyvet. Az impulsust erre barátja, *Földi János* adja meg, ki már régóta tervezte egy teljes magyar tudományos természetrajz megírását. Valóban kevés ember lehetett erre alkalmasabb, mint épen ő, kiben egyesült az alapos tudós, a haza nyelvéért lelkesülő grammatikus a jó ízlésű aestheticussal, s a ki egyformán derekasat alkot mind a három nemben: *Állattana* dicséri a tudóst, a *Debreczeni grammatika* — miben a mi helyes, az ő

műve — a nyelvészt, ügyes költeményei a jó izlésű poétát. Földi már régóta fáradozott egy jó magyar nyelven írt természetrajz előkészítésén. Még 1789 febr. 5-én írja Kazinczynak a következőket: «Engemet a mi illet: nekem a Haza Nyelvem bálványom. A grammatikában, a poezisben az egész Magyar Nyelvben talám még zabolázni kellene igyekezetemet. Még a Historia Naturalisban, a Magyar Botanikában és az egész Orvosi Tudományban különös elkezdett Gyülyteményeim vagynak.»[1] Ugyanez év szeptemberében *Péczeli József Mindenes Gyűjteményében* két régi magyar botanikát (mint ő írja: «kertészkönyvet») ismertet, mi arra mutat, hogy folyton és nagy buzgalommal foglalkozik kedves tárgyával.[2] 1793-ban kiadja híres *Kritikáját a Magyar Füvésztudományról*,[3] melyben különösen a növények elnevezésére vonatkozólag fejti ki gondolatait. Azzal kezdi, hogy a magyar füvésztudományban igen nagy a zavar, a bizonytalanság, a tévedezés. «A növényeknek számtalan sokaságához képest a mi eddig öszveszedett s könyvekbe rakott növény magyar neveink igen kevesek, de a melyek vagynak is, azoknak is nagy részek botránkoztatók, babonások, gyermekiek, utálatosok, illetlenek, alkalmatlanok és többnyire bizonytalanok. Egy Falu, egy Város, egy Vármegye ma így vagy amúgy nevez magyarul egy Plántát, más másképen, harmadik negyedik ismét másképen. Egy azon nevet öt, hat, tízféle növénynek is bitangolnak, ismét azon egy növény öt, hat, tízféle néven is neveztetik.» Épen ezért szigorú kritikával kell eljárnunk és pedig a következő — nem a legtudományosabb — elvek szerint: «Legelsőben is kigyomlálni valók az olyan nevek, melyek botránkoztatással az Isten nevéről neveztetnek; Isten átkozta tövis, Isten fája, kegyelme, lovafarka, nyila stb. 2. Jó és gonosz lelkekről nevezettek: Angyalrúgta fű, Angyalfű, stb. Én bizonyosan elhiszem, hogy sem a kérubók az égben e gyökérrel nem élnek, sem a szerafok amazt meg

[1] Kazinczy levelezése (Váczy) I. 266. l.
[2] Mindenes Gyülytemény. II. Negyed, 1789. III. levél, 33. l.
[3] Rövid Kritika és Rajzolat a Magyar Füvésztudományról. Irta Földi János, orvos D. Bécsben, 1793.

nem rúgták. 3. A babonás nevek közé tartoznak azok, mellyek a szentekről neveztetnek: Szent Antal virága, Szűz Mária papucsa, Boldogasszony tövise. A régiségnek tekintete, akármely ősz legyen is az, soha ezeket meg nem igazítja. stb. 12. Kihagyandók a gyermeki tsúf, alatsonyságot mutató betstelen nevek pl. Koldus tetű (ez a példák közt a legközölhetőbb).» Az új nevek adásánál egyformán ügyel a tudományos s az aestheticai szempontra; megkívánja, hogy a név jellemző és jóhangzású legyen. Ép ezért elhagyatja a «másfélábnyi» elnevezéseket, s utasít, hogy «a könnyű és kedves hangzásra is kell vigyázni, a nehéz kimondásuakat kerülni kell, vagy lágyítani, mint: gyüszüfű, jobb gyüszüvirág». Általában «a mennyire lehet, rövideket, illendőket, szépen hangzókat kell választani». Utal a jellemző elnevezésekre, miket «mindennemű régi és új magyar könyvekből és a közveleélésből minél szorgalmatosabban össze kell szedegetni. Ezek ékességei egy nyelvnek». Az idegen nevekkel szemben óvatosságot ajánl: «nem kell vaktában minden idegen neveket felvenni, hanem csak ott és azokat, melyeket szép, illendő, természetes magyar névvel semmiképen el nem nevezhetünk. Az idegeneket felvévén, azokban a nehéz hangzásuakat nyelvünk tulajdona szerint könnyítsük, a hosszúkat rövidítsük, néha magyar végre fordítsuk. Ezt tselekedték már atyáink: Gesztenye: Castanea, Isóp: Hysoppus». A népies elnevezéseket is figyelembe veszi: «mert a népnél maradnak meg gyakorta a nemzeti jó eggyes tulajdon nevek», de nem kell azt mindenben követni, mert a szakértő tudós hivatott az elnevezésekre, s nem a nép: «Szentségtörés-e nekik minden felesleg való neveket, minden otcsmány, alatsony, zűrzavar elnevezéseiket bé nem veni?» Végül adja az eddigi magyar botanikák címeit, tizennégyét, *Melius Péter* Herbariumától kezdve (1578), *Mátyus István* Diætetica-jáig (1787).

Körülbelül ez elveket követi maga Földi is, 1801-ben megjelenő *Állattan*ában,* s teljesen ezek szerint írják meg Diószegi

* Természeti historia a Linné systemája szerint. Első Tsomó. Az állatok országa, Pozsony, 1801.

és Fazekas is botanikájukat. Munkájuk Földi halála után hat évvel, hosszas, évek óta tartó fáradozás után 1807-ben jelent meg. Fazekas Kerekeshez írt levelében írja, hogy már 1805-ben «minden figyelmét a fák, füvek és virágok vonták magukra», az előkészületei mindenesetre még hosszabb időkre nyúlnak vissza. 1806 májusban e tárgyban hosszabb vizsgálódásokat is tett Cserey Farkas krasznai kertjében, kivel Kazinczy ösmertette meg.* Nagy feltünést keltő munkájuk címe a következő: «*Magyar Füvészkönyv. Melly a két magyar hazában található Növevényeknek megesmerésére vezet, a Linné alkotmánya szerént. Első rész. Egy himesek — sokhimesek. Készült és nyomtatódott Debreczenbenn. Nyomtatta Csáthy György, 1807. Nézzétek meg a mezei VIRÁGOKAT, Pompásabbak azok Salamonnál. Mát. VI.*» A könyv megírásában, mit «édes nemzetünknek» ajánlanak, a két szerzőt önzetlen és mély tudományszeretet vezérelte. Az *Előljáró Beszéd* (mely stiljéből következtetve, Fazekas munkája) egyik része szépen tanuskodik erről. «A tudomány előtt a tudatlanságnak, a világosság előtt a sötétségnek oszlani kell. Nem igaz az, hogy az esméretek gyönyörűségének tsak a haszon volna a rúgója. Gyönyörködik a kertész számtalan plántáiban és virágjaiban, melyeknek semmi hasznát nem tudja; gyönyörködik a mezei ember, ha az égre tekintvén, egynehány Tsillagokat néven nevezhet; gyönyörködik a tanúlt ember a Tudományban, a mellyben jártas, bár annak orvosi s gazdasági hasznáról nem számolhat is. Maga az esméret terjedése és szélesedése az ember okos lelkében a legtisztább és nemesebb gyönyörűség érzésének kútfeje. A ki abból magából is gyönyörűséget érezni tud: tegye félre a természet vizsgálását: nem neki való.» Ez emelkedett szempont mellett könyvük czélja igen gyakorlati: «egyenes és egyedülvaló tzélja az, hogy a fáknak, füveknek és virágoknak esmerésére vezessen», és pedig nem képek és leírások után, hanem, mint azt Fazekas javasolja, «a mezőn, erdőn, kertben, magából a természetből lássa azokat». Egyébiránt

* Cserey levele Kazinczyhoz, 1806 máj. 3.

könyvük alapja: a *Linné Systema Vegetabiliumának* XV. kiadása, *Linné Species plantarum*-ja (*Wildenow* kiadásában) s *Persoon Synopsis Plantarum*-ja.

A könyv tudományos értékéről, mely — bár azóta a Linné rendszere elavult — *Kanitz Ágoston* szakértő véleménye szerint * mindmostanig elég jelentékeny, nem célom szólani; érdekel azonban az a nyelvreform, mely benne, s Diószeginek 1813-ban szintén Fazekas segítségével kiadott *Orvosi Füvészkönyvében* ** a magyar botanika nyelvében nagy haladást jelent.

Maga az Előljáró beszéd kiemeli a «sok új és szokatlannak tetsző plánta neveket», s azt, hogy «sok régiek itt elő nem fordulnak». Ennek megokolásában teljesen a Földi ösmertetett elveit követik, mire hivatkoznak is. «Felette sok plántáknak még semmi nevek nem volt, a mellyeknek hát nevet kellett adni.» Másfelől kénytelenek új nevet keresni azok helyett is, «mellyek a köznép szájában sőt könyveinkben is forognak, de botránkoztató babonás, helytelen, tsúf nevek, sőt olyan gyalázatosak is, mellyeket betsületes ember szájára venni is átallana». Nyelvész-hajlamuk tehát talált elég tenni valót, s hogy mennyire öntudatosan s komolyan vették e tekintetben is feladatukat, mutatja, hogy egy-egy új szavukhoz néha egész kis magyarázó értekezést is csatoltak. Például: «*ellenes levél*», opposita. Ez a szó ezeknek formájokra van: feles, visszás. Jó szó tehát, annyival is inkább, mivel van tőle származott jó szavunk: ellenség. — *Hosszúdad.* E végzet: *ded,* mint némely szavainkban előfordul: kerekded, kisded stb., a formát vagy hasonlítást jelenti, egyszersmind pedig visszavesz valamit a szó értelméből, p. o. kerekded, a mi nem tökéletes kerek, hanem van valami hijja. Azt gondoljuk, hogy az ezzel való élést lehet szélesebben is terjeszteni és mondani, p. o. gömbölyded. Sőt bátorkodtunk a magában hangzóját (bár eleinte

* August Kanitz: Geschichte der Botanik in Ungarn. Hannover, 1863.

** Orvosi Füvészkönyv, mint a magyar Füvészkönyv Praktika része, Debreczen, 1813.

a fül szokatlanul vette) a nyelv természetéhez alkalmaztatni, és e helyett: hosszúded, hosszúdadot tenni» (33. o.). Sőt alkotnak új szavakat a botanika körén kivül is. «A *parabolá*nak legalkalmatosabb magyar neve: kanyar; az *ellipsis*nek: körkör, mert két pontból iródik le, és olyan, mintha két kör vagy karika olvadt volna benne egygyé (35. o.)

Növénytani műszavaik közül egy-kettőt Földitől vettek át: hasonfaj, válfaj, hám stb.; a többit maguk alkották, néha merész elvonásokkal és képzőkkel, de mindig jellemzőn és jóhangzással. Tőlük való pl. a csontár (drupa), viszszakáll, szőrgatyás szigoráll (veronica pilosa), rezge sás, fenyer, magár, ebin, fakin, fanyüg, gólyahír, fentúsz, hidőr, fogarepedt, hullánag, kunkor, szurdants stb. erősen neolog-szellemű elnevezések; tőlük a latinból lágyított amarant, iringó, a fordított aranyfürt, ketskedísz; a virág «termetéből, formájából, mineműségéből vett» elnevezések: biborka, bojtvirág, ezüstfa, felleng, tsillagfürt stb. stb.

Az utókor e munkát nagy és magasztaló elösmeréssel becsülte meg. Halálakor Fazekasról mint a füvészkönyv «halhatatlan emlékű írójáról» emlékeznek meg; *Toldy*, ki verseit oly kevésre becsülte, annál jobban méltányolja füvészkönyvét, «ama nagy merényt, melynek kiszámíthatlan közvetett hatását nem lehet eléggé kiemelni. Az a természettudományokban korszakot alkotott, s a melly irói neveken áldás nyugszik: azok közt ragyogand a mi Fazekasunk neve is». *(Figyelmező*, 1838. I.). 1846-ban Csokonai Minden Munkáihoz tett jegyzeteiben (944. o.) is felemlíti Fazekas ebbeli «felejthetlen érdemét». *Kulini Nagy Benő (Csokonai Album*, 1861. 42. o.) Toldyt utánzva szintén emlegeti a «merényt és nyereményt»; *Szücs István (Debreczen történelme*, III. 914.) emlékoszlopot kiván Fazekasnak a debreczeni füvészkertben, a mint hogy 1865-ben a pesti füvészkert, ha még oly szerényet is, állított a magyar tudományos botanica megalapítóinak. *Fialovszki Lajos* a természetrajz műnyelvéről írt nyelvészeti dolgozataiban *

* Nyelvőr VI: 550, VII: 74, VIII: 413.

gyakran idézi és dicséri Fazekas módszerét s a néptől vett elnevezéseit; új szavaira vonatkozólag pedig maga *Arany (Szalontai János)*[1] mondja, hogy «sok, bár merésznek látszó ujításért (nem mindenért természetesen) köszönettel tartozunk», sőt «óhajtani lehet, hogy a ki még valaha nyelvünkben ujít, azt a népnyelv, népi észjárás oly teljes ösmeretével s oly romlatlan nyelvérzékkel tegye, mint Diószegi, Fazekas és Földi. Legujabban *Imre Sándor* dicsérte «legmagyarabb s mégis igen merész újításait».[2]

Általában szeretik úgy tüntetni fel Fazekas e nembeli munkásságát, mintha az egész járatlan úton tört új ösvény volna, kiemelve különösen a népies elnevezéseket, s ujonnan alkotott szavait. A régi magyar növénytan egész története[3] meggyőz arról, hogy primitiv, kezdetleges botanikáink aránylag több népies elnevezést őriztek meg, mint Fazekas, s a mi az új neveket illeti, kétséges, vajjon nem lett volna helyesebb — legalább nyelvi szempontból, — ha a régi, tisztán valláserkölcsi szempontból néha egészen feleslegesen elvetett szavakat is megtartja. Legrégibb botanikánk, *Horhi Melius Péter* 1578-ki *Herbariuma* a régi jó magyar növénynevek egész tömegét adja 274 növényleirásában. Bajfűfa, boldogasszony ága, ebfa, György fája, kecskerágófa, kökénytövis, Sebastiánfa, áldottfű, aranyfű, bábakalácsa, boldogasszony tövise, bakszakál, czigánpetrezselem, ekeakadály, ezerjófű, ördögharaptafű, esztragorrufű, ördeg rokolya, isten kenyere, isten fája, medvetalp, Mária Magdolnafű, pásztorerszénye, sárkánygyökér, szemvigasztaló stb.: mindmegannyi régi jó, már-már kiveszett népies elnevezés. Ilyeneket tartanak fel — hogy csak egy-kettőt említsek — *Beythe István Stirpium Nomenclator Pannonicus*-a (Antwerpen, 1583.) pl. Isten átkozta tövis, Szent László királyfüve,

[1] Nyelvőr VII: 455 és Hátrahagyott Iratai II. 368—382.
[2] Beőthy szerk. Képes Irod. t. II. 186.
[3] Lásd: *Sadler József:* A növénytan történetei honunkban. A kir. magy. természettud. Társ. Ért. I. k. 1841—45. 78. o.; *August Kanitz:* Geschichte der Botanik in Ungarn, Hannover, 1863.

Szent György virága, Chaba ire, mise gyergya, stb., *Beythe András «Fives könüv»*-je 1595-ből, pl. mezei dárdácska, napra néző fű, *Csapó József* 1775-iki *Új füves és virágos Magyar kertje.* (Pozsony, Landerer). Ha Fazekas, ki munkája megírásakor annyit érintkezett a néppel, e tekintetben nem befolyásoltatja magát ama legalább is nem tudományos valláserkölcsi előítélettel, s kutatja az egyes jellemző népi elnevezések eredetét s okát is: bizonyára csak emelte volna vele emígy is igen hasznos munkája értékét.

III.

Ezernyolczszáztizenöttől kilenczvenötig, tehát nyolczvan év alatt, több mint tizenkét kiadásban jelent meg Fazekas főműve, *Lúdas Matyi.* Bizonyára oly népszerűség s állandó kedveltség bizonyítéka ez, melyre kevés példa van a magyar irodalomban. Lúdas Matyi háromszoros boszújának története, még ma is, megiratása után csaknem száz esztendővel, érdekel és gyönyörködtet mindenkit; rajta «a gyermek kaczag, az ifjú lelkesedik, a férfi elgondolkodik; tele van bohósággal a bohónak, bölcseséggel a bölcsnek.»* Hosszú, csaknem százéves élete, mely alatt értéke csak nőtt, jele annak, hogy Lúdas Matyit is azon állandó értékű, maradandó becsű művek közé kell sorolnunk, melyek hivatva vannak kifejezni egy-egy kor főgondolatát, kifejezni az emberi természet valamely mélygyökerű jellemvonását, mik épen azért minden idők érdeklődése tárgyai voltak, lesznek, maradnak. E fontosságnál s a vele kapcsolatos érdekes irodalmi kérdéseknél fogva is méltó a terjedelmesebb fejtegetésre.

Fazekas e főmunkáját még 1804-ben írta meg. Egyetlen hosszú s egyetlen elbeszélő költeménye ez összes versei közt.**

* Gerőcze Sándor, Budapesti Hirlap, 1890. 129. sz.

** Az Üstökös 1878 márcz. 31-iki számában Kassai Ignácz által közölt 152 soros «Pórdiadal. Hősköltemény Fazekas Ist-

A könnyen folyó négyszáz-egynehány hexameteren, a pompás eleven előadáson meglátszik, mily kedvvel dolgozott rajtuk szerzőjük. Irója becsvágyát e kis munka iránt az is bizonyítja, hogy elkészülte után Kazinczyhoz küldötte megbirálás végett, mit eddig egyetlen művével sem tett meg, sőt híres volt arról, hogy verseit senkinek sem mutatja. «Betsületet tanulni ment — írja Fazekas Lúdas Matyiról Kerekesnek* — Kazintzi Ferentz Urhoz, ki még akkor nőtelen és Magyar volt; onnan jó tanátsokkal és intésekkel jött vissza 1805-ben, de a mellyek Matyira nézve még akkor semmi sikerek nem lehetett, mivel már akkor minden figyelmemet a fák, füvek és virágok vonták magokra». Kazinczy «jó tanácsai és intései» — bár *Levelezésében* épen ez hiányzik — könnyen sejthetők. Bizonyára visszatetszett neki az, a mi legfőbb jellemvonás a gondolatban s nyelvben: a durva boszú s a népies (Kazinczy szerint természetesen «pórias, aljas») stil. Fazekas, bár épen nem volt hódolója a széphalmi mesternek, elkedvetlenedve a szigorú birálaton, nem adja ki Matyiját, hanem egész hévvel készülő *Füvészkönyvén* dolgozik. Munkája azonban így is terjed: ösmerősei lemásolják, s mint Kerekest, bizonyára sokakat gyönyörködtet messze vidéken is e furcsa, könnyű, elmés munkácska, melynek — mert név nélkül másolták — még íróját sem tudja senki. Talán e váratlan népszerűség s mindenesetre Fazekas különös szeretete Matyija iránt, volt az oka, hogy évek mulva, 1814-ben újból előveszi «neveletlen fiját», s «tsak azért, hogy ha életben talál maradni, holtom után betstelenségemre ne legyen, a mint tudtam, körül nyalogattam». (Levele Kerekeshez.) E közben Matyi messze földeket bejár; így, kéziratban kerül már 1813-ban *Dessewffy József* grófhoz is;** 1815-ben elolvassa *Kerekes Ferencz* (1799—1850) akkor bécsi egyetemi tanuló, a későbbi híres mathematicus, egyébiránt irodalmilag is igen művelt férfiú (Vergilius Georgiconának fordítója, pár

vántól (!) a classicus Ludas Matyi írójától» első tekintetre kétségtelen, hogy nem Fazekastól való.

* Főv. Lapok. 1888. 300. sz.

** Gróf Dessewffy József irod. hagyományai II. 62.

verse a *Kurir* melléklapjában, a *Sokfélé*ben jelent meg), a ki a másolók «kézszennye» daczára is fölismeri a munka jelességét s egy ügyes hexameterben írt előszóval siet azt kiadni. Ez *Lúdas Matyi* első, ma már igen ritka kiadása (Bécs, 1815.),* mely az első, 1804-iki fogalmazás után készült, s mely — nem tudván róla —, természetesen nem is vehette figyelembe Fazekas 1814-iki átdolgozását. Fazekas, midőn munkája hozzá így, «azon lutskoson, mint 1804-ben a világra kipottyant, egynehány bába kézszennyével, mint egy nyeletlen furkó» 1815 végén bevetődik, ír Kerekesnek, a kiadónak; értesíti, hogy Matyi az «ő szülötte», elmondja keletkezése s átdolgozása történetét, s kéri, hogy munkáját e második, megjobbított alakjában, új előszavával, nagyobb betűkkel, de név nélkül adja ki. «Nemzetünknek erántunk való érzéketlensége engem is azzá tett minden betsület eránt, mely a nyomtatás útján nyerődhetne.»

Ez utasítások szerint jelenik meg Lúdas Matyi második kiadása, Bécsben, 1817-ben, *Márton József*, bécsi egyetemi tanár, Csokonai kiadója felügyelete alatt, *Göbwart F. S.* négy rézmetszetével, bővebb és valóban «megjobbított» kiadásban. (414 sor helyett 454 sorral, s majd minden sorában stiláris vagy gyakran egész szakaszokra menő lényegesebb javításokkal.)

E két kiadás szolgál alapúl az összes többi kiadásoknak.

A hiteles, 1817-iki kiadást követik: 3. *Lovász Imre* kiadása: «Fazekas Mihály versei, öszveszedte Lovász Imre, 1836.» 177—184. ll.; 4. *Landerer Anna* kiadása, Budán, 1831; mind-

* Érdekes, hogy Kazinczy, kihez Lúdas Matyi e kiadását Dessewffy gróf küldötte, — bár Fazekas 1804-ben birálat végett megküldötte neki Lúdas Matyit, ekkor már elfeledte, hogy az Fazekasé, s személye ellen írt gunyiratnak tartja, szerzőjéül pedig a szatmármegyei *Pethe Ferenczet* nevezi meg, ki már előbb is írt ellene. Miféle vonatkozása lehet a Lúdas Matyi történetének Kazinczyra, azt sem Dessewffy gróf, sem mi nem vagyunk képesek felfogni. Magáról Lúdas Matyiról elösmeri, hogy «poetikai tekintetben sok érdemmel bír, stilisticaiban kevéssel, moralisban semmivel». Lásd erre vonatkozólag: Dessewffy József gróf Irod. hagyományai II. 51., 55., 62. l.

kettő képek nélkül; 5. *Jókai Üstökösének* kiadása : XXI. kötet 19. szám. 209—215. oldal, 1870 május 7-én, az eredeti képek jó másolataival, nagyjában a régies helyesirással;[1] 6. A *Vasárnapi Ujság* kiadása: 1884-iki XXX. évfolyam, 523—524., 539—540. oldalon, némi bevezetéssel s a régi képek jó másolataival; 7. *Mátray Lajos* kiadása, Szatmár, *Litteczky Endre és Tsa*-nál, 1891. Megbizhatatlan, hibás kiadás;[2] 8. *A magyar költészet kincsesháza*, szerkesztette *Endrődy Sándor*, Athenæum, 1895. 1165. hasábtól 1176. hasábig; 9. *Olcsó könyvtár* 1060. szám. 1898.

Az első, 1815-iki kiadást nagyobbára a ponyvakiadások követik, és pedig 10. 1815-iki helynélküli ponyvakiadás; 11. 1816-iki helynélküli ponyvakiadás; 12. egy még későbbi hely- és névnélküli ponyvakiadás;[3] 13. egy *Nagyváradon*, évszám és nyomda megjelölése nélkül megjelent régi kiadás; 14. *Okolicsányi és Társa* ponyvakiadása, Debreczen, 1861., utána nyomtatva «*A megcsalatott férj*» ösmert székely ballada is. Ezenkivül *Majláth Béla* szerint «valószínű, hogy sokkal több kiadásban jelent meg, de mert a ponyvairodalmi termékek gyűjtésével nem igen foglalkoztak, azok elkallódtak, elnyűve szétmállottak».

Azonban ennyi kiadás is fényes jele nagy népszerűségének. Tetszett az Kerekes *Marczi kanászától* kezdve («a ki nagy Á-t se tanult soha s mégis sokszor majd megütötte a guta, úgy röhögött») a népnek s a művelt olvasónak egyaránt; Matyi boszúfogadása: «Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza» szárnyas ige gyanánt használatos országszerte; mint közmondást idézi *Erdélyi János (Közmondások* II. 273: Majd visszaveri ezt Lúdas Matyi) s dr. *Margalits Ede;* mint

[1] A szerkesztői megjegyzés, hogy t. i. «ez utánnyomat oly példányról készült, melynek sikerült kikerülni a censura veres ónját» valószínűleg tévedésen alapszik. Az egész kiadás semmiben sem tér el az 1817-ikitől.

[2] Lásd Sebestyén Gyula dr. birálatát: Egyetemes Phil. Közlöny, 1891. 426. l. Mátray válasza u. o. 686. l.

[3] Majláth Béla úrnak, a M. T. Akadémia tagjának szíves közlése.

«repülő mondatot», melyből egész kis korrajz kerekedhetik ki, idézi *Jókai Mór (Üstökös* XVII. k. 18. sz. 1866. V. 5.) s utána *Tóth Béla (Szájrul-szájra* 198. l.). S népszerűsége tart mind mostanáig; 1890-ben a *Budapesti Hirlap*ban (129. sz. máj. 11.) *Gerőcze Sándor* agitál díszes kiadása érdekében, mit «egy Munkácsy, egy Zichy, egy Benczúr, Vágó, Roskovics rajzaival» szeretne felékesíteni, s agitál szinte túlzó dicséretekkel, «minden idők minden emberéhez szóló», a maga nemében Don Quijote-val felérő alkotásnak tartva azt.

Ha ily magasra nem becsüljük is Lúdas Matyit, bizonyára így is csak kétségkivüli kiválósága tarthatta fenn csaknem egy századig, mikor mint iránymű hatni megszűnt. Valóban, ha nem tekintjük is democraticus irányzatát, mint comicus költemény annyira kiválik régi irodalmunk ilynemű alkotásai közül, hogy maga e körülmény is képes magyarázni hosszú népszerűségét. Pedig Fazekas előtt, a múlt század végéről s a jelen elejéről nem egy ügyes comicus alkotás maradt fenn, még a Lúdas Matyi-féle népies irányból is. *Kónyi János* 1785—86-ban kiadott adomagyűjteményében *(A mindenkor nevető Demokritus)* egészen a *Till Eulenspiegel* modorában tréfálkozik, kit fel is léptet *Tillinkó* név alatt. *Andrád Sámuel* anekdotái *(Elmés és mulatságos rövid Anekdoták,* 1789—90.) szintén e nemből valók. 1790-ben jelent meg *Gvadányi Falusi nótáriusa,* 1793-ban *Rontó Pál.* 1792 óta a budai s pesti játszótársaság egyik legkedvesebb alakja, *Pontyi,* a *Bessenyei Philosophusából.* 1791-ből való *Csokonai Béka egérharcza,* 1803-ból *Dorottya;* 1804-ben jelenik meg *Verseghy Rikóti Mátyása,* mely *Horvát István* szerint «a szerencsétlen magyart tréfáival élesztgette, vidámította, sőt talán életben is tartotta».

Mint költői alkotás, az egy Dorottyát kivéve, Lúdas Matyi valamennyinél többet ér. Compositiója egységes; meséje kerek és érdekes; nem válik ketté, mint Gvadányi Nótáriusa; nem tárgytalan és unalmas, mint Verseghy féleszű Rikótija; Andrád és Kónyi adomáiról — mik sokkal rövidebbek, mintsem összehasonlíthatnók — nem is szólva. Minden alakja, de különösen

főhőse, kiválóan jellemzetes, következetes. Az igazságtalanul bántalmazott falusi suhancz, ki igazságos boszúja végrehajtásában fáradhatlanul leleményes és kérlelhetlen: tipusa a boszúvágyó népnek; az a pár vonás, melylyel jellemezve van, ha nem is ád egyéni képet alakjáról, izgató czéljának még tán megfelelőbben, annál határozottabb tipust fest. Lúdas Matyi elejitől végig következetes, természetes. Nem féleszű, mint a poéta Rikóti; nem következetlen, mint Zajtai nótárius, ki Pestre érve, az alázatos falusi jegyzőből váratlanul merész és kötekedő hazafivá alakul; nincs benne semmi túlzott vagy torz vonás, még annyi sem, a mennyit Csokonai a Dorottyában vagy Bessenyei Pontyiban a comicumért elengedhetlennek tartanak, s comicai hatása mégis legalább akkora, mint emezeké. «Matyi gazdát» mindössze pár egyszerű, természetes vonás rajzolja; egyszerűségökkel s természetességökkel jár az a nagy közvetlenség s élethűség is, mely Matyit s benne némi tekintetben az egész parasztságot annyira jellemzi. E vonások közt legkiemelkedőbbek: a szegény parasztfiúnak hajlani és udvariaskodni nem tudó nyers-naiv egyszerűsége, makacs, kérlelhetlen és könyörtelen boszúvágya, mely egész lelkét eltölti, s a leleményes parasztfurfang, mely a bosszú módjainak kieszelésében ravaszúl s könnyedén túljár a hatalmasok eszén, fegyveres erején. Az egyszerű, rest «rossz fiú», ki «nyáron a legyet a szárán csapkodta napestig, télen a tüzelő mellett a piszkafa végén ácsorgott el egész napokat», s faragatlan egyűgyűségében mit sem tud a világról, pajtások és barát nélkül zsémbes, de jó anyja oldalán nő fel siheder-legénynyé: mikor nagy reményekkel, meggazdagodásról, jó szerencséről álmodozva legelőször lép a világba, rossz sorsa mindjárt első lépésénél utóléri; a szegény egyűgyű sihedert, ki köszönni s hajlongani nem tud, s naivságában a hatalmas földes úrral is oly durva-parasztosan beszél, mint azt otthon, a vele egyszőrü parasztsággal megszokta volt, s libáit Döbrögi parancsa daczára sem adja feleáron, sőt, a nélkül hogy sérteni akarná, falusi faragatlanságában a maga módja szerint «nyersnyakason» felel neki: a zsarnok földesúr azonnal keményen elvereti, s

libáit «elrabolja» tőle. Az igazságtalanúl bántalmazott siheder nagy boszút fogad, s elkeserült dühében van bátorsága kínzóját szemben megfenyegetni:

«Én uram, a fizetést köszönöm, ha az Isten erőt ád
S életben megtart, majd megszolgálom, azért csak
Rávja fel a kapu félfájára, hogy el ne felejtse:
Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!

Persze a vakmerőt a hajdúk azonnal «agyba főbe verék s kiveték jól meghurczolva hajánál fogva, hogy a földet még a lábujja sem érte». A kétszeresen elkínzott fiú makacsúl még e közben is visszakiált: «Osztán háromszor veri meg Lúdas Matyi kendet», s ismétlé ez «őrületes szavakat» a kint ácsorgó, nevető sokaság előtt is. Innen kezdve jelleme is változik. A faragatlan, naiv falusi suhancz, ki a világi szokásokról mit sem tudva, azokkal mindjárt a legelső lépésnél összeütközésbe jő, eddig comicus alak volt; e percztől kezdve makacs állhatatossággal csak boszújára gondol, s teljesen megszűnik naiv comicuma. Makacs gondolkodását — mi különben elég általános jellemvonása a parasztnak — jellemezte Fazekas már előbb is. Hiába beszéli le a vásárról édes anyja:

«... a mit ő feltett furfangos eszébe,
«Azt onnan sem tűz, sem víz nem ütötte ki többé.»

Ily makacs lélekkel «búgva-morogva megy földetlen földig, s viszi magával a boszuállás lelkének ördögi mérgét.» Hogy czélját elérhesse: messze idegenben napszámmal, szolgálattal pénzt keres, könnyű észszel megtanul pár nyelvet s pár mesterséget. Ez átalakulást Fazekas nem irja le, hanem — mint általában a középkori fabliau-k s a népies elbeszélések jellemző sajátsága — csak a már teljesen átalakult jellemet mutatja be; az átalakulás részleteit, módját s eszközeit az olvasó képzeletére bízva. Mikor egy idő mulva elég pénzt szerzett, s gondolhatta, hogy Döbröginél rég elfeledték: megindul az első boszura.

Ravaszúl, furfangosan ejti meg a könnyen rászedhető Döbrögit. Látja, hogy új házat épít; vándor olasz ácsnak öltö-

zik, becsmérli az ácsmunkát, s erre aztán maga Döbrögi kéri fel, hogy válaszszon az ő remek erdejéből hozzá való fákat. A büszke földesúrral, ki az idegen ácsmesternek pazar ebédet rendel, hintón megy ki az erdőre; egy félreeső völgyben azután az ösmert módon kegyetlenül elveri, pénzét elveszi, s nevét megmondja. Második boszúja ép ily furfangos, de még merészebb. A félholt Döbrögihez — kit jobbágyai végre megleltek s immár kastélyában ápolnak — átutazó katonaorvos alakjában megy, s a kastély cselédségét gyógyítófüvekért küldve, ismét kegyetlenül elveri. Döbrögi nagynehezen kigyógyúl a kétszeres elveretésből, de félelmében folyton fegyveres hajdúkkal őrizteti magát. Matyi makacssága azonban mindezzel nem törődik:

«Háromszor fogadá, hogy megveri Döbrögit; annak
Bárha törik szakad is, csak meg kell lenni akárhogy.»

Furfangosan ki is eszeli módját: egy pompás lovu suhanczczal beszél össze; ez Döbröginek oda kiáltja, hogy ő Lúdas Matyi, s míg a boszuért lihegő földesúr a hajdukat, sőt kocsisát is a fiú után parancsolja, addig Matyi az egyedül maradt Döbrögit, ki ellensége láttára ájultan esik össze, «szánakozás nélkül» s utoljára veri el.

E kis vázlatból is elég világosan kivehetők Matyi főjellemvonásai. Faragatlan parasztsága mellett, mely mit sem tud az udvariasságról s természetes nyerseségével akaratlan is sért, s igazságérzete mellett, mely nem enged az önkénynek, legjellemzőbbek: igazságos, de kérlelhetlen s könyörtelen boszuvágya, s a leleményes parasztfurfang, mit kalandos világbanforgottsága csak növel, honnan méltán is adja Kerekes néki jellemzetes jelzőül a «furfangos eszű Lúdas Matyit.» (Maga Fazekas is többször említi a «szemfül Matyi gazda furfangos eszét.») Maga e furfang is némi gúnyos humort vegyít Matyi jellemébe. «Hogy Döbrögi meg ne csalódna, már egyszer vele számot kellene vetni», mondja első boszuállása előtt. Mikor az ácsfurfangot kieszeli, humorosan szól: «Meg lesz már, meg lesz Döbrögi verve.» Maga az átöltözések, az ács s az orvos fontoskodó beszélgetései, nagyzoló modora, mik oly könnyen

ejtik tőrbe a Matyinak mindenben kedveskedő, mitsem sejtő Döbrögit: már magukban komikusan hatnak. Makacs boszúvágya s kérlelhetetlen könyörtelensége, a boszúállásban magasabb morális szempontból visszatetszhetett a gyöngédlelkű Kazinczynak, de a nép s a néppel tartó Fazekas azt mindig igazságosnak, helyesnek tartotta, s csak dicsérte az «oroszlánszivű» Matyit, ki «bátran visszapofozta, a mi goromba csapást vett a zabolátlan erőtől.»

Matyi mellett Döbrögi alakja van még részletesebben rajzolva. Míg Matyi jellemének aprólékosabb vonásai is feltalálhatók — mint látni fogjuk — idegen rokonaiban, addig Döbrögi Fazekas eredeti alkotása: tipusa a zsarnokoskodó magyar földesúrnak, mire mintát a múltszázadi magyar nemesség bőven szolgáltathatott. A hatalmaskodó, kegyetlen és gőgös, s alapjában mégis félénk és ostoba zsarnok tipusa ő; jobbágyainak kínzója, kit csak szolgák s hizelgők környeznek. Jellemének fővonása a határtalan hatalmaskodás, s az ezzel járó óriási gőg.

«A mit akart, a volt törvény, s tetszése igazság.
A portékának maga szokta kiszabni az árát,
És a mely darabért többet mert kérni az áros,
Elconfiscáltatta, meg is büntette keményen,
Hogyha pedig netán más olcsón vett meg akármit
És neki megtetszett, csak azért kivetette belőle,
Hogy fenntartódjon fegyverrel nyert ösi jussa.»

A szegény nép természetesen csak szenved zsarnoksága alatt. Félelme ő az egész vidéknek; kocsiján ha jő: «útjából félre vonódik minden igaz lélek.» Gőgös és dicsekvő: «magáról azt tartotta, hogy (birtokán) neki a felség se parancsol», természetesen az ő erdeje a legszebb: «nincs a földön oly jeles erdő, mely az övénél jobb s gyönyörűbb fát tudna nevelni», s ha fairtásra fejszés kell, mindjárt kétszázat tud kirendelni. Igazságtalan és kegyetlen; úgy mint Matyitól, bizonyára sok mástól is «elrablotta», ha valami megtetszett neki, csak hogy «fenntartódjon fegyverrel nyert ösi jussa.» E mellett alapjában természetesen ostoba és gyáva. Matyi cselfogásai, alakoskodásai

mindég könnyen ejtik tőrbe, sőt egyenesen maga megy bele. Az idegen építőmesternek szinte hizeleg; minden módon kedviben jár, ebédet, hintót rendel számára; a német tábori felcserhez valósággal könyörög s nagy jutalommal kecsegtetve szinte erőszakkal hozatja magához. S ebben van Döbrögi comicuma is: még ő hivatja magához a boszúvágyó Matyit, maga zúdítja saját fejére a kegyetlen veszedelmet. E mellett végtelen gyáva: mikor szemben áll ellenfelével, soha még csak meg sem kisérti az ellentállást; boszúját sem személyesen akarja megvenni Matyin; mint igazi nagy úr, ezt is engedelmes szolgáival akarja végre hajtatni; kétségbeesetten viseli betegségét, s ostobaságában mindenki tanácsára hallgat: «fűhöz fához kapkoda, és a kit csak ajánlani tudtak, bárha kerékgyártó, lóorvos, marhakuruzsló volt is, kínjában mind meghallgatta tanácsát.» Matyinak már a nevétől is retteg:

«..... a Lúdas név annyira fészket
Vert szivébe, hogy a vidék lúdjait mind kiölette,
Mert ha csak lúdtollat látott is, azonnal elájult;
Még a ludimagistert is ki akarta csapatni
Jószágából, de az azt ígérte, hogy inkább
Rectornak hivatja magát s minden követőit.

Mikor pedig Matyi utóljára áll boszút: látására — ellenszegülésre nem is gondolva — ijedtségében csak elájul.

Körülbelül ezek Döbrögi főjellemvonásai, igen kevéssé egyéniek, s meglehetős túlzott tipust festenek. Megtérése a mily valószinűtlen a jellemrajz szempontjából, ép annyira elmaradhatlan a szükségkép «jól végződő» népies elbeszélésben.

A többi, vázlatosan festett alakok sem kevésbbé sikerültek. Matyi anyja, a házsártos, veszekedő, de fia kérésére mégis csak könnyen hajtó jószívű parasztasszony; Matyi pajtásai, a faluvégi dombon karikába hasaló virgoncz suhanczok; a hizelgő szolgalelkű ispán, a Matyi elveretésén röhögő udvari cselédség, s végül az «ijjedezésre rákapatott» szegény jobbágysereg, mely az elvert Döbrögi láttára titkon rántja, böki meg egymást, — pár vonással megannyi eleven alak.

Szerkezete tömör, egyszerű és egységes; a rövid történet nem tűr meg epizódot, s gyors lefolyásában érdekes mindvégig, s nem lesz sehol sem unalmassá, mint Rikóti vagy Rontó Pál; jelenetei nem hasonlók szinte az ismétlésig, mint Pontyiéi. A szerkezet kitünő volta nem Fazekas érdeme, mivel azt külföldi forrásából vette át, de érdeme az, hogy nem hódolva a korabeli szokásnak, nem bővíti, nem nyújtja tönkre a népies kerek szerkezetet, s jó tapintattal ragaszkodik az eredeti compositióhoz. Stilje könnyű, elmés, magyaros; humoros a nélkül, hogy trivialis lenne, mint gyakran Csokonai, vagy keresett, mint néha Gvadányi. Egész a népmesék stilje ez, kezdve a jellemző első soroktól:

«Hajdan egy faluban, a Nyíren-é vagy az Erdő
Háton, vagy hol esett, jó szerrel nem jut eszembe,
Már csak elég az, hogy: volt hajdan egy öreg asszony,
Özvegy volt s egy rossz fija volt . . . stb.

végig az egész költeményen. A népmesék könnyű stiljén mondja el kedves «Matyi gazdája» viselt dolgait; előadása mindig a cselekvényhez simul, s hol egyszerű világosságával, hol tömör elevenségével, hol plasticusságával s festőiességével hat. Nyelve a közbeszédé, de nem ennek minden laposságával s pongyolaságával, hanem csupán jellemzetes s értékes vonásaiban. Különösen kitünők párbeszédei, s azon szinte drámai elevenségű helyek, hol valami gyorsan lefutó cselekvényt követ.

Külön fel kell még említenünk Fazekas szép stiljét a természetfestésben. Az esteledő vad erdőség leírását értjük, melyet festőisége miatt már kortársak is méltán dicsértek. A második levonásban van e rész, Döbrögi elveretése után:

«Már jobbára ledöntve hevert a czímeres erdő
Legszebb része; menő félen már a nap: az ember
Bár ha dologtalan is, de az ácsorgást is elúnja.
Még sem jő sem az úr, sem az ács. Végtére az ispán
Nem veszi a dolgot tréfának; hoppogat: erre
Hoppot mond itt, ott, meg amott a rengeteg erdő.
Hallgatnak: de csak a baglyok huholási szakasztják
Félbe az alkonyodást követő vadon estveli csendet.

Már most mindnyájan kurjantanak; a hangok özönje
Zengeti a zordont; bellyebb bellyebb morog, a mig
Mélyen elnémul . . . . . stb.

A cselekvény s a hangulat ez egybeolvadása, a nagy erdőség félelmetes estveli csendjének e finom festése szépen mutatja Fazekas költői erejét, eleven természet megfigyelését.

Fazekas nyelve — mint a debreczenieké általában — határozottan népies. Jóízű, természetes magyarsága e nyelvi szempontból is méltó a részletesebb tanulmányozásra. Magyarosságban s tiszta népiességében, mely nem fárasztó, mert nem keresett s nem ízléstelen, mert nem túlzott és nem pórias, Lúdas Matyi bátran összemérhető Gvadányi és Csokonai ilyhangú költeményeivel.

Versformája, a hexameter, melyről már *Kerekes* Marczi kanászsza észreveszi, hogy

«Be furcsán perdül, pedig a sor vége nem úgy megy
Mint a nótában szokták . . .

mindvégig könnyen és jól hangzik. E forma, melyet — mint a humorizáló előszóból is kitetszik — Fazekas öntudatosan használt, a maga ünnepélyes komolyságában igen sikerült ellentétes parodizálása az eposzi méltóságos előadásmódnak. Ezt már első kiadója, Kerekes is észrevette; kiemeli *Toldy* is,* s utána valamennyi irodalomtörténetünk.** Ki tudja, vajjon Arany, ki jól ismerte a híres debreczeni költő főművét, nem Lúdas Matyi hatása alatt írta-é hexameterben szintén democraticus czélzatú humoros eposzát: «Az elveszett alkotmányt?»

Mindent összevéve: Lúdas Matyiban annyi költői érték egyesül, mi őt Fazekas többi alkotásai közül magasan kiemeli, s amazokkal egybehasonlítva, a rendkivüli különbség alig magyarázható csupán Fazekas költői tehetsége növekedésével. A szilárd és kerek compositio, a mese érdekes leleménye nehe-

* Figyelmező, 1838. I. 8. hasáb.
** Pl. Imre Sándor: A magy. ir. és ny. röv. tört. 1868. 198. o., Beöthy Zsolt: A magy. nemz. ir. t. I. k. 131. l.

zen találhatók fel Fazekas többi, ehhez képest igénytelen költeményeiben. E ritka költői tulajdonságok népies hangjukkal egyetemben hatalmasabb költői szellemre utalnak, mint Fazekas: a legnagyobb költőre, a népre. Annyi népmesei jellemvonás van Lúdas Matyiban: a háromszoros boszú, az átöltözések, a mindig sikerülő parasztfurfang, a stil stb., hogy valóban csodálatos, mennyi ideig nem emelte ki ezt a kritika. Pedig maga Fazekas adott útmutatást erre, Matyiját «*egy eredeti magyar regé*nek» nevezve, a korabeli technicussal a «rege» körülbelől egy lévén a népies hagyománynyal, mondával. Még bizonykodása is, hogy e történet valóban megesett, talán épen a keresztes hadak idején, a Lúdas névvel a *Verbőczi Tripartitumá*ra való hivatkozás: mind a népmese naiv eszközei a hiszékenység izgatására. Fazekas korában még természetes, hogy e szempontból senki sem vizsgálta Lúdas Matyit, hiszen még a kitünő népies költő, Csokonai is — bármily jól ösmeri népmeséinket s bármily meglepő hű mesélő előadásban meséli is a *Szuszmír* czigányt, a *Tempefői*ben — általában igen kis véleménynyel van a «tanulság és gyönyörűség nélküli alávaló» népmesékről. Természetes, hogy Toldy is tisztán a korabeli æsthetica szempontjából birálta, hisz a népköltészet iránt csak 1843 óta általánosabb az érdeklődés. Azonban az ezután jövő bírálók (Imre Sándor, Danielik, Szűcs, Nagy Benő) szintén legföljebb «népies»-nek tartják, de hogy meséje s előadása egyenesen népmesei eredetre vall: senki sem veszi észre. Talán abból magyarázható ez, hogy magyar Lúdas Matyi mesénk csakugyan nincsen. Meséink egyik legjobb ösmerője s első gyűjtője, *Erdélyi János* idézi Lúdas Matyit (*Pályák és Pálmák*, 227. o.), de népmesei alakjáról sehol sem szól. Legjelesebb folkloristáink, kik e kérdéssel foglalkoztak: *Katona Lajos* s *Halász Ignácz* ösmernek franczia, római, szicziliai, norvég Lúdas Matyikat, azonban magyar népmesét — bár mindkettő feltételez — egyik sem idéz. Sokáig Fazekas eredeti compositiójának tartották Lúdas Matyit, s mivel többnyire csak ezt a művét ösmerték, nem is tűnhetett fel a többiekhez mérten meglepő különbsége. Külföldi hasonló kompositióra, Heinrich Gusztáv figyelmeztetése alap-

ján, először *Lázár Béla* utalt, *Claude Tillier*nek *Mon oncle Benjamin*-ával, melynek szerinte «ez főmotivuma». Lúdas Matyi forrása pedig «talán abban a franczia mesekönyvben keresendő, melyet Csokonai egy Kazinczyhoz intézett levelében úgy említ, hogy azt Fazekastól kapta».[1] Kevéssel utána *Kelemen Béla* utal Mátray könyvét birálva *Till Eulenspiegel*re,[2] részletes s pontos összehasonlításba azonban egyikök sem bocsátkozott. Öt év múlva, a *Pesti Napló* 1894 ápr. 5-iki számában dr. *Halász Ignácz* ösmertet egy egészen Lúdas Matyi meséjét követő norvég népmesét, s rá pár nappal (*Pesti Napló*, 1894 ápr. 14.) *Katona Lajos* utal egy kiadott XIII. századbeli verses franczia fabliaura, egy római, katalán, szicziliai s lotharingiai mesére, mik kisebb eltérésekkel mind meglepően hasonlítanak Lúdas Matyihoz. Mindezekből kétségtelen, hogy Lúdas Matyi meséje nem Fazekas alkotása, s csak az mindeddig eldöntetlen: mi módon és hol hallotta vagy olvasta azt? Halász Ignácz és Katona Lajos «kétségtelennek» tartják, hogy «a magyar nép mesevilágából merítette, és valószínű, hogy a Lúdas Matyi közmondások [3] se Fazekas műve útján hatottak be népünk szellemi életébe, hanem már jóval az előtt közszájon forogtak».[4] Ezzel szemben olvasás útján szerzett irodalmi forrásra utalnak Lázár Béla, Kelemen Béla s legújabban Kardos Albert is.[5] Annyi bizonyos, hogy Lúdas Matyit ezentúl az eddiginél magasabb s általánosabb szempontból kell tekinteni, mint a közös európai mesekincs egyik tagját, mely — akár természetes úton: a nép ajkán, akár Fazekas feldolgozása folytán — elterjedt és honossá lett a magyar nép szellemében. E szempontból igen fontos kérdés a közvetlen forrás megállapítása.

[1] Fővárosi Lapok, 1888. decz. 11. i. és Weszely czikkét: Magyar Szemle, 1891. 542. l.

[2] Egyetemes Philologiai Közlöny, 1880. 148. l.

[3] Eddig csak az Erdélyi gyűjteményében idézett egy közmondás ösmeretes.

[4] Pesti Napló, 1894. ápr. 5.

[5] Egy. Phil. Közl. 1894. 444. l.

Mindenekelőtt kétségtelen, hogy *Till Eulenspiegel*, mire *Kelemen Béla* hivatkozik, aligha szolgált közvetlen forrásul, bár szellemök nagyjában hasonlatos is. Igaz, hogy a német paraszthumor háromszor is szerepelteti kedves hősét átöltözött orvos alakjában,* azonban a drasztikus történetek semmiben sem hasonlók Lúdas Matyi orvoslásához. Lúdas Matyi boszúállásához hasonló történet nincs is egy sem a német népkönyvben; mint ács, sok alakoskodása és folyton változtatott mesterségei daczára is, nem szerepel egyszer sem. Bár nagyjában mindketten a mások eszén túljáró parasztfurfang képviselői: szellemökben is lényeges különbség az, hogy míg Eulenspiegel a szegény tejfeles parasztasszonytól kezdve a pápáig, a nélkül, hogy oka lenne rá, sokszor igen idétlen félreértésből, csupa szenvedélyből péket, vargát, nemest és parasztot, püspököt es grófot kigúnyol és megkárosít: addig Lúdas Matyi igazságos boszút vesz az igazságtalan sérelemért. Egyáltalán kérdés, hogy Fazekas (bár Kónyi Demokritosából 1785 óta nálunk is ösmeretes) ösmerte-é Eulenspiegelt?

Sokkal több a hasonlatosság azon külföldi népmesékben, miket Katona Lajos és Halász Ignácz ösmertettek. (*P. Napló*, 1894. ápr. 5. és 14.) Egy *római mesében* (Miss Busk feljegyzése szerint) «a magát együgyűnek tettető paraszt, kitől a kolostor kapusa és az ennek kezére játszó gvárdián elcsalták a malaczát, először leánynak öltözve lopódzik be a barátok közé, s így kerül alkalma a gvárdián első elverésére». Egy *katalán mesében* a mese hőse szintén leányruhába öltözve áll boszút a rablókapitányon. Egy *sziczíliai mesében* a parasztfiú, Peppe, először leánynak, másodszor orvosnak öltözve veri el a rablófőnököt. Mindezeknél hasonlóbb egy *lotharingiai franczia*

* A legrégibb, Grieninger-féle 1519-iki kiadás szerint a 15., 16., 17. Historieban: «Wie sich Eulenspiegel als Arzt ausgab, und des Bischofs von Magdeburg behandelte; Wie Eulenspiegel in einem Dorf einem kranken Kinde zum Stuhlgang verhalf; Wie Eulenspiegel alle kranken in einem Spital an einem Tage ohne Arznei gesund machte.

mese. A szegény özvegyasszony fia (mint Lúdas Matyi) vásárolt malaczát hitelben eladja egy erdei remetének. A remete nem adja meg tartozását; a fiú cselt eszel ki, leánynak öltözik s gyógyító füvet keresgél az erdőn. Behívják a betegen fekvő remetéhez, kit addig ver, míg adóssága felét meg nem adja. Egy hét múlva orvosnak öltözve veri addig, míg az adósság másik felét is le nem fizeti, majd az utolsó kenetet feladó pap alakjában vesz tőle még ötven (összesen már százötven) tallért. Még hasonlóbb a Halász Ignácz közölte *norvég népmese: Gutten, som vilde blive Handelskarl:* a legény, a ki kereskedő akar lenni. Mint Matyi, s mint a lotharingiai mesehős, ő is szegény özvegyasszony fia. Egyetlen disznajukat egy gazdag embernek adja el, s bár az tíz tallért is ér s ő csak egy tallért kért; csak négy garast kap. Későn látva be nagy veszteségét, boszút fogad a gazda ellen. Boszúját először ácsnak öltözötten (nagy kabátban, állára kecskeszakállt ragasztva) tölti ki, épen mint Lúdas Matyi. Másodszor a sebeiben szenvedőt mint orvos veri el. Külön szobát kér s figyelmezteti a cselédséget, hogy eret fog vágni, tehát urok ordításával ne törődjenek. «Minél jobban ordít, annál előbb meggyógyul.» Harmadszor — eltérőleg a mi Matyinktól — malomba csalja az urat, s két malomkő közé szorítva veri el. A befejezés — az eddig közöltek némelyikéhez hasonlón — trivialisan humoros. Az úr kiszabadulva a legény lakására rohan boszút állni. Mikor anyjától azt hallja, hogy a fiú meghalt, eltemették, boszuból sirját piszkolja be. A titokban leskelődő legény egy kést bök bele, s az úr ezzel a világba szalad.

Némely részletében még több az egyezés abban a franczia fabliauban, melyet Katona Lajos idézett először s röviden ösmertetett is: *Douins de Lavesne Roman de Trubert*-jében. A körülbelül háromezer versből álló befejezetlen verses fabliau, melynek kézirata a *Bibliotheque Royal*-ban 7996. szám alatt van meg, mindmostanáig nincs kiadva. Mindössze terjedelmes, részletes kivonatban, helyenként idézetekkel ösmertette még 1838-ban *Amaury Duval,* a franczia akadémia nagy irodalom-

történetében.* A tizenharmadik századból származó hosszú fabliau, — melynek demokratikus irányzatát ösmertetője is kiemeli, — egy teljesen ösmeretlen szerzőtől, Douins de Lavesne-től való, kinek sem életéről, sem más munkájáról nincs tudomás. Meséje, mint a középkori ilyes mesék általában, frivol, de szellemes; irályáról a tudós ösmertető azt tartja, hogy alig van középkori költemény, melynek stilje világosabb, elevenebb, festőibb volna.

A költemény hőse, Trubert, egy szegény özvegyasszony fia, ki öreg anyjával s húgával a Pont-Alic-i erdőben él. A két testvér ártatlan és együgyű lélek (d'une extrême simplicité et tresignorant toutes choses). Egy nap a fiu édes anyjának egyetlen borját hajtja a vásárra, hogy húgának ruhát vegyen, mert ha ily rosszúl ruházkodik, majd nem veszi el senki sem. Útközben egy mészárossal találkozik, ki a borjút a fiutól tíz souért elcsalja, bár az legalább huszat ér, s Trubert, ki még sem vett, se nem adott el semmit, együgyűségében rossz vásárt csinál. Ezen bánkódva, találkozik egy kecskés emberrel; megveszi a kecskét, s hajtja a városba, a herczeg kastélyához, azonban előbb egy festővel — kinek utolsó pénzét adja — kékre, zöldre, sárgára festeti azt. A herczegné az ablakból nézi a csodálatos állatot, s meg akarja venni. Trubert mindössze öt sout s magát a herczegnőt kéri érte. A kisérő kisasszony is annyira lelkesül a csodaállatért, hogy biztatására a herczegné rá is áll az alkura; különben is tetszik neki a fiatal, eleven parasztfiú. Míg Aude, a herczegné komornája az egyik ablakban vigyáz, addig ők a szomszéd szobában megkötik az üzletet. Közeledik azonban kiséretével a hatalmas férj, Garnier herczeg, ki vadászatról tér haza. Trubert, kit sok pénzzel ellátva, a herczegnő hirtelen útnak ereszt, találkozik vele. A herczegnek igen megtetszik a kecske, s felesége számára

* Histoire litteraire de la France, ouvrage commencé par des réligieux Benedictins de la congregation de saint Maure et continué par des Membres de l'Institut. Tome XIX. Suite du troizieme siécle. Années 1256—1285. A Paris. Chez Firmin Didot. 1838. 734. s k. ll.

meg akarja venni. Trubert oly feltétel mellett adja azt el öt souért, melyet drasztikus volta miatt még a különben szabadszájú ösmertetés is csak homályos czélzásban mer reproducálni. Bármily keserves : a herczeg teljesíti ezt a feltételt is ; ezenkivül száz sout ad a távozó Trubertnek s a csodaállatot diadallal viszi haza. A herczegné, meglátva a kecskét, azt hiszi, hogy Trubert elárulta őt, kétségbeesésében maga mondja el a Trubert-rel kötött drága vásárt, mit a férj csodálatraméltó közönynyel vesz tudomásul.

Trubert visszatér erdejébe, kevés idő mulva azonban új kalandra indul. Ácsnak öltözik (még a részletekben is megegyez a mi Matyinkkal : kezében gyalu, vállán szekercze stb.) s a herczeg kastélya felé tart, hangosan kiáltozva, hogy ő a király ácsa. A herczeg épen építkezik ; Trubert-t, kit természetesen nem ösmer fel, végtelen szivesen fogadja, megbeszéli vele tervét, lakomát csap tiszteletére, új ruhát adat, mindenki engedelmeskedik a kitünő ács parancsainak. Elhatározzák, hogy másnap kiválasztják a fákat, addig is legszebb szobáját jelöli ki hálószobájául. Trubert a puha, ruganyos ágyban nem tud aludni ; boszúból a herczeg ösmert jeladására a sötétben bebocsáttatván, a herczegné hálószobájába megy szórakozni. E közben a herczeg is fel akarja keresni feleségét. A komorna, ki látja a félreértést, a botrány kikerülése végett feláldozza magát, s a sötétben felesége gyanánt viselkedik a herczeggel szemben. Másnap lovon az erdőre mennek, s ott Trubert az ösmert csellel fához köti a herczeget, s míg egy galylyal jól elveri, elmondja, hogy ki ő, s hogy már kétszer volt szerencséje a herczegnéhez. A szegény herczeget megkötözve, ájultan az erdőn hagyja, a két lovon jó pénzen túlad, s visszatér anyjához. A kastélyban ezalatt nagy az izgatottság ; az egész háznép, az udvarmesterrel élükön, keresni indul urokat, s félholtan megkötözve, ájulva lelik meg. Míg a kastélyba viszik, kinyögi, hogy Trubert kinozta meg. Másnap még rosszabbul lesz : Montpellier-be orvosokért küld. Trubert, ki minderről hall valamit az erdőben, orvosnak öltözik (a részletek is hasonlók Matyihoz : hosszú kabát, bot ; arczát, nyakát, kezét sár-

gára festi stb.) s hangosan kiáltozva az utczákon, hogy ő ilyen-amolyan híres orvos, a kastély felé tart. Az udvarmester azonnal felhivatja, a herczegné kéri, hogy férjét gyógyítsa ki. Trubert egy kenőcsöt mutat (a minek a kérésével áprilist szoktak járatni a latinul nem tudókkal), s biztos sikert igér. Ha kiabál is a herczeg, ne zavarják őt; a gyógyulást egy kis fájdalom előzi meg. Mikor végre a herczeggel egyedül marad, ösmert módon elveri őt. A herczeg a dűhtől és fájdalomtól elájul; Trubert rázárja az ajtót, s azt mondva, hogy betege elaludt, egy paripán tova vágtat. A felébredt herczeg ordítozására végre betörik az ajtót, s megtudják, hogy másodszor is Trubert volt a kegyetlen. Az egész udvar boszút esküszik ellene.

Innen kezdve a fabliau eltér a mi Lúdas Matyinktól, azonban szellemes volta miatt közlöm ezt a részt is. A herczeget egyik ellenfele, Golias király haddal támadja meg. Trubert a herczeg lován, vállán a herczegnétől kapott köpenynyel, lovagmódra a herczeg kastélya felé tart, hogy seregébe beálljon. Az úton találkozik a herczeg egy rokonával, ki ló és fegyverzet nélkül szegényesen megy a herczeg látogatására. Trubert ráveszi, hogy a hatásos megjelenés kedvéért cseréljenek: lovát s köpenyegét átadja a lovagnak. Ezt — a herczeg lován, a maga ajándékozta köpenynyel — a herczegné veszi észre először, Trubertnek hiszi, elfogatja, kegyetlenül elvereti. A herczeg az egész udvarral hálát ad a nagyszerű boszúért.

Trubert ezalatt — brabant lovagnak öltözve — ajánlkozik, hogy Golias királylyal párbajt vív. Rövid idő mulva visszatér, diadala bizonyításául Golias bajszával és szájával, mi ismét igen drasztikus történetecske alapja. A herczeg hálából leányát akarja feleségül adni, azonban Trubert, szüleit értesíteni, előbb Brabantba megy. Rövid idő mulva leányruhában visszatér, s szépsége, kedvessége az egész udvart izgalomba hozza. A herczegkisasszony legkedvesebb kisérője lesz; együtt alszik vele, a minek sajnálatos következményeiért a «szent lelket» teszi felelőssé, kit galambformájában látott a herczegkisasszonynál látogatóban. Eközben Golias király is békét köt Garnier-vel,

ha leányát feleségül adja. Mivel a lányt sajnálatos állapotja miatt nem adhatják, s a király úgy sem ösmeri: a leányruhába öltözött Trubert-t adják hozzá nőül, újból comicus és frivol helyzetet teremtve. Itt szakad meg, épen a legkényesebb helyen a fabliau, melynek nem egy epizódja teljesen *Boccaccio* szellemében van megírva, s a herczegnő-látogatások története csakugyan fel is lelhető a *Decameron*eban (III. nap, 2. elbeszélés: *Theudelinde királyné* epizódja).[1]

Valószínűleg ez a fabliau alapja *Claude Tillier* híres regénye, a *Mon oncle Benjamin* egyik epizódjának is, melynek Lúdas Matyi tipusára már *Lázár Béla*[2] s utána legújabban *Kont Ignácz*[3] is rámutatott. Érdekes, hogy írója a híres pamphlettista, az ellenzéki *L'Association* bebörtönzött szerkesztője, Claude Tillier[4] alapjában ép oly jellemű, mint Fazekas; a mi túlzott benne: kora magyarázza. Híres regénye, a humornak és szatirának páratlan elegyülése, a *Mon oncle Benjamin*[5] épen azzal a Napoleon-gyűlölettel van telve, mely Fazekast jellemzi; míg ez «világzsiványának», addig ő mély megvetéssel charlatánnak tartja őt; sőt tovább megy: gyűlöli a királyokat, túlzón köztársasági, ellensége s kigúnyolója a positiv vallásnak, szinte atheista. Azonban erős egyénisége, s az elegiai hang, mely humort, szatirát egybeköt és összeolvaszt: megkapó hatásúvá, remekké avatják regényét. Ennek egyik mellékes epizódja (s nem «főmotivuma», mint Lázár Béla mondja) érdekel Lúdas Matyi tipusáért. A történet a

[1] Ennek forrása *Dunlop* szerint (Gesch. der Prosadichtungen, ford. F. Liebrecht, 227. l.) a *Cento Novelle Antiche*. Feldolgozta *La Fontaine* is a Mulieter-ben.

[2] Főv. Lapok, 1888. decz. 11.

[3] I. Kont: La Hongrie litteraire et scientifique. Paris. 1896. 87. l.

[4] Szül. 1801 ápr. 11., mh. 1844 okt. 13. Életéről: M. Pierre Larousse Grand dictionnaire universel du XIX. siécle. XV. k. 202. l. s Saar Károly német fordításának bevezetésében.

[5] (Gyenge) magyar fordítása Bodor Kornéliától (Béni bácsi, Ország Világ 1896.); igen jók a legelterjedtebb német fordítások: Pfau Lajostól, H. Denhardt-tól (Reclam, 1952—3. sz.) s Saar Károlytól (Spemann 205. sz.).

következő: Marquis de Cambyse, a hatalmaskodó földesúr, várába viteti a regény hősét, a neki köszönni nem akaró clamecy-i philosoph orvost, Benjamin Rathery-t, s megszégyenítéseül, halálos fenyegetések közt kényszeríti, hogy csókolja meg — nem a kezét. Pár nap mulva evés közben egy halszálka torkán akad; a véletlenül ott időző Benjamint hivatják, ki azonnali operácziót tart szükségesnek, hogy egy félóra alatt meg ne haljon, azonban azt csak úgy hajlandó végrehajtani, ha nagy sérelméért a marquis elégtételt ád, s udvara, felesége előtt ugyanúgy és ott csókolja meg őt, a mint pár nap előtt ő volt kénytelen. A haláltól rettegő földesúr megteszi ezt, s Benjamin könnyedén megszabadítja a halszálkától, kigúnyolja a még remegő marquis-t, s diadalmámorban siet haza.* Az egész történet tanulsága pedig az, hogy sokkal jobb, ha a nagyokkal szemben félelmetesekké, mint ha szeretetreméltókká teszszük magunkat. (La morale de ceci: c'est qu'avec les grands il vaut mieux se faire craindre, que de se faire aimer.) A történet és tendentia hasonlatosságán kívül meglepően hasonló a zsarnok marquis jellemzése, bár ezen meglátszik Tillier genialitása; tipus helyett határozott egyéniség az. «Cambyse marquis nagy, kövér, hatalmas, óriási erejű férfi volt. Jelleme sértő, szenvedélyes, a végletekig érzékeny s nemességére határtalanúl büszke, mintha a Cambyse-család a teremtés legkiválóbb alkotása lett volna. Birtokán visszavonúltan mint egy kis király élt. Korlátlan hatalmú úr nemcsak uradalmán, hanem az egész vidéken. Valódi feudális zsarnok volt. Verette parasztjait s elrablotta feleségeiket ha szépek voltak; vetésüket szolgáival legázolta, s a polgárokat, kiket vára közelében talált, ezer módon megzaklatta. Erőszakos és zsarnok volt csupa szeszélyből, csupa gyönyörűségből, s elsősorban önző önszeretetből. Fölényét a parasztságon csak elnyomásukkal tudta kimutatni . . . Egyáltalán nem vette lelkére, ha fegyverével egy parasztot lelőtt: mintha csak rókát talált volna . . . stb.» Kisérete, a szolgalelkű ispán s az urok-

* Mon oncle Benjamin VIII. és X. fejezete.

nak hizelgő inasok szintén Lúdas Matyi hasonló alakjaira emlékeztetnek.

Ime a magyar Lúdas Matyin kívül még hét különböző változata az ősrégi mesének, mely századok óta él és vándorol Európában. Magán a legrégibb feljegyzésen, a XIII. századbeli *Roman de Trubert*-en első tekintetre meglátszik, hogy több népmese egybeolvadásából keletkezett s így eredete még régibb időkbe nyúlik vissza. Él és terjed mesénk legalább a XIII. század óta hat századon keresztül; ösmerik Szicziliától Norvégiáig s mesélik bizonyára az ösmertetteken kívül más népek más változatban még ma is. Claude Tillier maga is csak mint népmesét hallhatta; regénye előbb jelent meg, mint a Roman de Trubert közölt kivonata, s bizonyos, hogy a folyton vidéken (Clamecyben s Nivernais-ben) élő elfoglalt ujságíró és pamphlettista nem olvasta a Royal Bibliotheque kéziratát. Valamennyi változat főmotivuma az, hogy a szegény parasztfiú, többnyire együgyűsége miatt, mások ravaszsága vagy hatalmaskodása folytán megkárosúl, de viszonzásúl furfangos módon, álruhában kegyetlenűl elveri a hatalmast, a rettegettet, a ki vagy egyházi tekintély: barát, gvárdián, mint a papi romlottság kigúnyolására a népmesék egyik legkedvesebb komikus alakja (római és lotharingiai mese), vagy világi hatalom: herczeg (Trubert), marquis (Claude Tillier), rablókapitány (katalán s szicziliai mese). A mese hőse többnyire szegény özvegyasszony világban soh'sem forgott együgyű fia (loth., norv., Rom. Trub., a mi Matyink restsége is ily jellemvonás); egyetlen vagyonukat: malaczukat, borjukat vagy libájukat csalják el tőle; a boszú módja mindig az átöltözés, és pedig többnyire lány és orvos alakjában (lány: róm., kath., szicz., loth. R. Trub.; orvos: szicz., loth., norv., R. Trub., M. Benj.) ezenkívül ácsnak (norv., R. Trub.), papnak (loth.), molnárnak (norv.) öltözötten is. A humoros mellékalakok: az ispán s a szolgák csak a Roman de Trubertben s a Mon oncle Benjamin-ban szerepelnek. Rendesen frivol epizódok nyújtják a mesét, minők a leányátöltözések általában, s különösen a norvég s a Trubert-féle változat.

A mi Lúdas Matyinkhoz határozottan a három franczia változat hasonlít legjobban. Legtöbb motivumuk teljesen megegyezik. Szegény özvegyasszony fia, mint Trubert; libáját fele árán akarják megvenni, mint Trubert borjuját; nem köszön Döbröginek, mint Benjamin a marquisnak; a megvert mind a háromban hatalmas úr: herczeg, marquis, magyar kis király; az átöltözések is hasonlatosak: ács, mint Trubert, orvos, mint Benjamin és a lotharingiai mese, s mint Trubert is, sőt ebben az öltözet részletei is megegyezők; csak e franczia változatokban s a norvégban szerepel a háromszoros boszú. Általában a franczia variansokon kívül a norvég népmese leghasonlóbb Lúdas Matyihoz.

E sok egyezés határozottan arra mutat, hogy Fazekas közvetlen forrása bizonyára valamely franczia népmese volt, mit az 1796-iki hadjárat alkalmával hallott vagy olvasott; a norvég mesére persze nem is gondolhatunk. A három többékevésbbé különböző franczia változat, mely közül a Trubert-féle a XIII. század óta él, tanusága e mese kedveltségének, állandóságának. Bizonyára országszerte elterjedt; bizonyság erre a lotharingiai mese s a Mon oncle Benjamin epizódja, mit Tillier csak a Nivernais-beli népmesékből vehetett. Legvalószínűbb tehát, hogy Fazekas is a nép ajkairól hallotta — talán némileg más alakban is, mint a közlöttek — e régi franczia mesét, s azután évek mulva, politikai irányzattal dolgozta fel. De lehetséges az is, hogy politikai tendentia már a franczia eredetiben meg volt. A franczia forradalom sok izgató röpirata örömest dolgozott fel a nép számára egy-egy ily történetet, s a legélesebb politikai tendentiával színezte és élesítette ki. E tárgy: a szegény parasztfiu kegyetlenül elveri a hatalmas herczeget, a leghálásabb ily izgató feldolgozásra. Lehetséges, hogy a forradalombeli tömérdek röpirat valamelyike — talán épen azon a vidéken, hol maga e mese is legelterjedtebb — csakugyan feldolgozta azt, s már mint tendentiosus democrata-munkát olvasta Fazekas. Ez irányban — bár e feltevés elég valószínű — még senki sem végezett kutatást. Talán a párisi könyvtárakban érdemes volna e czélból is vizs-

gálódni. *Nisard* ismeretes könyve: *Histoire des livres populaires* épen e tekintetben nem ád felvilágosítást. Legkevésbbé valószínű azonban, mint azt már Kardos Albert is megjegyezte,* *Halász Ignácz* és *Katona Lajos* feltevése, kik szerint «kétségtelen, hogy Fazekas tárgyát a magyar nép mesevilágából merítette, és valószínű, hogy a Lúdas Matyi közmondások se Fazekas műve útján hatottak népünk szellemi életébe, hanem már jóval azelőtt közszájon forogtak». Már csak az is, hogy semmiféle hiteles mesegyűjteményünkben nem található fel Lúdas Matyi története,** kétségessé teszi ez állítást. Maga Halász és Katona, kik mindketten feltételeznek magyar népmesei Lúdas Matyit, tudnak idézni az olasz, franczia, norvég meseirodalomból, csak a magyarból nem. *Bognár Teofil «Idegen eredetű népmeséink»* cz. munkájában, hol pedans gonddal megtesz minden lehető összehasonlítást a magyar s a hasonló külföldi népmesék közt: Lúdas Matyi népmesét egyáltalán nem ösmer. Maga a Lúdas Matyi név sem fordul elő Fazekas előtt az irodalomban. *Dugonics,* több mint tízezerre menő közmondásgyűjteményében *(Magyar példabeszédek és jeles mondások;* készült 1814-ig, megj. 1820.) idéz a «lúdas asszonyról» három közmondást is (Lúdas asszony; előbb szól a lúdas asszony; mindent magára vesz, mint a lúdas asszony), de Lúdas Matyiról közmondást nem ösmer, világos bizonyítéka gyanánt annak, hogy Lúdas Matyi alakja csak Fazekas műve útján hatolt be a nép gondolatvilágába. Lúdas Matyit először idézi *Erdélyi* közmondásgyűjteménye (II. k. 273. l.), egybevetve e két hasonló értelmű közmondással: «adósa vagyok = vétett ellenem, boszút kell állanom érte»; és «megemlegeted a magyarok istenét». De már *Ballagi Mór* gyűjteménye *(Magyar példabeszédek és közmondások,* 1850. 282. l.) ismét csak a «lúdas asszonyt» idézi s Lúdas Matyit nem is említi. A *Nyelvőr* is csak a «lúdasra» idéz köz-

* Egy. Phil. Közl. 1894. 444. l

** *Benedek Elek* «Magyar mese és monda világa» közli ugyan, de e gyűjtemény sok okból nem tekinthető a magyar népmesékre hiteles forrásúl. (A mese megvan: IV. k. 135—139. ll.)

mondást: «A ki lúdas, az kajabál». Így tanúskodnak a közmondások. De még az sem lenne döntő bizonyíték, ha valahol csakugyan ösmernék és mesélnék a furfangos parasztfiu boszúját, a míg az a Fazekas előadásával megegyeznék. Gvadányi-Gaal *Peleskei Nótáriusa* s *Rontó Pál* óta nem Matyi lenne az első alak, mely az irodalomból jut a nép képzeletvilágába. Csak ha több, eltérő változatban lenne ösmeretes, mint az legtöbb eredeti népmesénknél rendes jelenség, csak akkor volna elég alapunk a magyar népmesei eredet föltevésére.

Valószínű, hogy a hős tősgyökeres magyaros neve is hozzájárult e feltevéshez. Maga Fazekas is felhasználja e körülményt, hogy a népmesék naiv fogásával tréfásan bizonykodjék Lúdas Matyi meséjének igaz volta mellett. *Verbőczi Tripartitumának* egyik helyére hivatkozva (II. r. 30. tit.): *

«Hogy pedig ez nem más földön, hanem a mi hazánkban
Történt, az bizonyos: megtetszik az akkori törvény
Tévők gondjából, kik az ő csúfjára, örökre
Följegyzék a nagy törvénykönyvben, hogy az ollyan
Rossz úton járó kutyafog, mint a mi Matyink volt,
Lúdasnak neveződjön, ez hát nem puszta találmány.

A «lúdas» szónak szótáraink szerint négy jelentése van: 1. lúdas = lúddal biró, libás; lúdat hajtó ember; 2. személy, a ki bűnösnek érzi magát s fél a büntetéstől; 3. hamisan esküvő, perjurus, ancarius; 4. gonoszságaiért számkivetett. Ez átvitt értelemben magyarázza *Otrokócsi* (Orig. Hung. II 69.), így használja *Pázmány* (Kal. 470.), *Czeglédi*. Honnan származik e szó ily jelentése, legtöbb szótárunk *(Ballagi:* A magy. ny. teljes szót. II. 202., *Kresznerics Ferencz:* M. szó-

* E hely a Kolozsvári-Ovári fordításban: «... bármely hitszegőt és hamis esküvőt (kit közönséges szóval ancariusnak vagy lúdasnak nevezünk) az Isten és emberek törvénye szerint keményen meg kell büntetnünk ... 3. §. Személyére nézve akkora gyalázat éri, hogy mindenkor tarka ruhába öltözve, kenderből készült övvel ellátva, mezitláb és hajadon fővel kénytelen a többi keresztyén hívők közt járni-kelni» stb.

tár II. 24., *Nyelvt. Szót.* II. 636.) nem magyarázza; az egyik magyarázat, melyet *Szegedi János* után *Czuczor-Fogarasi* ad, naiv és mulatságos: «a csácsogástól-gágogástól és a közben való állhatatlanságtól: ob garrulationem et lubricam fidem.» (III. 1568.) Körülbelül így (tehát hibásan) fogja fel *Ballagi Mór* is, ki szerint «lúdas asszony névvel ama szókimondó személyeket illették, kik nem várják be, hogy valamiről kérdeztessenek, hanem mint a lúdak, maguktól is megszólamlanak». (*Magyar példabeszédek és közmondások*, 1850. 282. l.) Természetesen e jelentés és értelmezés a mi Lúdas Matyinkra semmikép sem illik, de nem a *Katona Lajos* magyarázata sem, ki szerint «nem lehetetlen, hogy e névben valamely analog középkori latin *Facetia Ludius* vagy ilyenféle névnek népethymologiai elcsavarása rejlik». Ez átvitt értelem magyarázatára közmondásaink legújabb gyűjtője, *Margalits Ede* egy, már feledésbe merült régi történetet tételez fel valamely lúdat lopó asszonyról, ki bűntudata érzetében kérdezés nélkül is jóeleve tiltakozott a lopás vádja ellen. Innen származnának az ily mondások: «A ki lúdas, az kajabál; előbb szól a lúdas asszony stb.» Azonban legegyszerűbb s legvalószínűbb, hogy Fazekas, kinek teremtő nyelvtehetségét a Füvészkönyv pompás magyaros növényneveiből is láthattuk, maga adta lúdhajtó hősének, a szó legelső jelentését emelve ki, e jó magyaros elnevezést.*

*

Fazekas feldolgozásán kívül irodalmunkban még két Lúdas Matyi van: *Balog István* színműve, s az ez után készített *Tatár Péter*-féle «tündéries szép história». Mindkettő csak ront a Fazekas pompás compositióján, idegen és hozzá nem illő elemeket véve föl; de érdekes művészettani tanúlságaikért s már csak a teljesség kedvéért is érdemes foglalkozni velök.

* L. még: Szabó Ernő: A háziállatok a magyar szólásokban. A «lúdas»-ról: Nyelvőr, 1894. 354. l.

Balog István (1790—1873.) a sokat hányt-vetett veterán színész talán legnépszerűbb darabja «*Mátyás diák*»-jával egyetemben a Lúdas Matyi, e «tüneményes, énekes vígjáték», melyet csak 1898-ban adott ki Bayer (Régi M. Könyvtár IX). Mint a munka kéziratainak feljegyzéseiből kitünik, 1838 szeptemberében már készen volt; október 10-én megadja a censori engedélyt (sok törléssel) gróf Pongrácz János, m. k. helytartótanácsos, s a *Jelenkor* 1838. 103. száma (409. ol.) már közli első előadását 1838 deczember 27-éről.

Ezóta évek múlva is gyakran színre kerül; a forradalom után, 1855-ben újra censura alá bocsátják, s a «*k. k. Polizei Direction zu Ofen Pest*» örömest adja meg az engedélyt e színdarabnak, melynek tárgya földesurak zsarnoksága a régi rossz magyar világban, s e miatt elnézi azt is, hogy Lúdas Matyi orvos alakjában a németet is kifigurázza, s csak egyetlen szót töril: az «uzsorás zsidót». Színen is volt harmincznégy éven keresztül egész 1872-ig, mikor utoljára a *Miklósi* szinházában már *Vizvári* adta a czímszerepet.[1] Balog feldolgozásának «muzsikáját szerzette *Szerdahelyi József*»;[2] erről Szigligeti többször megjegyzi, hogy egyetlen magyaros népdalon kívül az egész idegenszerű volt; a német bohózatokéhoz hasonlított, s úgy illett hozzá, «mint magyar nadrághoz a frakk».[3] Hosszú életét mégis e zene s Szerdahelyi tartották fenn, ki Lúdas Matyit játszotta, s parodizálta vele — óriási hatást keltve — *Schodelné* Romeo-Julia jelenetét. Az első előadás többi szereplői Megyeri (Döbrögi), Szilágyi (Kobak), s Éder Lujza (Ilus, Matyi szeretője) voltak.

Balog átdolgozása nagyjában követi Fazekast, s a lényegben mégis igen sokban eltér tőle. Ösmerve a Fazekas-féle Lúdas Matyi népszerűségét (mely a *Jelenkor* kritikusa szerint is «annyira ösmeretes hazánkban, hogy a darab szorosan ahhoz

[1] Pesti Napló, 1894. 94. sz.

[2] S nem szövegét is (legföljebb egyes dalokat), mint a Századunk 1840. 102. l., s a Vasárnapi Ujság: 1869. 726. l. mondja.

[3] Szigligeti Ede: A dráma és válfajai. 311. l.; Kisf. Társ. Évl. Új III. 267. l.

tartozó tartalmát nem is szükség elmondani»): helyenként csaknem szórul-szóra átveszi Fazekas népszerű verseit, e kedves remiscentiákkal is hatást keresve. Pár sor példázza az ily hatásos átvételeket: Pl. a vásári jelenet:

Döbrögi: Hé, ki azoknak a libáknak gazdája?
Matyi: Magam la!
D.: Ejnye gazember, nem tudod ki itt az úr? Majd emberségre tanítlak.
Hajdu: Hol a süveged?
M.: Itt la!
D.: Mi ezen libáknak az ára?
M.: Párját 3 márjás üstbe, az illyen amollyan. Az apám lelkének sem adom alább egy kurta forintnál . . .

Ily módon a külsőségekben igen sokszor teljesen követi Fazekast, azonban a lényegben, a compositióban sokban eltér tőle, s tündéries machinátiót véve főmotivumul, az egyszerű parasztregét átalakítja Raimund-féle «tüneményes énekes vígjátékká». A hatás könnyen magyarázható. Tudvalevő, hogy a budai magyar színpad éveken keresztül — pár gyenge eredetin kívül — csaknem kizárólag az akkori divatos bécsi könnyű s nagyobbára tartalmatlan tüneményes vígjátékokat adta volt elő. E sok értéktelen lerchenfeldi színmű közül eredetiségével csak *Nestroy* s különösen a bécsi *Raimund Ferdinánd* váltak ki, a kinek tüneményes, tündéries, népies bohózatait szintén gyakran, s mint Szigligeti feljegyzi* «nagy sikerrel» adták. Nestroy mindmáig kedvelt *Lumpaci vagabundusa* s Raimund tündéries bohózatai: *Der Verschwender, Diamant des Geisterkönigs, Der Bauer als Millionär* stb. hatása alatt készültek *Gaal* Peleskei Nótáriusa, *Munkácsi* Garabonciás diákja, s *Balog* Lúdas Matyija is, miután e nemben az első kisérletet már *Csokonai* megtette egy diák-vígjátékával, Karnyónéval, melynek végén az összes elhaltakat a Tündér és Tündérfi keltik életre tréfás verselgetés közt. Különösen Raimund hatása feltünőbb, s magyarázható azzal, hogy a Magyarországon — Pozsonyban, Győrben, Sopronban — is szinészkedett bécsi

* A dráma és válfajai. 303. l.

író, ki egyik darabjában, a Der Bauer als Millionär-ben magyar varázslót is szerepelhet («Bustorius, Zauberer von Warasdin, tritt hervor, einen Czakan in der Hand, in ungrischen Dialect») sőt azt magyarul is beszélteti (Isten úgyse, ördög!): már ezért is közelebb állott hozzánk a többieknél. Az ő tündéri machinatióit, allegoricus alakjait (Jugend, das Alter, Zufriedenheit, Der Neid, der Hasz, Hoffnung stb.) vette át Balog is.

Lúdas Matyi meséje ily körülmények közt teljesen átalakúl. Fazekas egyszerű alakjain kívül még egy egész tündérgárda vonúl fel: a «*Tündér király, Gorombates*, hatalmas tündér, *Selidates*, szinte oly hatalmas, de nem goromba, *Csók*, szerelem tündérke, *Pletyka*, rágalom tündérkéje, *Részvétlenség* szelleme, a gorombaság s szelídség szellemei stb».* Mindjárt az első jelenet telve allegoriákkal. Kardalosnék «fehérkék színekben» symbolizálják pajzsukon a színészetet, filozofiát, törvényt, astronomiát, orvosi tudományt, architecturát, az ujságirást, gőzhajót, muzsikát, festészetet, szobrászatot. Gorombates szellemei szintén jelképes pajzsokon mutatják be a mohácsi veszedelmet, Hector halálát, gályavonó rabokat, oroszlán körmei közt az őzet, sasé közt a galambot, farkasé közt a bárányt, rabszolgavásárt, boszorkányégetést, párbajt stb.** A cselekvény főalakjai különben Szelidates, a haladás és szelídség tündére, s Gorombates, a durva elmaradottságé. Harczra kelnek, hogy kié legyen a föld.

«Látom, egyet nem értünk,
Örökös harcz közöttünk,
Kiki elve kárára
Álljon ki a csatára.
A meggyőzött elmúljék,
A győző uralkodjék
Századunk évsorain . . . stb.

A tündérkirály parancsából leszállnak hát a földre, s Gorombates, mint Döbrögi hajdúja, Szelidates, mint Matyi kedvesé-

* A kéziratos darab «személyei».
** Bayer kiadásából e jellemző színi utasítások hiányzanak.

nek, Iluskának bátorító s vigasztaló nemtője intézik az ösmert Lúdas Matyi históriát. Szélesbíti ezt még az is, hogy — tündéri vígjáték nem lehetvén el szerelem nélkül — új személy gyanánt szerepel Iluska, Matyi kedvese is, kivel együtt megy a vásárra s voltakép azért lesz durva Döbrögivel szemben, mert észrevette ennek Ilusra vetett sovár pillantásait. Matyi elveretése után Döbrögi az őt átkozó Ilust is elfogatja, s ravasz és szolgalelkű ispánja által is mindenképen kisértetbe ejti a szép leány erényét, de ez a neki megjelenő Szelidates bátorítására bátran ellenszegül. Közben Gorombates, mint Döbrögi hajdúja, szítja ura zsarnok dühét; kiszínezett vásári jelenet, Matyi ösmert elveretése (a színfalak mögött); mikor a hajdúk Iluskát elviszik, nagy vérengzés, zenebona stb. A machinatiónak megfelelően Matyi sem maga tölti ki boszúját, hanem a Részvétlenség szelleme, ki néki a bakonyi erdőben megjelen s pártjára hódítja az elvert parasztfiut; ennek manói verik el Döbrögit, nagy menydörgés és villámlások közt, mikor mint talián ács a zsarnok földesurat fához köti; ezek mikor Matyi mint orvos, Iluska segítségével ágyhoz köti; a harmadik visszatorlás meg épenséggel elmarad, mert Matyi — Szelidates elveire térve — megkegyelmez neki, mire Döbrögi is megtér, s a megjelenő Szelidatesnek engedelmességet s hűséget fogad; megváltozik: jobbágyait a robottól felmenti, tőlük s Matyitól bocsánatot kér, a hű szerető-párt atyai áldások közt összeadja, s nagy népünnep közt megülik a lakodalmat, s így Szelidates győzelmével fényes tündéri tableau-val végződik a darab.

Látnivaló, mennyit veszít a jóízű parasztttörténet e tündéries machinatióval. Alakjai teljesen elvesztik önállóságukat, cselekvő képességüket; eszközei a velök könnyen játszó tündéri hatalmaknak. A darab végén a harmadik boszú helyett Matyi nagylelkű bocsánata épen a cselekvény szerkezetét rontja meg; a sok tündérkedés s a feleslegesen beszőtt szerelmi történet csak szétszaggatja az amúgy is gyengén componált darabot. Átalakul Matyi jelleme is, kit Balog — hogy restségét valamivel mégis magyarázza — latinul is sejtő fél-

művelt parasztnak fest: «Majd bizony, aki annyit tud diákul, az eke szarva után kapaszkodjon!» (I. felv. 3. jel.) Erősen átalakul a stil is; Fazekas egyszerű magyaros népiessége helyére a Raimund-féle humorizáló stil lép, keresett naivságával, bohóskodó kardalaival. (Mint pl. az utolsó jelenetben Szelidates, az ispán s a kisbiró beszélgetése.)

Teljesen Balog színdarabját követi *Tatár Péter* (Medve Imre) feldolgozása is: «*Ludas Matyi élete és kalandjai, tündéries szép historia*», mely már harmadik kiadásban tízezrivel terjed a nép között. Természetesen költészetről vagy más ilyesről nem is szólhatunk benne, mindössze az a figyelemre méltó a nyolczvanhat oldalas unalmas feldolgozásban, hogy a szerző talán változatosság okáért vagy helytelenül alkalmazott Petőfi-tiszteletből *Szilaj Pistából* s *János vitézből* nagy lelki nyugalommal szórul-szóra átvett valami másfélszáz sort, mindössze annyit változtatva, hogy *Jancsi* vagy *Pista* helyett természetesen *Matyit* ír.*

*

Fazekas munkájánál utolsó, de mindenesetre igen fontos szempont, midőn mint democrata irányművet veszszük vizsgálat alá. Irányeszméje magyarázza nagy népszerűségét; ez emeli ki a korabeli irodalomból s kapcsolja össze egész sorával azon műveknek, mik vele együtt egy czélért: a földesurak kegyetlensége ellenében a jobbágyság, a nép szabadságáért, emelkedéseért küzdenek. Lúdas Matyi ily szempontból nemcsak mint irodalmi mű, de mint történeti tényező is tekinthető, s ebbéli fontossága bizonyára nem kisebb, mint irodalmi

* Ime a megfelelő helyek: Tatár Péter 1883-iki kiadásában 15—16. oldal megfelel Szilaj Pista, 77—78. o.; 30—34. o.: János vitéz, 5—7. l.; 34—35. o.: Szilaj Pista, 82—83. oldal Petőfi népies kiadásában, Athenæum, 1890.

Van még Lúdas Matyinak egy rímes átdolgozása is *Csengeri János*-tól (Magyar Mesemondó, 47. sz. Méhner, 1891.), mely szorosan követi Fazekast, de magyaros formája daczára magyarosságban, népiességben, eredetiségben messze mögötte marad. Lásd róla *Kozma Andor* czikkét: Nemzet, 1891. 90. sz.

szempontból vett nem csekély értéke. Mit fejez ki kora hangulatából, mennyiben érti meg százada gondolatait, mennyire van előre a democrata eszmék haladásában, hogyan illeszkedik be ezek hazánkbani fejlődésének folyamatába: e kérdések jelzik e szempont fontosságát s a felelet mutatni fogja Lúdas Matyi értékét ebben a tekintetben is.

Az a törekvés, hogy az elnyomott nép, a nyomorú sorsú jobbágyság helyzetén segítni kell, véres tettekben már a Dózsa lázadás óta, mint irodalomban felmerülő gondolat szintén igen régen jelentkezik a magyar történetben. Először mint *Heltai* egy-két meséjének (1566.) leleplezetlen tanúsága; majd mint az igazságtalanúl elnyomott és megvetett nép cynicus, durva és szintén igazságtalan gúnyja a hatalmasokkal szemben: *Markalf*ban (1577) mint a jogegyenlőség bölcselmi gondolata először *Apáczai Csere János*nál tűnik fel.* Tudjuk, hogy Markalf keserű gúnyja jobban hatott, mint a félreismert, üldözött s korán feledett philosoph író mély gondolata, s a nép századokig csak Markalf keserű s durva humorával türte az elnyomatást, s legföljebb a mennyei igazságszolgáltatás vigasztaló gondolatával, s ha alkalma nyílt, annál kegyetlenebb boszúval könnyített magán. Azonban — hogy ily messzire ne menjünk — már a múlt század végén meginduló democrata mozgalmak nem is az Apáczai gondolatából s nem a Markalf-féle hangulatból fakadtak; forrásuk, mint Európaszerte minden democrata gondolaté, a franczia s angol felvilágosító irodalomban keresendő. Midőn íróink a felújulás korában a külföldi s főleg a franczia irodalom felé fordultak: seregestől nyomúltak feléjök új, merész és nagy gondolatok; a franczia philosophok, regényírók, költők munkái telve eddig nem hallott merész eszmékkel az emberiség rendeltetése, jelen helyzete s jövője felől; szabadelvű s democrata gondolataik öntudatlan s teljes erővel kapják meg magyar olvasóikat, szellemök elragadja, új eszmevilágok teljesen meghódítja őket. A legnevezetesebb ily munkák hamarosan találnak fordítókra,

* 1655. Magyar Encyklopædia. X. r. 27., 28. p.

s az akkor csekélyszámú magyar közönség kezd megösmerkedni az idegenből átplántált s mégis oly igaz gondolatokkal, s a felvilágosúltak, az «aufkläristák» növekvő csoportja lassan-lassan egy új korszakot, egy új Magyarországot készít elő, mit — a míg valóságban nem jött el, — utópiákban, ábrándokban képzelnek el, rajzolnak le. Egyelőre ez új gondolatok leginkább a külföldi híres utópiák fordításaival hatolnak a magyar szellembe. Jól esett legalább ábrándozni mások szép s ártatlan ábrándjain, s valahol a fellegek közt, a költészet birodalmában valósítani meg mindazt, mit saját országukban, saját korukban megkisérteni úgy is hasztalan lenne. Így *Fenelon Telemaque*-ját 1755-ben lefordítja *Haller László*, s 1781-ben másodszor *Zoltán József*, *Swift Gulliver*jét, melyben az ábrándokat a jelent sujtoló epés gúny pótolja, 1783-ban *Győrfi József*, *Sintenis Keresztély Fridrik* liberális utópiáját *Hallónak boldog estéjét*, 1788-ban *Gelei József Barclay János* híres politikai regényét, *Argenist Boér Sándor* s *Fejér Antal* (1792), 1793-ból való *Voltaire Candide*jának egy névtelen fordítása is. Szint ily lelkes és rajongó ábrándozással várja a szép jövőt, a democratismus diadalát *Nagyvátai János* eredeti utópiája is: *A XIX. században élt igaz magyar hazafinak örömórái.*

Korántsem szabad azonban ezek democrata irányzatát a mai értelemben venni. E művek egy része még a XVII. századból való, s nagyrészt inkább felvilágosúltak, mint democraták. Argenis, Telemaque, Gulliver politikai irányzatukban a felvilágosúlt s humánus monarchia s nem a népuralom hívei. Ideáljuk körülbelül a művelt, philosoph, humánus absolutismus, mely a népet kegyesen vezeti a boldogulás és jólét felé, a nélkül, hogy a népnek önállóságot, függetlenséget adna, mely könnyít a jobbágyság nehéz helyzetén a nélkül, hogy terhétől teljesen felmentené, s mindig természetesnek, sőt szükségképeninek tartja az osztályok rangkülönbségeit. Ha Hallóban a halálbüntetés el is van törülve, s Argenisben a törvény «mindenre egyenlő»: mindez csak emberszerető javítás, de nem egyenlőség, s Fenelon a különböző rangokat különböző ruhával akarja elkülöníteni. Olyan írók, kik a

parasztsággal rokonszenveznek, mint *Orczy Lőrincz* is (*Beszéd a szegény paraszt néphez*, 1756), a római idyllicusok módjára csupa boldogságot látnak a nép életében, s nem látják, hogy a pór egyszerűsége voltakép keserves szegénység, a boldog középszer: nélkülözés, élete századokon keresztül tűrt és megszokott robot, látszó elégedettsége: kényszerű közönyösség.

E conservativ álláspontón áll, bár egy lépéssel magasabban, maga *Bessenyei* is. Ő már látja a jobbágyság sanyarú helyzetét (mit Mária Terézia is elösmer és javít az úrbéri szabályzattal s a szabad költözési jog megadásával), s alig van munkája, melyben a szegény nép számára még hathatósabb segítséget ne sürgetne, azonban alapjában az ő eszméje is, mint az előzőké: az alkotmányos monarchia, a rendi alkotmány. Oh boldogok azok, kik igaz királyoktól függhetnek! Jó vezérek alatt mindenféle uralkodás módja jó, rosszak alatt mind rossz,* — mondja *Tarimenes*ben. Ez egyben tér el nagy mesterétől, Voltairetól, kit másban mindenben követ, s ugyanazon præmissák után egészen más következtetéseket von le. Politikai regényében, a máig kiadatlan *Tarimenes utazásában*, mit puszta-kovácsi remeteségében ír magának (mert kiadására a censura miatt nem is gondolhat), fejti ki ebbéli nézeteit. Bessenyei, — kiről Csokonai ez időtájban úgy ír, hogy «a dolgok esmerőji nem tudják meghatározni, akkor volt-é nagyobb, mikor Bétsben a betsületnek s a hazafiuságnak közpiatzán tündöklött, vagy most, midőn Bakonyszegen a mi Horizonunk elsetétedését úgy nézi, mint a földünk golyóbissa alá fordúlt, de azért teremteni meg nem szűnő nap»,** Bessenyei a magyar nemzet boldogságát népe jóléte s boldogulása nélkül nem tudja elképzelni, de nem tartja viszont megvalósíthatónak s hasznosnak a legegyszerűbb megoldást,

* A Tóth Zsigmond-féle kézirat bevezetésében s II. k. 51. oldalán.

** Csokonai levele Márton Józsefhez. Akad. kézirattár. Magy. ir. lev. 4r. 155. sz.

a jogegyenlőségét sem. Alkotmányos, felvilágosult monarchia az ő ideálja, mely pártolja, vezeti, boldogítja a szegény népet, s hatalmát, természetes fensőbbségét az alacsonyak védelmére, emelésére fordítja. «A hatalom akkor legerősebb, mikor legigazabb; akkor legállandóbb, mikor legirgalmasabb. Hiába dicsekszik az uralkodó, ha népe könyez és fohászkodik. Az uralkodik híven és igazán, kiben országa örvend, és a ki népét érezhető jókkal s nem igéretekkel szereti. Minden emberi társaság törvényes igazságának és boldogságának kútfeje csak egy: a közakarat.» Ime pár jellemző sor gondolkodására. Előtte a zsarnok uralkodó gyűlöletes. «Veszszen el hát minden hatalom, mely a leveretett természetnek véres sebeiben fogamzik és könyhullatásokban virít.» «Micsoda öröme lehet egy oly hatalomnak, mely csak azért parancsol, hogy utáltassék? Valaki különös szerencséjét hazájának közjavától megkülönbözteti: ostora az egeknek s átka a világnak.» Regénye leggyűlöltebb alakjait így jellemzi s beszélteti: «Királyi kötelességének dicsőségét abban keresi, hogy ő élhessen egyedül torkig való bőségben, szomorú sorsában szüntelen haldokló népét pedig inség emészsze.» «Én azért vagyok gazdag, hogy népem szegény, azért hatalmas, hogy országaim rabok. A gazdagság a népet kevélylyé, a szabadság makacscsá teszi; tedd szegénynyé, rabbá s uralkodj.»

E humanisztikus elvek mellett azonban kivihetetlennek tartja a Voltaire-féle teljes egyenlőséget, s helyesnek, szükségképeninek az osztályok s rangok fennállását. Egy ízben elméletileg megengedi ugyan, hogy a teljes egyenlőség: igazság és jogosúlt, azonban «a társaságbéli közboldogság némely igazságokat örökre befedez, mivel azoknak felfedezésekkel önmaga sem állhatna fenn»* Míg Voltaire elméletben elösmeri s hangsúlyozza a születési egyenlőséget, ámbár azt «szép, de mesés álomnak», s az egyenlőtlenséget «sajnos, de legyőzhetetlen baj-

* Az idézetek a Tóth Zsigmond-féle kéziratból sorrend szerint: I. k. 33., 36. l., III. k. 4. l., I. 35. l., II. k. 47—48. l., III. k. 13. l. stb. (Múz. 1016. és 498. sz. Quart-Hung.)

nak» tartja is : addig Bessenyei igazolhatónak s természetesnek találja a rangkülönbségeket, s az erők különfélesége alapján magyarázza s igazolja. Ennek folytán valóságos büszkeséggel néz a nemes s a «paraszti sokaság» közti különbségre. «Hála a gondviselésnek és kegyelmes uralkodónknak, hogy még mi magyarok mindekkoráig az emberi korban mint földesúri nemzet megmaradtunk. Tudod-é, miért nem élhet országunk gyűlésén a paraszti sokaság személyes vokssal? Azért, hogy nem birtokos, nem földesúr, hanem a nemesi karban élő nemzetnek örökös árendása. A nemesség nem veheti el tőle földjeit, de ő sem teheti soha, hogy attól ne szolgáljon, ne dézmáljon.» E viszonyban a pór helyzete az, hogy «a földműves birtokának örökös árendása, belőle ki nem üzhető és személyére szabad; ügyei nem úriszékek, hanem országos bíróság elé tartoznak». (III. k. 2. szakasz.) E conservativ alapeszmék keretében Bessenyei mindent megtesz a nép boldogulására. Atyai indulatot a földesúr, gyermeki hűséget kiván a jobbágy részéről. Minden erejével tiltakozik az urak igazságtalan zsarnoksága ellen. Már a Holmiban (1799.) is kikel az elfogult úriszékek ellen, s mikor Biharba vonulva részt vett ennek ülésein : az elnyomott paraszt mindig védőjére talált benne. Bessenyei úgy képzelte a nemesség fensőbbségét a pór felett legméltóbbnak; ha az jótettekben, atyai szelidségben s nem zsarnoki kegyetlenségben nyilatkozik.

Míg Bessenyei, ki 1784-től elvonulva, pusztakovácsi remeteségében csak gondolatainak s könyveinek él, így gondolkozik : az alatt másokat a kitört franczia forradalom lángja s eszméi lelkesítenek. A szegény jobbágyfiu, *Bacsányi*, mindjárt az első vérengzés után, 1789-ben kitudja mióta táplált gyűlöletét önti ki «A francziaországi változásokra» írt nyolcz sorban. Szenvedélylyel szól a «rabság kinos kötelében» nyögő nemzetekhez, kiket rabigájuk koporsóba dönt, gyűlölettel a királyokhoz s a nemességhez, «kiknek vérét a természet kéri, hív jobbágyitoknak felszentelt hóhéri, — jertek s hogy sorsotok előre nézzétek, vigyázó szemetek Párisra vessétek». Bizonyos, hogy e verset Fazekas is olvasta, ha másként nem: Földi

és Csokonai útján, kik dolgozótársai voltak a Felső-Magyarországi Minervának, melyben az megjelent.* A szegény nép sorsa mindinkább érdekli az írókat, nyomorúságuk mind merészebb szavakat ad tollukba, s erre a francziaországi események borzalmasságukban is csak bátorítók. Titokban megalakul a Martinovics-féle összeesküvés is. Tagjai szóval és írásban nagyobb rajongással és lelkesültséggel, mint józan megfontolással terjesztik nemes eszméiket, szép álmaikat az egyenlőségről, *Kármán*, e kor legkitünőbb prózaírója, maga is tagja ez összeesküvésnek, s dramatizált regénytöredékében, a *Fejvesztés*ben a Hunyadiak korabeli várúr fajtalan zsarnokságában festi a nép szomorú, védetlen sorsát. E mellett sok komoly, többé-kevésbbé értékes röpirat foglalkozik az alkotmány s a jobbágyság kérdésével. Mint egy egykorú író feljegyzi, az ily «könyvetskék zápora Pestet Budát hevennyében elöntötte». Hogy közülök csak a legnevezetesebbeket említsük: *Batthyányi Alajos gróf* latin röpiratában (*Ad amicam aurem*, 4. fasc. 1790.) bár még haboz a királyság s a köztársasági kormányforma közt: Montesquieu szellemében von szoros korlátokat a király visszaélései ellen, kit nem is «isten kegyelméből», de a nép-souverenitas eszméjének megfelelően, a nép akaratából választottnak tart. Magas szempontjából terjeszti elő az ő idejében inkább szép, mint megvalósítható reformeszméit; erősen fakad ki a zsarnok ellen, szánja az elnyomott népet, s félti nemzetét a szükségkép közelgő forradalomtól. «Natura compressionis est illa, ut remoto impedimento res pressa in oculos etiam illius saliat, qui impedimentum removit . . . Tyranni! timete populum, qui nihil, quod perdat, habet, qui absque ulla rerum meliorum exspectatione in rabiem agitur . . .» Látja a szegény nép nyomorát: «Populus servitute opressus, certe illachrimari sorti suæ debet, dum malis undique conflictatur et calamitatibus excrutiatur. A servo non petitur, ut probus, justus et virtutis amans sit, sed ut

* Földi barátja is volt Bacsányinak. Lásd levelét Ka inczyhoz; Váczy kiad. I. 215.

videatur esse, licet eidem malum civem esse, dummodo bonum muncipium sit, quod plagis Domini sui dorsum commodat et propria voluntate caret.» Első, a ki a hazai börtönök borzalmaira rámutat, s indítványozza, hogy «nefas sit mortales subterraneis carceribus, ubi tenebræ, squalor, venenatæ exhalationes et insecta regnant, mancipare . . . lex esto, ut omnis animadversio contumeliis et sævitia vacet . . .» stb. Laczkovics (Oratio ad proceres, Status regni Hungariæ stb.) Rousseau hatása alatt ír a nemesség ellen Hajnóczy (Dissertatio politica publica, 1791. stb.) a legkiválóbb a három között, sok már ma megvalósult gondolatot pendít meg: a miniszteri felelősség elvét, a modern népképviseleti rendszert, az oktatásügy fejlesztését, a közteherviselést, stb. stb. *Nagyvátai János* már említett utópiájában álmadozik a XIX. századbéli szabad, boldog egyenlőségben élő Magyarországról.

E szép és merész ábrándoknak egyszerre véget vet az összeesküvés felfedezése s elfojtása. 1795 óta évekre elhallgatott minden szabad eszme. A jobbágyság sorsát még jóindulatú érdeklődés is alig kisérte; reformra, változásokra senki sem gondolt. Mikor *Nagy Pál* az 1807-iki országgyűlésen érdekökben szót emel, a rendek gúnyosan szakítják félbe: «ne stultiset». Maga *Kazinczy* is — mint leveleiből kitünik — legföljebb szánó érdeklődéssel nézi változhatatlan szenvedéseit, s csak a Rádayhoz hasonló kegyes urak dicséretével mutatja rokonszenvét az akkor «portékaszámba menő szegény jobbágy» iránt.* E hosszú, évekig tartó némaság, e látszó közöny után *Fazekas* munkája az első, a mely a jobbágyságról szólni mer, s szól nem a lemondó kesergés, nem a panasz hangján, de a humoros külső alatt komolyan figyelmeztetve, szinte fenyegetve az elnyomottak boszújával. E democratikus irányzat megvan már magában a tárgyban is, de hogy ily tárgyat választani a véres végű összeesküvés után merész volt, s a komoly tanulságot le tudta és le merte vonni: ez adja meg Fazekas munkájának történeti értékét. Már maga a mese,

* Magyar Pantheon. Abafi: Nemz. ktár 36. 18.

hogy egy parasztfiú valami hatalmas urat elver: democratikus irányzatot ád valamennyi változatának. Már a legrégibb változat, a Roman de Trubert tudós ösmertetője; *Amaury Duval* kiemeli ezt: «La classe moyenne se vengait par des satires, par des sacrasmes, quand ce n'etait pas par des emeutes à main armée, de leurs abus d'autorité, des dures vexations, qu'ils lui fais int éprouver.» * Ezen irányzat feltalálható valamennyi változatában, egész az irodalmilag legértékesebb Mon oncle Benjaminig, mely szinte izzik a köztártársasági szellemtől, a királygyűlölettől. Fazekas nem jutott idáig. Életrajzában kiemeltem, mint alakul philosophiája a franczia philosophok befolyása alatt szabadelvűvé, felvilágosodottá, azonban, mint Bessenyeinél, ha meg is van gondolkodásában a franczia radicalis philosophia minden eleme: kialakulni akadályozza azt nemzete történeti hagyománya, s megmarad körülbelül azon a conservativ álláspontón, mely Bessenyeié: minden tekintetben javítni kiván a jobbágyság sorsán, de nem izgat az osztálykülönbség ellen. Lúdas Matyi éle csak a zsarnok földesúr, s nem általában a nemesség ellen van irányítva; a haladás az előzőkhöz, Bessenyeihez képest azonban az, hogy Lúdas Matyi figyelmeztet, int óva először az elnyomottak igazságos és kegyetlen boszújára. Ez irányzat aufkläristaverseiben kifejezett nézeteivel teljesen megegyezik. Azok felvilágosult gondolatai: a szabadság, a vallásegyenlőség, a tudomány rajongó tisztelete, a dézsmát s taksapénzt fizető szegény jobbágyon való szánakozás, a háború gyűlölete, s különösen az «Alpesi bölcs» Rousseau-i gondolatai magyarázzák s kiegészítik Lúdas Matyi irányeszméjét. A ki philosoph elmével látja «az emberi semmiséget», a ki «nyilt okossággal s nenes értelemmel» nézi az emberek bűneit, hibáit, s

«Itéli . . . széltire a világ
Sorsát, gonoszságát, hibáját
S tetteit ez vagy amaz királynak . . .

* Histoire litteraire de la Françe. Tome XIX. page 735.

az ilyentől természetes, ha az «alsó rend» érdekében így ír, sőt a Lúdas Matyiénál élesebb modort is magyarázhatónak vélnők. Fazekas előszava világosan mutatja ez irányeszmét, mit szükségkép saját korára kell értenünk, mert a «hajdan»-ra az «elmúlt vad idő»-re való hivatkozás csakúgy a censura kedvéért történt, mint a hogy *Bánk bán* Tiborczának panasza is a századeleji jobbágyviszonyok képe, daczára, hogy II. Endre jobbágya mondja azt. Fazekas idejében csak oly nehéz volt a szegény jobbágy sorsa; az ütleg, melyre hivatkozik, akkor is ép úgy kijárt igazsággal s igazságtalanúl, mint a «hajdani vad időkben». *Ellrich*, a nálunk járt német író érdekes könyvben *(Ungarn wie es ist*, Berlin, 1831.) külön kiemeli, hogy «sehol a világon nem botoznak annyit és annyira conamore, mint Magyarországon».

«A ki erősebb volt, ugyanaz kényére bitangolt.
A lepotsékolt nép dühös indulatja kanóczczal
Adta felét olykor boszújának, de oroszlán
Szive kevésnek volt, hogy mint Matyi visszapofozza
Ami goromba tsapást vett a zabolátlan erőtől.

Fazekas eleitől végig mint jogos boszút festi az «oroszlánszívű» Matyi háromszoros visszaverését. Természetesnek tartja, ha a «lepotsékolt nép», kin a hatalmasabb kényére bitangolt, dühös indulatjában kanóczczal áll boszút, s természetesnek, helyesnek Matyi kegyetlen boszúját is. A Phædrusi jelige is komolyan kiemeli e tanúlságot, s óva inti a hatalmasokat az elnyomott «alsó rend» boszújától:

«Quamvis sublimes, debent humiles metuere,
Vindicta docili quia patet solertiæ.

Ez eszme csak kevéssel is túlozva Claude Tillier moraljához vezet: «Avec les grands il vaut mieux se faire craindre, que de se faire aimer.» A szegény ijedezésre rákapatott jobbágy plastikus rajza, a kik a vérben fekvő Döbrögi láttára egymást könyökkel titkon megbökik, kurta subájukat jelentősen rántják meg: ép annyira fejezi ki Fazekas szánalmát irántuk, mint azt, hogy ezek is érzik nehéz sorsukat, s örvendve látják

a zsarnok megboszulását. A hatalmaskodó, tudatlan s gyáva Döbrögi, a szolgalelkű ispán: egész osztályt képviselnek, kiket a nép gyűlöl, költőnk még meg is vet. Döbrögi megtérése, ki a hármas boszú után

> «... törvénytelenül nem bánt, hanem ugy, a hogy illik Embertársaival; jól is végezte világát.

szintén jellemzi Fazekas irányeszméjét; a jobbágyokat a hatalmas földesúr «embertársainak» mondja, kikkel illik jól bánni, s urok csak így végezheti jól világát. A Döbrögi-féle zsarnokság méltó a Lúdas Matyi boszújára:

> «Az Isten így bánik s bánjon valamennyi kegyetlen urakkal!

E sor fejezi ki leginkább Lúdas Matyi tendentiáját, melyben a figyelmeztetés csaknem fenyegetés alakjában hangzik. Talán Fazekas nem is akart ennyit mondani, de a nép, mely Lúdas Matyi történetét átvette és meséli, így fogta fel mindig a boszúálló parasztfiú izgató történetét.

Fazekas után — hogy tárgyamtól feleslegesen messzire ne térjek — a demokrata eszmék fejlődését csak legfőbb vonásaiban rajzolhatom. E mozgalom a mint fejlődik a politikában, úgy jut kifejezésre az irodalomban is; több határozott tervvel a jobbágyviszonyok javítására, de minden izgató irányzat nélkül. Széchenyi reformjainak főjellemvonása: a rázkódás nélküli lassú haladás, e törekvéseken is megfigyelhető. A jelenre való minden keserű vonatkozás nélkül vetik fel újításaikat, mik még az előző kor conservativ szellemében leginkább a jobbágyság anyagi jólétére céloznak. Maga *Széchényi* gyakran csak nemzetgazdasági szempontból ajánlja a jobbágysággal való jó bánásmódot, a dézsma és robot törlését. Bár *Hitelét* a táblabírák parasztlázításával vádolják: határozott jogegyenlőségről benne egyelőre szó sincs. Azonban már a *Stádium*ban (1833.) indítványozza a törvény előtti egyenlőséget, a nemtelenek védelmét, ezek birtokképességét, fejtegeti az ősiségi jogot, a nélkül, hogy a rangkülönbség eltörlésére gondolna. Azt azonban világosan látja, hogy a főrendek, kik —

szerinte — «ha a jobbágyokról van szó, úgy itélnek, mint tunguzok és baskirok», eljárásukkal csak veszélyeztetik a nyugodt fejlődést; jól tudja, hogy a nemességnek önként és sürgősen kell segíteni a jobbágyság sorsán, mert «a mi ma még köszönettel fogadtatnék, holnap semmibe vétetni s csak boszantani fog». E reform-gondolatokat le is írja *Fáy András* a *Bélteky-ház*ban (1832.), abban a reményben, mely a régi roskadozó világ s az új, alakuló társadalom közti ellentétet oly tanulságosan festi. A kik e regényben megértik az új kor gondolatait: jobbágyaiknak mind kegyes, jótevő urai. Mindez azonban a nemes s a nemtelen közti különbségen mit sem változtat; csak az úr jósága, kegyessége nagyobb, de a két osztály közti űr továbbra is áthidalhatlan. Ez ellentétet talán az egész magyar irodalomban legjobban *Kisfaludy Sándor* fejezi ki, kiválólag a magyar nemesi középosztály e conservativ költője. (*Dárdai-ház*, 1825. «Ura vagyok én jobbágyaimnak, nem nyomorgatója».)

Az országgyűlések hangulata is ilyen: szívesen segítenek a nép ügyén, de még mindig fentartva a nemesség régi sérthetlen kiváltságait. Az 1807-es, az 1832—36-os országgyűlés szónokai bármily jóindulattal viseltetnek is a jobbágyság iránt: ősi szabadalmaikkal büszkén különböztetik meg mugukat. Legkiválóbb tagjai ily módon mind a nép mellett foglalnak állást. Maga *Deák* a jobbágyviszonyok javitását törvényhozói kötelességnek tartja, s a jobbágy személyi szabadságát nem úgy kéri «mint kegyelmet vagy ajándékot, hanem úgy sürgetem, mint igazságot, mint just, mely a természet törvényei szerint jobbágyainkat is illeti . . . kivánom nyolcz százados constitutiónk nyolcz százados igazságtalanságát enyhíteni». (1833 máj. 2-iki beszéde.) Ily nemes gondolkodással nézik a jobbágyság helyzetét: *Klauzál*, ki 1834-ben a botozásról úgy szól, mint «égbekiáltó licentiáról, mit valahára meg kell zabolázni»;* *Bezerédy István*, ki 1838-ban elsőnek köt örökváltsági szerződést medinai jobbágyaival, s első sorban maga

* Lásd erről Deák beszédeit is: 1833 máj. 2., 1835 nov. 17., 1836 márcz. 17.

Kölcsey is. (L. O. gy. naplója, Vadászlak: börtönrendszerünk ellen az első irodalmi támadás.) *Berzsenyi* valamivel conservativabb: ő csak a tagosítást, a helyes népnevelést, a botozás mérséklését s az emberséges bánásmódot tartja czélravezető eszköznek a jobbágyság érdekében, de felszabadításukra távolról sem gondol. (L. A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól, 1833.)

Egy évtized újból hatalmasan előbbre viszi a demokratismus ügyét. Íróink egyre panaszosabban, egyre élesebben, izgatóbban írják le a nép szenvedéseit. *Katona Bánk bánja*, e hosszú ideig nem ösmert remek, a harminczas évek végén már diadalait üli, s Tiborczának keserű panasza kifejezi saját kora jobbágyainak elkeseredését is. *Kisfaludy Károly* már *Stibor vajdá*ban (1818.) sötéten festi a zsarnok bűnét s kegyetlen bűnhődését; parasztjai s a lágyszívű Rajnáld csupa Rousseaui mondatokban fejtegetik a jogegyenlőséget s fakadnak ki a zsarnok ellen. Gaalhoz írt levelében nem is tiltakozik ama közhit ellen, hogy benne «a magyar paraszt nyomatását akarom a világnak hirdetni». A *Zách nemzetség* is — mint maga bevallja — «az aristokratismus ellen van». *Eötvös* egész élete, egész írói munkássága teljesen ez ügynek van szentelve. Az írói hivatás czéljának kifejezetten e nemes czélokért való munkálkodást tartja. Nem tud írni egy sort sem e tendentia nélkül. (Vár és kunyhó, Karthausi, A falu jegyzője, Magyarország 1514-ben stb.) A hatalom egyik fő visszaélése, a gyakran igazságtalan s mindig embertelen börtönrendszer ellen nemcsak a *Falu jegyzőjé*vel, de csaknem egy évtized óta két röpiratával is küzd, (Vélemény a fogházjavítás ügyében 1838, s Fogházjavítás 1842.) követve Kölcseyt, ki már egyik novellájában (A vadászlak) leírta a borzasztó megyei börtönéletet. E tekintetben követik Eötvöst az ekkor már népszerű Szigligeti, s a negyvenes évek kedves novellistája, Kúthy Lajos is, *Szigligeti* a *Két pisztolyban* festi a börtönéletet, *Kúthy* — hogy csak pár példát hozzak, — a *Két elitélt* (Honderű, 1843.) s *Arthur és Jenő* (Emlény, 1841.) novélláiban is. A Két elitéltben egészen Eötvös modorában ír le egy megyei kihallgatást, az

ártatlan igazságtalan élitélését, s a halálbüntetés ellen szónokol; Arthur és Jenőben a gyermekkora óta üldözött jobbágyfiú s a gyermekkora óta kényeztetett zsarnokká nevelt földesúr története izgat az úri rend kiváltságai ellen az ember «természetes jogaiért».

Ez időben (1838 decz. 27. óta) adták *Balog* Lúdas Matyiját is, mely — bármennyire kiforgatva van is eredeti alakjából — mégis igen sok izgatót rejt magában. Az átalakított cselekvény, a tündéries machinatio daczára elvégre mégis csak az történik benne, hogy a szegény parasztfiu boszút áll a hatalmas Döbrögin, s azt nyilt színen két ízben jól elvereti. A *Századunk* kritikusa, a nemesi kiváltságokra féltékeny *gróf Fáy István* jókor észreveszi ezt. «Nekem megvallom, Lúdas Matyiban igen nem tetszik az, hogy a földesúr előbb jól megkínoztatik és megveretik, s egy-két szempillantás múlva jön az ispány jelenteni a parasztoknak, hogy a dézsma és robot el van engedve. A hír szájrul-szájra menvén, az effélék a föld népére nem jó benyomást tesznek.»* Ezen kívül Balog darabjában sok gúnyos, izgató kifejezés van a hatalmaskodó rend ellen. Igaz, hogy ezeket a censura egytől-egyig kérlelhetetlenül törülte, azonban ezt aligha vehették figyelembe színészeink, különben nem panaszkodhatnék ugyancsak Fáy gróf a «sok satyrikus kifejezésekről az aristokratia és földesurak ellen», miket e szerint mégis csak elmondottak. Így hát a censura törlései körülbelül tájékoztatnak ez izgató kifejezésekről. Egy-kettő közülök hagyományos hazafias phrásis: «Magyar a magyarnak ellensége, de ne bántsd a magyart, és ő a legjobb ember a világon.» Vagy midőn Döbrögi az olaszosan beszélő Matyinak így szól: «Magyarul beszéljen; ha nem: kotródjon ki városomból, úgy is elég kenyérvesztegető van, ki nem tud magyarul.» Van e mellett pár elég ártatlan vonatkozás a magyar nemzeti hibákra. Azonban nem egy vonatkozás közvetlenebb s élesebb. A földesúr minduntalan ötven botot igér (a censor természetesen óvatosan kitörli); az ispán az őszintén gondol-

* Századunk, szerk. Orosz József. 1840. évf. 102. l.

kodó Ilust így feddi: «Hadd el a gondolkodást, jobb lesz; itt nálunk beszélni szabad, de gondolkodni nem»; Döbrögi «méltóztatott a jobbágyság új törvényczikkeit említeni, végre mély belátása a sonkás tésztán nyugodott meg»; a jobbágyok szenvedéseikért azzal vigasztalódnak, hogy ha urok «visszaél hatalmával, feleljen azok előtt, ki néki a hatalmat adta», a robotba hajtott paraszt keserűn énekel:

«Robotom rég kiszolgáltam,
Mégis legelsőbb kiálltam.
Péter bátya sok ami sok,
Ugy hajtanak e tátosok.
Régi idő elmult már,
Mikor itt volt a tatár,
Az kinzá így rabjait,
Szegény hazánkfiait.

E pár idézet mutatja, hogy a tönkrealakított cselekmény daczára maga a tárgy mint vonzza magához az izgató demokrata eszméket.

Beköszönt ezután a negyvenes évek izgalmas kora, előre vetve a bekövetkező nagy események fényét s árnyait, mit a politikában Kossuth, a költészetben Petőfi fejez ki leghatalmasabban. *Kossuth Pesti Hirlapja* (melynek mindjárt első évfolyamában négy erőshangú vezérczikk * izgat a botozás ellen) veti fel a legtöbb reformgondolatot s terjeszti a fogékony közönségben. Az irodalmon feltünően meglátszik e haladás. *Vajda Péter* még panaszosan látja az osztálykülönbség okozta boldogtalanságot Mária és szerelmese, Jogfi, a szegény jobbágyfiú között; *Tompa* szive még sajog és elszorul, mikor *Karácsonkor* (1845) hallja a templomeneket: «Legyen szabadság a raboknak», s az «árva népre» kell gondolnia; — de már *Arany* az *Elveszett Alkotmányban* éles satirával ostorozza a nemesi megyerendszert, s büszkén festi az ereje tudatára jutott nép emelkedését, önérzetét *Toldi Miklós* történetében.

* 1841. évf. 7. sz.: Szelid tortura; 26. sz. Bot, vessző, korbács; 35.: Ismét egy ütleg virtuóz; 39. sz.: Bot for ewer!

A sokáig elnyomott, üldözött nép, mely 1848-ban végre felszabadult s egyenjoguvá tett: a maga sorsát, a saját büszke emelkedését olvashatta ki Arany költeményéből.

Ez óriási átalakulás mámorát, rajongását tükrözi vissza *Petőfi* költészete. Mint minden nehéz küzdelem után: a diadal első perczeiben nála is az öröm féktelen ujjongásban, a jogos harag féktelen gyűlöletben tör ki. A hosszú küzdés után megnyert diadal valósággal mámorossá teszi; az elnyomottak százados gyűlölete egyesül oly rajongó szabadságszeretettel, mely mintha századokra biztosíthatná a kivívott diadalt. E költészetben minden superlativus: rajongó szabadság- és népszeretet, féktelen és vak gyűlölet ezek ellenségei ellen. Csupa izzó szenvedély, semmi megfontolás; túláradó diadalmámor, vagy — saját szavait használva — «szilaj, veszett gyűlölet, mitől keble, mint a tenger dagad!» — Semmi mérséklet, semmi tárgyiasság; lelkén csak e két hatalmas szenvedély viharzik, s viszi, ragadja magával a költőt, nem fontolgatva, nem tekintve semmire, átkot és áldást szórva, mint szór villámot s hoz friss levegőt a nehéz léget megtisztító fergeteg. Szenvedélye túlzott, szinte igazságtalan; nem tűr meg mást, mint saját meggyőződését:

«Egy vallás van a földön: szabadság!
Aki mást vall, rettentően lakol.

Ez az ő egyetlen szentsége, e százszor szent égi szabadság harsány hymnusait zengi ő, érette akar élni s halni a harczmezőn. Mindent, a mi ez ellen van, gyűlöl «szilaj, veszett gyűlölettel». Életének egy fő czélja van: «a zsarnokság ellen küzdeni». «Csak a zsarnok és szolgalélek: e kettő az én ellenem.»

A nép küzdelmét nem tekinti tárgyilagosan, történelmi szempontból; merészen általánosítja azt, s évezredek, örök idők óta tartó harczot lát benne a «jók s gonoszok» között. A szabadság kardja végtelen idők óta küzd a szolgaság lánczával; e harcz az egész világ czélja, mert csak a szabadság vezet a boldogsághoz, s e küzdelemben a nép részén van az igazság fegyvere. Teljes egyenlőség, ez Petőfi ideálja. «Nem ismerek

nálamnál kisebbet, nem ismerek nálamnál nagyobbat.» Ezért rajong úgy a «dicső respublicáért», «republicanus vagyok s az leszek a föld alatt is, ott a koporsóban!»

Ez általános rajongó szempontból folyik féktelen gyűlölete a királyság, a nemesi- és főrend s különösen a papság iránt. Innen végtelen gyűlölete Ausztria ellen is; a harczot közte és hazánk közt az igazság és gonoszság közötti harcznak általánosítja. Gyűlölete itt valóban határtalan.

*

Megállhatunk. Látjuk, hogy a demokrata eszmék egy század óta fejlődve, elnyomatásuk daczára diadalt érve, mint válnak féktelen gyűlöletté Petőfi lantján. Valóban, csak Petőfi óriás lelke birja el e rémuralom korabeli gyűlöletet, csak az ő lángesze s a végtelen benső ség, őszinteség feledtetik ez érzések kegyetlenségét, a kifejezések féktelenségét. Petőfi hangja a vérben tobzódó franczia forradalomé, a mi átalakulásunk pedig negyvennyolczban vérnélküli volt, s a véres harczainkat sem a demokratismus, hanem a nemzeti függetlenség védelmében vívtuk.

Így fejlődnek a demokrata eszmék egy század óta a magyar irodalomban, homályos utópiákból, kemény megpróbáltatásokon keresztül lassú emelkedéssel fényes diadalukig. Ott áll ez irányművek sorozatában Lúdas Matyi is, két korszak határán; az egyik merész ábrándok után vérben tünt le, a másik a maga humánus reformjaival, lassú, megfontolt javítgatásaival még be sem köszöntött. Az ijedtség e némaságában egymagára hagyva Lúdas Matyi az első és sokáig egyetlen szózat, mely az elnyomottak érdekében szól. Első, mely a nép jogos boszújára int, mely emberies bánásmódot ajánl, mely együtt érez a méltatlanúl elnyomottakkal. Mások csak hosszú idő mulva merik leírni szenvedéseit, s tiltakozni a hatalmasok zsarnoksága ellen. Fazekas alig pár évvel a Martinovics-összeesküvés fenyegető példája után, évekkel mások előtt látja és meg-

érti a nép nehéz sorsát, s van bátorsága a könnyű tréfa leple alatt levonni komoly tanulságait is. A XIX. században Lúdas Matyi az első magyar mű, mely az elnyomott népért iratott. Irodalmi becse mellett ez adja meg nem csekély történeti értékét.*

* Repertorium Fazekashoz, l. az IRODALOMTÖRT. KÖZLEMÉNYEK 1897. évfoly. III. füzetében.

FAZEKAS MIHÁLY VERSEI.

ÖSSZVESZEDTE

LOVÁSZ IMRE.

PESTEN.

Esztergami K. Beimel Jó'sefnél 1836.

— — — — *ego postera*
Crescam laude recens.
HORAT.

AJÁNLÓ VERS.

Gyakran sirnak
A' kik írnak,
  Hogy kajánok gúnyolódnak,
A' böltsebbek
Merészebbek
  Vélek nem bajlódnak:
Én meg elmém bimbótskáját
  Ajánlom a kajánnak,
Mint ki szentelt gyertyácskáját
  Gyújtotta a' sátánnak.

A' Szerelem.

(Énekben.)

Tzirtza, Kloe, Zeli.

TZIRTZA.

E' nyájasan tsergedező
Patakotska mentében,
Jertek dűljünk e' szép mező
Virágozó ölében.
Itt míg Florának mennyei
Illati ránk lengenek
Éltünk egy kis pertzenési
Gond nélkül hadd tűnjenek.

KLOE.

Tsitt! be szépen énekelget
Ott a' bokrok keblében,
Egy kis madár hogy felelget
Társa felé reptében.
Hah! e' gyöngy kis hanggal, mellyet
Most oly buzgón füttyentett,
Vonszódó érzékenységet
'S gerjedelmet jelentett.

ZELI.

Engem talpig fölperdítnek
E' kis nyájas kontzertek,
[6] Éneklésre kényszerítnek
Kövessük őket jertek.

TZIRTZA.

Én rá állok, de majd Zeli
Ti velem ellenkeztek,
Panaszokkal lévén teli
Amor ellen vétkeztek.

ZELI.

'S már azon én megbomoljak
Hogy megtsalt hitetlenem?
A' tsalárd lepkék mind ollyak
Nem búsúlok, nem, nem, nem. —
Hogy ró'sámról másra lebben,
Hadd lebbenjen meglehet,
Azt veszem érzékenyebben,
Hogy nemünk úgy nem tehet;
Azt kell Tzirtzám! azt átkoznunk,
Hogy mint egy nyilt ró'saszál,
Mind addig kell várakoznunk
Míg egy lepke ránk nem száll.

KLOE.

E' már ide nem illik ám
Jobb volna tán danolni.

ZELI.

Nem bánom, mert illik hozzám
A' szerelmet gúnyolni.
Víg óráim könnyen telnek
A' búk közt is kedvet lelnek

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

Nem öli buja szerelem [7]
A' kebelem'.
A' pajzán pásztorkának
Tsalfás pillantásának
Rám katsingási
Éppen akkép bájolnak,
Mint a' nyári dongónak
Kellemetlen zúgási.
Víg óráim könnyen telnek
A' búk köztt is kedvet lelnek
Nem öli buja szerelem
A' kebelem.
Mint egy játékos ketske
Mint egy virgontz őzetske
Fürgén hantzúzom,
Játszi szívem szüntelen
Tréfás, nyájas helytelen,
Amor jármát nem húzom.

KLOE.

Ah Zeli szint' ollyan vólt éltem
Szüntelen tsak vígságban éltem
Míg Venus fiának
Szívem hóhérjának
Véletlen meg nem hódoltam.
Akkor ró'sám elhúlt,
Boldogságom elmúlt,
Ellenben sok mérget kóstoltam.
Már az ég' jóltévő harmatja,
A' mezők 's erdők jó illatja
A' ti szép tántzosok [8]
'S érzékeny dallotok
Víg kedvre fel nem buzdítnak;
Nappal búmat lelem,
Nem nyúgtat éjjelem,
Álmomban árnyékok bódítnak.

TZIRTZA.

Én Híment, 's azt a' szempillantását
Áldom éltemnek,
A' mellyben Zeminhez vonzódását
Érzém szívemnek.
Áldott légyen a' nektár ízzel tele szeretet,
Melly ró'sákból font lánczára vetett.
Oh melly boldog lettem,
Melly jó ízt érzettem
Zemin forró szájáról hogy tsókok szedtem!
Hímen szivélesztő bal'samánál
Nintsen édesebb,
Flórának minden fűszerszámánál
Százszor kedvesebb,
Kintsem' kedves karja közt eltünt ezer unalom
Vidám hajnalom
Nyájas nappalom
Egy áldott tekintet
Melly tsókra intett,
Szivemből minden bús árnyékot elhíntett.

ZELI.

Víg óráim könnyen telnek
A' búk közt is kedvet lelnek
[9] Nem öli szabad kebelem'
A' szerelem.
Távozz tőlem tsábitó
Könnyen hivőt ámitó,
Nálam el nem sül
Fajtalan mesterséged,
Hódító vitézséged
Megtörik szívem körül
A' ró'sánál szebbnek vallhat
Nótád, azzal meg nem tsalhat

Bár nevezzél Helénának,
Angyalkának;
Millyen szép artzúlatom
Azt jobban megláthatom
A' patak szinén
Furtsa kartsu termetem
Most is talpig nézhetem
Árnyékom kerületén.
Érzem kis szám nyájasságát,
Melly veszti szemed világát
Takarosak tudom ezek
A' kis kezek,
Hogy Zefir velem játszik
Sáppadt orczádon látszik
Mint gyötri szíved;
Igy játszunk mi egymással
Tsintalan fordúlással
Elkerűlvén kézíved.

KLOE.

Szűzek! érzékeny szívetskétek
A' tsalárdoktól őrizzétek,
Mert mint a' Sirének [10]
Míg szépen zengenek
Szívfogó lépet készítnek.
Szűz szabadságától, Ártatlanságától
Megfosztott szívvel elrepítnek.
Egy tsalárd így ejté meg szívem,
Esküvén, hogy holtig lesz hívem,
Értem élt, értem halt,
Édes érzésre tsalt,
Hogy rabját könnyen le lántzolja.
Ró'sámat megszedvén
Más gyávák kebelén
Könnyen hitt szívem óltsárolja.

TZIRTZA.

Legyen bár egy kényen élő leány
Élte boldogság
Hímen szent áldása nélkül tsupán
Egy oly szép virág,
Mellyből tenyésző magot kertész asszonya nem vár,
El jövén a' nyár, puszta kóró már
Szép szép a' szabad kény
Tsak hogy végre szegény
Gyáván teng leng az élet tüskés ösvényén.
Hát a' kit hálójába fajtalan
Amor betsala,
Mint gyötri szivét a' boldogtalan
Élet angyala.
Hát kiben szent szín alatt lappang buja szerelem
Sok kínnal tettét
Jámbor életét
[11] Egyszer sem állhatja, Szentségét elhagyja.
Ál-erköltsét vígságért eladja.

ZELI.

Oh Hímen mi bérem lenne,
Ha nyakam jármodba menne?
Hová soha ne vigyenek
Az istenek.
Kedves bú, 's háborúság.
Elsáppasztó gyanúság,
Édes gyötrelem;
A' szabadság többet ér,
Illy idétlen életér
Nem tserélem, nem, nem, nem.
Én lennék rabjává másnak,
Térdet hajtván egy durtzásnak?
Soha se tedd Szerelem
E jót velem.

Hogy egy féltés bolondja
Kedvem bujának mondja
Nem szenvedhetem;
A' szabadság többet ér,
Illy idétlen szerzetér'
Nem tserélem, nem, nem, nem.

KLOE.

Míg az Amor részegje voltam,
Mérgemet nectárnak gondoltam,
A' mélységnek szélén
Mennyországom' vélvén
Már magam' tündérnek képzeltem, [12]
Álmomból felkelvén,
Szégyennel eltelvén,
Irtództam, hogy magam' megleltem.

TZIRTZA.

Oh Hímen! bár a' színméznél is édesb
Valamit a hév tsókokban elrejtettél,
Ennél a' nektárnál még felségesb
Azon öröm, a' mellyben már részeltettél,
Kik gyönyörűségeim kebelébe lettek,
Legnemesebb boldogság tetejébe tettek,
Oh millyen édes tartanom azokat
Vérem 'sengéjéből,
A' kiknek kis lelkek jött a'
Szent szeretet öléből
Melly édes munkánk a' magzatoknak
Eleven eszét táplálni szép virtussal,
Mellyért ők érzékeny jó anyjoknak
Valaha porát áldják majd méltó jussal;
Majd ha nevelvén a' kitsi tsetsemőket,
Virtusok oltárához bevezetem őket
Zéminnel Békével eggyütt aluvó szívünk árnyékának
Áldoznak, Áldottnak hirdetvén a' kis unokának.

ZELI.

Már az illyen boldogság
Néném megbájolna,
Hogyha még a' szabadság
Kedvesebb nem volna;
Úgy de jármot mért tennék
Tsiklandós nyakamra?
[13] Bár bóldog rabbá lennék,
Nem veszem magamra.

KLOE.

Remény! fátom! Tőlem látom egészen elvetted
A' vígságot, Boldogságot, mellybe Tzirtzát tetted,
Érzékeny volt gyenge szívem
Oh hogy egy áldott Zeminem
Nem lehetett hívem.

MIND A' HÁRMAN.

Oh szép szűzek jól őrizzétek
A' szív legszentebb érzését,
Nagy vigyázással kerüljétek
A' tsalfák intselkedését.
Várván méltó kintsét bérűl
Majd egy jó lélek szivérűl
Egy pár érző szív boldogságát
A' legtisztább hűség tészi,
Melly ellen minden pajkosságát
Amor hiába intézi.
Boldog tehát az életet
Édesítő szent szeretet,
A' fajtalan boldogtalan,
Oh tsupán a' fajtalan
Szerelem boldogtalan!

Exsurge cor meum. [14]

Szívem emelkedjél
Míg ügyed ártatlan,
Légy tántorithatlan;
A' rosz szerentsének
'S rendetlenségének
Pálmát ne engedjél,
Szívem emelkedjél.

Ne szűnj reményleni,
Szélvész után mindég
Kellemetesebb az ég;
Majd ha jól kiderül,
'S a' bús tenger leül
Szép lesz rajta menni,
Ne szünj reményleni.

Tsak dühösködjetek
Menyköves fellegek,
Szórjatok lángot egek
Mindég nem tartatok,
Majd más tsillagzatok
Lenyomják mérgetek'
Tsak dühösködjetek.

Reménylek míg élek,
A' nagy lélek nem fél
Akármint fújjon a' szél.
A' hab ha rám dűl is; [15]
Hajóm elmerül is:
Uszva is reménylek,
Reménylek míg élek.

Szívem békével élj,
Mert ha nem tántorog
Reménységem győzni fog;
A' mit sok átkozott
Esztendő nem hozott
Megád egy pertz, ne félj;
Szívem békével élj!

Nyári Esti Dal.

Halkkal ingó lanyha pára!
Száldogáló harmatok!
Kis furuglyám lágy szavára
Tiszta hangot adjatok.
Lengd be véle gyenge szellet
Sík mezőnk határait
A' juhász a nyája mellett
Hadd fülelje sorjait.

Míg az este bíborozza
A' lement nap hajnalát,
Míg az éj betsillagozza
Szétterítve fátyolát,
[16] Addig a' menny földre hinti
Bal'samának harmatit,
'S új erővel áldva inti
Új örömre állatit.

A' motsáros nép kuruttyol,
Prüttsög a' sok kis bogár,
Rétze hápog, fürj palattyol,
Hangitsál egy kis madár.

Jó napunkat feltserélő
Édes esti nyúgalom!
Téged áld e' tenger élő,
Téged áld e' kis dalom.

Harmatoddal részegülve
A' virágos tarka rét,
Hímje nővel egyesülve
Néked ontja fűszerét;
A' nap éles fénye sulyján
Minthogy úntig szenvedett
A' kaszás a' szüre ujján
Alva tisztel tégedet.

Oh palolj rá tsendes este
Nyugtató lehelletet,
Hogy törődött vére teste
Ujra nyerjen életet;
Szálj le rám is sátorozva
Szenderitő nyúgalom,
Közbe közbe szunnyadozva
Csendesedj le kis dalom.

A' Persa Fejedelem. [17]

Egy bölts Persa Fejedelem ollykor ollykor magában,
Mélyen szokott gondolkodni kertre nyilt ablakában,
Egykor illyen állapotban töltvén el egész napot,
Naplement tájba magához rendeli a' főpapot.
Világosítást kívánok, úgymond, némelly isteni
Titkok felől, miket magam nem tudok megfejteni.

A' főpap magát előtte illendően meghajtotta,
A' szultán pedig elkezdett beszédét így folytatta:

SZULTÁN.

Igaz-é a' mit Istenről mond az ő prófétája,
Hogy ő csak a' jót szereti és a' gonoszt útálja?

FŐPAP.

Az ő szentsége kútfeje ezen nagy igazságnak,
Ő hozzá még árnyéka sem férhet a' hamisságnak.

SZULTÁN.

Igaz-é, hogy a' mi hitünk sorsosit tartja jóknak,
A' kik velünk ellenkeznek azokat gonoszoknak?

FŐPAP.

Úgy van valakik nem hisznek az ő prófétájába,
Nem mehetnek bé mennyei szép paraditsomába.

SZULTÁN.

Hát az igaz-é, hogy olly nagy hatalmú akaratja,
Hogy mind azt valami neki nem tetszik, elronthatja?

FŐPAP.

[18] Oh felséges szultán! ezek mind ollyan igazságok,
Mellyekről a' menny föld tenger örökös bizonyságok.

SZULTÁN.

Jól van: hogyha a' mit akar ő mind azt megteheti,
A' hitetleneket pedig mint mondád nem szereti:
Miért nem törli el őket? ezen nehézségemet
Fejtsd meg, de vigyázz meg ne tsalj, meg ne bántsd
Istenemet.

FŐPAP.

Hogy e' fontos kérdésedre nyomosan felelhessek,
Engedd meg uram hogy tőled én is egyet kérdhessek.

SZULTÁN.

Halljam!

FŐPAP.

Az ott ékeskedő virágok seregében
Mellyiknek van elsősége felséged tetszésében?

SZULTÁN.

Annak, melly amott pompázik deli méltóságában,
Nagy megelégedésem van színében és szagában.

FŐPAP.

Mit felelne rá felséged, ha kérdené valaki,
Hogy a' többit általjában miért nem hányatja ki?

SZULTÁN.

E' nevetséges kérdésre a' vólna feleletem:
Azért mert a' kedves mellett a' többit is szeretem;
És mi adna elsőséget kellemetességének,
Ha körülte vetekedő szépségek nem lennének?

FŐPAP.

Igy tehát maga felséged megfelelt én helyettem,
Mivel a' mindenhatóról én is azt felelhetem:
Ő azokat kedveli, kik vallásunkat követik,
De a' többit is irgalmas szemei szenvedhetik,
Sőt azokat tsak azért is meghagyja böltsessége, [19]
Hogy köztök jobban kitessék vallásunk ditsősége.

SZULTÁN.

Úgy van-é ez a' mint szóllasz Isten jámbor szolgája?

FŐPAP.

Úgy van uram tőle hozta szentséges prófétája.

SZULTÁN.

Parantsolom tehát menten főtörvénynek irassék,
Minden vallás országomban tiszteletben tartassék.

Ki a' bóldog.

Bóldog ki fákat ültet el
Ifjú legény korában,
Osztán azokra jól ügyel,
Hogy nőjjenek bujábban,
Hernyó bogár ne bántsa,
Nyul ketske meg ne hántsa.

Kivált ha nem rójják azért
Hogy a' kéménye füstöl,
Dézmát nem ád se taksabért,
Nem tarthat a' betsüstől
Nem korhelyes se kényes
Be bóldog egy legény ez.

A' melly leányzó nem hever
Virága szép korában,
[20] De sütni főzni varrni szer,
'S nem módiz a' ruhában,
Vidám, serény, eszes, jó,
Be bóldog egy leányzó.

Midőn az illyen bóldogok
Egymás eránt hevülnek,
Azon az égiek magok
Előre már örülnek,
Látván hogy a' teremtés
Itt is lehet szerentsés.

Tisztán verő jó sziveket
Egymással egyesítik,
Szeplőtelen hűségeket
Áldással ékesítik,
Úgy-é bizony hogy e' már
Valóba bóldog egy pár!

Ők a' világi terheket
Fogódzva hordogatják,
A' homlokon gyült tseppeket
Tsókkal leszárogatják,
Gyűl a' gyerek, de nő is,
Gyűl a' segítgető is.

Már a' fiú az ölyvöket
Riasztja a' tsibéktől,
Tsergetve a' gyümöltsöket
Megőrzi a verébtől,
A' fára már fel is mász, [21]
Annyának ért epert ráz.

A' kis leány már enni hint
A' tyúknak és rutzának,
De tsak hamar be bétekint
'S nagyot visit annyának:
Jöjjön ki a' kakassa
A' tyúkot eltapossa.

Minden nemű szükségeket
A' szorgalom beszerzi,
Rakásra gyült élelmeket
A' gondos ész megőrzi,
Szintúgy dologho' nyúlnak
A' gyermekek 's tanúlnak.

A jó szülői nyomdokon
Hogy ékesen nyitának,
A' jól nevelt leányokon
Minden szemek kapának,
Elhordta a' szerentse,
Már mindenik menyetske.

Már négy fiok kinőtt eme'
Törvénytudó ama pap,
Egynek vitézi érdeme
Véres jutalmakon kap,
Tsak egy maradt a' háznál,
Az ősi gazdaságnál.

[22] Jó kis segítő is került
Menyül a' jó anyának,
Hordozni a' nagyobbra gyült
Terhét a ház bajának
Gondos, serény, eszes, jó,
Napához olly' hasonló.

Gyakorta a' két öszve űlt
Szépen megért öregnek
Körülte már a' kertbe gyűlt
Másod rajok tsevegnek,
Egyik tsapat tzitzázik,
Egy báboz, egy tzotzózik.

Némely'k após tzombjára ül,
Némely'k alatta bujkál,
Egy lyány kereng anyós körül,
Egy a' fején babirkál,
Igy múlat olykor olykor
A kétszeres gyerek kor.

Egy kis legény a' fára mász,
Keres gyümölts puháját
Vagy elterült ponyvára ráz,
'S megrakva inge alját,
Hogy kedveket találja,
A' véneket kinálja.

Hej, mond após, midőn kezem
A' fákat oltogatta,
Egy vén dudás emlékezem [22]
Biz' erre mondogatta
Hogy boldog a' ki fába
Ólt kis legény korába.

A' Debretzeni első Kalendáriumba, mellyből az időjövendölés kimaradt.

Szép idő lessz-é vagy homályos hólnap?
Nem nagy országban, de csak egy megyében
Illy kevésről is nyomosan felelni
Senki se tudna.

Hát az esztendő lefolyása millyen
Változásokkal fog előhaladni?
Mely'k hazug lélek meri azt előre
Sorba leirni?

A' boszorkány a' levegői sárkány
Tátos, és tündér, kik az ostobáknak
A setétben ült babonás világban
Bábjai vóltak:

Szent hevétől a' szabad értelemnek
Mind elolvadtak, valamint az ablak
Zúzmarázból egy hideg északán nőtt
Tzifra virági.

Oh ditső nemzet! Te ki hajdanában [24]
A' vitéz korban egekig ragyogtál
A' világosság kiderült korában
Éjbe maradnál?

Nem! de hát tőlünk ne reménylj, ne kívánj
Sem tsudát, sem hogy kikoholt időkkel
Még se szünjünk meg tsalogatni a még
Gyenge hitüket.

A' nap és hóld, 's a' nagy üregbe forgó
Tsillagok közzül bizonyos hogy egy is
A' Teremtőtől kiszabott határát
Át nem ugordja.

Hogy tehát a' tél, tavasz, a meleg nyár
És az ősz mely'k nap jön elő? 's a' hold is
Hogy telik 's ismét hogy esik fogyása
Ez 's ez időre?

'S hogy fogyatkoznak meg a' hóld vagy a' nap
'S mely'k időpertzben? ki lehet tanúlni
Rendes útjokból. De mivel nem értünk
Így az időhöz:

Végyük el hasznát mai jó napunknak,
Hólnapunk gondját az egekre bizván,
Várjuk el vígan; de azért kezünket
Öszve ne dugjuk.

[25] Társaságunknak ne legyünk heréji,
És ne kívánjuk hogy előnkbe szórja
Nem velünk együtt keresett vagyonját
A' takarékos.

Munka, gondosság, ezek, a' mik által
Várhatunk vidám napokat napunkra,
'S nem szorúlunk a' panaszos kenyérért
Más küszöbére.

A' Debretzeni Kalendáriom második kiadása eleibe.

Lám! nem igaz, hogy ama' tehetetlen gyermeki korból
Felserdült virgontz ifjú ne szeretne leszálni
Vázparipájáról, mellyen tsak az ostoba dajka
Húzavonása szerént, de nem önkényére lovaglott.
Mig vad pusztákon szilajon bolygottak apáink,
Jó lehetett nekik a tátorján 's káka gyökér is,
Már ma pedig mikor a' gyomor és száj ize szelidebb,
Búza kenyér helyett ki bolond óhajtana makkot?
Léptsőn lépeget e' nemesebb tzélokra teremtett
Állat, az oktalanok közzül nagy hivatalához
Illő poltza felé; mig lelke burokba szorongott,
Holmi szerentse- 's idő mondók félisteni vóltak. —
A' szomorú telet a' tavasz elseperé, 's ihol a' nyár
Érleli már itt ott nemesebb növevénye gyümöltsét.
Szünjetek hát ó kertmivelők az időre kiomlott [26]
Értelmek gyökerét a' tél babonáiba fagylalt
Jéggel rakni körül. Zsendűl a' józan okosság,
A' mi tsak árnyékoz, takaritgassátok előle.

Kalendáriom magyarázatja után serkent gondolatok.

Gergely pápa az időnek
Baján úgy segithetett,
Hogy tízet egy esztendőnek
Napjából számkivetett;
Ha ez igy menne sorba,
Hány idő lenne tsorba?

Ha éltemen végig nézek,
Tsak elijjedek tőle
Magam is, hogy mennyi tízek
Esnének ki belőle,
Mellyek e' jó hazának
Hasznára nem valának.

Hanem azzal még is végre
Magamat megnyugtatom,
Hogy a' közös segitségre
Vólt mindég akaratom;
Ha mikor nem kellettem,
Én arról nem tehettem.

[27] De tudtam mindég érzeni
Hogy kellene igazán
És haszonnal segíteni
E' bajban forgó hazán;
'S ha többet nem tehettem,
Legalább kesergettem.

Használtam is megesmérem
Mikor hogy tölt, ha kellett,
Buzgott is és folyt is vérem
Érdemes hazám mellett;
Hogy ennyit is tehettem
Boldogságom érzettem.

Ollykor, midőn a' felkentek
Helikon tetejére
Zengedezni lanttal mentek
Nyelvünk ditséretére,
Én kenetlen, dudában
Ditsértem a' pusztában.

Ha más hazánk óltárára
Ökröt vagy bakot vágott
Áldozatúl tettem arra
Én is egy két virágot;
'S hogy többet nem tehettem
Rá tsillagot festettem.

Többre nem is számlálhatom
Éltem arany számait
De majd ha megtalálhatom [28
A' nagy titok kúltsait
Újra nyiló életem'
Hasznosabban tölthetem.

Katonai bútsúének.

Márs mühelyén
Vér mezején
Gyakran izzadozó seregek,
Kiknek epedt
Élteteket
Sok bajhoz csatolák az egek,
A' jutalom noha pálma legyen,
Mellyet a' hír fejetekre tegyen,
Bár azzal buzditgatja
Tüzetek ama' hadak attya,
Hogy egekig
Emelkedik
A' nevetek,
Én nem kinlódom veletek.

A' sanyarún
Nyert koszorún
Tsak kapkodjatok ám magatok,
Józan eszem
Már sohasem
Gyötrik bajnoki gondolatok.
Már nem akar kezem ontani vért [29]
Tzimerekért se ditső nevekért,
Pálmáim 's méltóságim
Ti legyetek igazi barátim!

Ti veletek
Ha lehetek
Azt fogadom
Egy hérósságért nem adom.

Hortobágyi dal.

Oh te áldott Kanahám
Hortobágy mellyéke!
Beh sok szegény legénynek
Vagy te menedéke,
Jó paripán ugratod,
Pénzt adsz erszényébe,
Szép menyetskét karjára
Jó bort a' kezébe.
Itt a' szegény legénynek
Uraság a' dolga,
Heverészhet kedvére,
Nem lebernyes szolga,
Van husa, szalonnája,
Öt őrü bundája,
Szép zöldellő mezőben
Legel a' marhája.
[30] Oh én édes Istenem!
Adj jó békességet,
Fordits el országunkról
Döghalált, inséget
Hogy ehessük békével
'Siros kenyerünket,
Áldj-meg uram teremtőm!
Jó borral is minket.
Tsaplárosné galambom!
Tölts bort a' kupába,
A' szegény magyar legény
Hadd igyon búvába;

Pajtás! Isten áldjon meg
Őrizzen a' kártól,
Vármegyétől, Fiscustól,
Töröktől, Tatártól.

Rajta vitéz! [31]

Trombita zeng, dühög a' paripák nyoma, durrog az ágyú,
Bőg morog a' levegő, püfög a' föld, bömböl az elgyúlt
Bombi, az aprólék tüz fegyverek egyre ropognak.
Lóra legény! jön az ellenség ránk hajtja kapóra
Veszni való seregét; résen kell várni vitézek!
Már elibek bukkant egy éppen rájok irányzott
Bombi, meg is dobbantak ugyan; de megint iramodnak
Meghökkent a' halál tőlök, 's im ránk igazítja
Veszni való seregét; résen kell állni vitézek! —
Igy vetik a' döhödő szelek a' mottzanni szokatlan
Kősziklák derekához az oktalanúl hömpölygő
Nagy tenger vizeit, mellyhez dulakodva rohannak,
'S elbődülve lotsongnak el, ők is veszteket érik
Márvány mellyünkön. Nyomd bé fiam a süveged, jól
S' rettentő kardod' magyarán markodba szoritván
Rajta vitéz! Nagy szíved után, nagy lelked azonban
Melly a győzöttön könyörülő, nyomba kövessen.

A' hosszú télhez. [32]

Óh meddig kell még a' mord szél
Dérdurságát szenvednünk?
Engedd már óh makrantzos tél
Zúzos lárvád' elvetnünk.

Vidd-el rólunk vad honjába
A' mord éjszak tunya seregét,
Hadd láthassuk pompájába
A' viditó kikelet egét.

A' gémbergő természetnek
Engedj egy kis tágulást,
A' sok beburkolt életnek
Lágy szellőtől újulást.
A' madár hadd tsimpalygódzon
A' bimbódzó tsere tetején
Egy kis füszál hadd nyujtódzon,
'S egy szem harmat legyen a' hegyén.

Akkor mi is megfrissülvén
A' tavasz jó voltából,
'S új lélekkel felperdülvén
A' sut rekkent zugjából,
[33] A' sendülő természetbe
Vig énekkel ki ki szaladunk,
'S egy két verset tiszteletbe
Tsak halj-meg tél neked is adunk.

Ruszánda a' moldva szép.

A' nyúgodalomnak útján
Még nem is messze mentünk,
A' borzasztó tsata után
Még tsak alig pihentünk.
A' hadra feszült ereink
Még jól le sem lankadtak,
Tüzünktől felforrt ereink
Még le sem tsillapodtak:

Még is melly gyenge mozgások
Mellyek bennem pe'segnek,
A' hartz után nem szokások
Igy verni az ereknek.
Óh hányféle indulattól
Hányódunk és vetődünk,
Most a' hadi ábrázattól
Talpig felhevítődünk,
Majd egy szép szem tsillámjától
Lobbant fel egy tekintet
Mellynek igaz birásától
Márs vas bottal elintett.
Most is a' török puskája [34]
Nem lőtt-meg olly mérgesen,
Mint egy oláh kis lyánkája
Rám tekintvén édesen.
Nem láttam én még vad fának
Soha ily szép gyümöltsét,
Egy havason nőtt oláhnak
Illyen nyájas erköltsét.
A' Mahomed mord vitézze
Elfelejti vadságát
Dühösségében, tsak nézze
E' természet virágát;
Én is ha magyar nem volnék
Érte nevem' letenném,
Vagy halnék vagy megbomolnék,
De Ruszándát elvenném.
Ha nem volnék a' mi vagyok
Lábom azt is igérte,
Hogy — a' Karpatusok nagyok —
Még is megmászná érte.
Oláhszürt vennék magamra,
Kérges botskort kötöznék,
Fejszét vennék a' vállamra,
'S a' hegyekbe költöznék.

Ha kimennék a' juhokkal,
Ruszándát is kitsalnám,
Talpig megraknám tsókokkal
Öröm[öm]ben felfalnám. —
Vess véget hazai hűség
E' lágy gondolatoknak,
[35] A' puhának gyönyörűség,
Pálma kell a bajnoknak.

Egy véres ütközet estvéjén serkent gondolatok.

Nyúgosznak immár a' mai nap baján
Áttört vitézek, durva veszély között
Görtsökre vont képek vonásit
Hogy szedi rendbe az édes álom!

Leng, lengj körűltök kellemes estveli
Szellő! legyezd el tőlök az érdemelt
Nyúgalmat is felháborító
Ostoba képzetek álmodásit.

Óh kedves élet legsanyarúbb neme!
Ugyan mi szükség vólna reád, ha hogy
Az ember e' jó kis világot
'S benne magát okosan szeretné?

Ha a' kevélység hírt nevet éhező
Lelkét nem a' vér szomja hevítené
'S a' kárhozandók útja helyett
Égre vivő nyomokat keresne.

[36] Az érdemesnek hogyha segitsz ügyén
Hatalmas ember! szebb nevet érdemelsz,
Mint a' ki felfuvalkodásból
Száz ezer attyafiát levágat. —

Vitéz barátim! mink pedig úgy veszünk
E' sullyos élet sok bajain erőt,
A' vérpatak tengernyi árvák
'S özvegyek átkai közt kerengő

Örvénye közt is, hogy ha vitéz karunk
Patvarkodásból nem tesz erőszakot,
'S tettünk jutalmát tiszta szivünk
Helybehagyó örömin keressük.

Aggodalom. [37]

Virágzásom idejében
Akármerre kerültem,
A természet nagy kertjében
Minden nyilott körűltem,
Minden újúlt éledett,
Minden örvendeztetett.

Ah! de már hogy meghervadtam,
Ha lehajtom fejemet,
Azt súgja a' föld alattam,
Hogy ma hólnap eltemet.
Sorsom' igy ha képzelem,
Elgyalít a félelem.

De ha nézem a temérdek
Tsillagokkal tőlt eget,
És tanátsot tőle kérdek,
Ő magához integet,
Hol kinyílva tölthetem
Ujra munkás életem',

Lelkem ezt ohajtva látja
És repűlne hirtelen,
[38] Tsak az fáj, hogy test barátja
Tőle válni kénytelen.
Ő a világi sok bajt
Únva nyúgalmat ohajt.

A' korán jött esőhöz.

Óh hozott Isten gyönyörű esőtske!
Óh be jókor jössz, ihol a' reménység
Már is elkezdett vala tsüggedezni
Gyenge hitünkben.

Már az ég bóltját sikeretlen értznek
Képzelénk, a' fű hegye minthogy onnan
Harmatot nem nyert, szomorún elaszva
Mind lekonyúla.

Fellegek helyt már levegőnket a' por
Őgyelíté-fel, hogy az útazóknak
Mind szemét száját bekeverje piszkos
Rajzolatokkal.

Jókor értél hát kis esőtske! látod!
Mennyi sinlődőt hozol új erőre!
És ki nem ditsér? Tsak az a' ki búzát
Vett nyereségre.

[39] Ő gyaláz, mert a' gabonának árát
Megtöröd, 's a' mit beszedett nyakán vész
Add uram! hogy rá dohosodjon, a' nép
Rá ne szorúljon.

Ess tehát kedves kis eső! lotsolgasd
A' megijedt nép sanyarú vetését,
Hallod! áldottnak nevez a' szegénység,
Ess kis eső ess.

A' serdülő bajuszhoz.

Ifjú tolla Amor nyilának
Serdülő bajusz! idvez légy!
Sok szerelmes tsókok párjának
Felibe prémkoszorút tégy;
Mig a finnyás nyári lepkéket
Torzos tarlód el nem inti,
Vagy míg a' göndör szőrötskéket
A' tél dérrel be nem hinti.

Mondja bár a' szépség Mómussa,
Hogy ékesnek nem tart senki,
Ne hidd kis Cupido mókussa
Tsak pelyhed jobban tessen ki;
Hogy játszhassanak búvótskákat
Bársonyában a' kellemek,
Majd meglásd millyen gyöngyszikrákat [40]
Szórnak rád minden szép szemek.

Én is sodrom, de mind hiában
Zúzos fürtjét a' szürkének,
Elhül ettől a' tsók szájában
A' könnyen ingó hőlgykének;
'S midőn szeme rezzenéséből
Bóldog jelemet képzelem,
Borzomtól megdobbant szívéből
Akkor reppent a' szerelem.

Az első olvasztó szellőhöz.

Idvez légy óh lágy szelletnek
Első nyájas párája,
A' szendergő természetnek
Felserkentő postája ;
Jer végy bosszút tsendességgel
A' méreggel tele szeleken,
'S hirdess békét víg lengéssel
A' megdurvúlt komor egeken.

Majd a' mord tél vas markának
Jámbor meglágyúlásán,
'S a' fagy zúzos pántzéljának
Harmattá lett válásán
[41] A' szép környék örvendezvén,
Zöld bársonynyal befedi magát
'S áldoz néked, tömjénezvén
Füszerszámos viola szagát.

A' kis tollas nép zengését
Hallom már a berkekben,
Pusztúlt honjok zöldülését
Sürgetik vig énekben.
Járd bé kis szél lengéseddel
A gyöngyellő ligetek ölét,
Hál'adással majd ott vedd el
Érző szivünk öröme jelét.

A' tavaszhoz.

Itt vagy hát már óh kezdetnek
Legfelségesb példája,
A' serdülő természetnek
Nagy pompáju mátkája !

Jer, tiszteljük szűz keblében,
Hol kis zefir puha szele leng,
'S a' rá bámúlt tsendességben
Egy andalgó fülemile zeng.

Itt, hol még egy bódúló is
Egy pertzet meghiggadna,
Egy országot felduló is [42]
Lágy érzéssel borzadna,
Itt érezzük hiv pajtások
A' szent erkölts nemes erejét,
Hadd kapkodják másutt mások
A' képzelt jó buja kebelét.

Jertek hivek, 's a' gúnnyasztó
Hajnal lassú lángjánál
Aldozzunk a' szívforrasztó
Egyesség óltáránál;
A' titkok szent egyházának
Így ballagjunk falai körűl
Míg a' kétség árnyékának
Bóldog lelkünk felibe nem űl.

Addig a' szép természetben
Hordjuk tisztán szívünket,
Még itt egy illy víg életben
Kezdjük dicsőségünket.
Hadd buzgassa mindég vérünk
Jó erköltstsel tele szeretet
Úgy mindent olly vígan érünk
A' mint értünk ma kikeletet.

[43]

Az alpesi bölts.

(De la Harpe után.)

Rajnának fakadékja körűl, hol az Alpesek a' nagy
Sziklák ormóját úgy látszik az égig emelték,
És a' föld hátát mintegy gúnyolva lenézik,
Hogy létét igazán érezze 's eszét gyarapítsa
A' bölts Alcidon, ott a' szűz természet ölében
Sok gyönyörű napokat töltött; a' városi lárma
'S udvari pompa fogák azelőtt zabolán; a' hiúság,
És alatsony nagyság tetszett neki, a' tunya vétkek
Tsalszavait követé; minden tsábitni valókat
Megpróbált, minden rászedte. — Kis erdei lantját
Egy tsendes völgyben minap így pengette danolva:

Bejárhatatlan nagy hegyek! a' komor
Télnek 's szeleknek honjai! rajtatok
Bámulva kíván tébolyogni
Andal eszem tele tisztelettel.

Setét 's letsonkúlt oszlopi a' koros
Fatörzsököknek, mellyek az érdemes
Vénségnek álló képi vagytok,
Nektek akar szavam énekelni.

Zendüljetek rá nagy tetemű kövek,
'S barlangok öblös gyomrai! Rengeteg
[44] Erdő, rideg 's zordon homályok
Szent örökösse! reá figyelmezz.

A' városokban' e' sivatag között
Tsergő pataktól távol az emberek
Törvények, erköltsök, szokások
Lántzaival lekötözve nyögnek.

Álképbe jár ez, járom alatt amaz,
A' balgatagság vétkeinek kiki
Óltárt emel, 's mint Istenének
Áldozik ostoba áldozattal.

A' kik buzognak még ősi jussokért,
Oh hadd idézzem nagy hegy elődbe! hol
Bátor, szabad, tevékeny, éles,
És nagy az emberi elme, mint te.

Azt képzelem, hogy tsútsaidon vagyok,
'S ítélem onnan széltire a' világ
Sorsát, gonoszságát, hibáját,
'S tetteit ez vagy amaz királynak.

E' nagy tetőkön kénye szerint derűl
A' nyílt okosság a' nemes értelem,
Útálatos járomba nem jár,
'S a' szabad elme urat nem esmér.

Itt életoltó félelem, és dühös
Bosszankodás a' szívbe nem ütközik,
Tisztán tekinthet végig a' bölts [45]
Innen az emberi semmiségen.

Hol vagynak a' nagy bajnokok, a' kik e'
Szörnyű gerintzen törtenek útakat?
A' kor határt vetett azoknak,
Tetteiket mutatod te még is.

Te a' kerengő századok ostromit
Merőn lenézed; mink kik az életet
Érezni tudjuk, büszke gőggel
Férgek alá nevelünk takarmányt.

Bölts és hatalmas föld ura a' nevünk,
'S egy pertzig élünk, míg sok ezer dolog
Mutatja, hogy temérdek élte
Egy idejű az öreg világgal.

El nem fetsérlem hát rövid életem
Tsekély mivoltát; légyetek óh napok,
'S órák ti kikben még lehellek
A' gyönyörű tudomány sajáti.

Hová igyekszel kis patakotska, kit
Láttomra szül e' nagy hegy? Eredj, eredj,
Majd partodon számlálhatatlan
Emberi köz bajokat találhatsz.

Majd lásd miképpen gyötri az átkozott
Düh nemzetünket; vérpatak is lotsog
[46] A' kard kemény jussán öledbe,
Hogyha haragba van a' királyság.

Mondd ezt az önnön tőreiben nyögő
Népnek, hogy itt e' serkedező erek
'S mohos kövek mellett az ember
Bóldog. — Ihol tsupa szerszabással

Ellenkező dalt vernek e' húrokon
Széltére bolygó újjaim, a' miként
A' rendre nem vigyázva Músám
Kénye szerint inokat tsikolja.

Én tsak magamnak dúdolok, és tsupán
Rólad, ki nem tudsz semmi erőltetést
Természet! és ditséretednek
Tsak te vagy itt magad a' tanúja.

De melly riasztó, melly iszonyú homály
Lopá le nyájas nappalomat? mi vad
Morgás az ég duzzadt határán?
Mint morog és dübög a' kietlen!

Hogy bömböl a' mély völgyre! hogy ugrik a'
Sziklák fokáról széllyel ezer felé
A' fellegek terhébe készűlt
Kéntüzek egyszeri roppanása!

Felséges egy kép! mint aranyozza meg
A' tzifra villám a' vadon éjszakát!
Nagy a' te méltóságod óh hang! [47]
Mellyel az ég zivatarja mormol.

Természet! ámbár rettenetes vagy is
Még is szeretlek, még haragod szavát,
'S orczád komor tekintetét is
Tisztelem én, noha borzadozva.

Ő tsak dúdolt, és a' szélvész durva robajjal
Tsapkodván szanaszét tüzeit, hánytatta hatalmát;
És a' mig az egek mormolva felette lobogtak,
A' bölts Alcidon is dühöket bámulva tsudálta.

Egy gerlitze keserve.

Búval élek,
Bús a' lélek
Éjjel nappal bennem.
Óh egek! bár
Meghalnék már!
De mit van mit tennem?
Ha ti is kővé váltatok,
Fohászkodást nem hallatok,
Hová kell hát lennem?

A' siralom
Én italom,
[48] A' tsuklás ételem,
Szemem közt űl,
Együtt repűl
A' kesergés velem,
Álom helyett bú veszteget,
Magát a levegőeget
Nyögések közt nyelem.

Ez ágon űlt,
Kinél nem szűlt
Szebbet a természet,
Egy átkozott
Rá tzélozott,
Pattant, — 's el enyészett
A' legártatlanabb pára,
Hogy haldoklott, utóljára
Sohajtva rám nézett.

Boldog vóltam,
Míg tsókoltam,
'S tsókját szedegettem
A' szomorú
'S epesztő bú
Sullyát nem érzettem;
De minden gyönyörüségem
Bóldogságom' reménységem'
Benne elvesztettem.

A' kegyetlen
Illy véletlen
[49] Halálát nevette,
Elragadta,
'S azt sem hagyta
Hogy sirjak mellette.

Ha társammal illy rútúl bánt
Az álnok, engem miért szánt
Lelőni mellette?

Árnyékos fák!
A' zöld ruhák
Rólatok levesznek,
Szép ligetek!
Belőletek
Hótengerek lesznek,
De a tavaszi melegek,
És az engedelmes egek
Ujra zöldellőkké tesznek:

De engemet
Úgy bétemet
Örökre bús telem,
Hogy nyílását,
Tágúlását
Már nem is képzelem,
Vig napomnak felkelését
Tavaszomnak derülését
Tsak hóltomkor lelem.

Múlt örömök!
Akkor jövök
Majd össze veletek, [50]
Ha a' halál
Reám talál,
'S páromhoz mehetek;
Hogy hát ölébe juthassak,
Szájára tsókot rakhassak,
Óh búk! búk! öljetek!!

Szükségben segítség.

Mind egy tzélra kell sietnünk,
Mind egy úton ballagunk,
E' pályát hogy kell követnünk,
Mind jól tudnánk azt magunk,
Óh jól tudnánk, hogy egymásnak
Közös segítségivel
E' világi vándorlásnak
Könnyen bírnánk terhivel;
De azt véljük, hogy rózsákat
Tsupán úgy szakaszthatunk,
Ha egynehány jámborkákat
A' tövisbe buktatunk;
Hogy az élet édes mézét
Szánkba tsak úgy nyelhejtük,
Ha a' mások szája ízét
Keserűvé tehetjük;
[51] Hogy útunkban ditsőséggel
Tsupán tsak úgy járhatunk,
Ha másoknak kevélységgel
A' nyakára hághatunk.
Ez ellen már hány ezerek
Irkáltak, de hasztalan,
Mert tsak gyötrik az emberek
Az embert mind úntalan. —
Bűnnek lelke! ki földünknek
Színét így elfoglalád,
Tsak tapodd hát életünknek
Minden szépségét alád.
De tudd meg, hogy a' jó szívet
Meg nem tántoríthatod,
Bár elővégy minden mívet
A' mivel boszanthatod.

Buja! bátran dobzódhatol
A' szegények 'sirjából
Ha jobb a' mit kikaphatol
Az éhel-hólt szájából:
De a' bálok majd elmúlnak,
'S ha kifarsangolhatunk,
Álortzáink majd lehúlnak,
'S akkor majd mi mulatunk.
Tsikarj te is szegény fösvény!
Élj húzással vonással:
Majd, ha elfogy ez az ösvény,
Megalkuszunk egymással;
Bár birós légy, 's mindenemet
Kényed szerint nyeljed el:
Egy magamnyi sírhelyemet [52]
Ott tán tsak nem perled el.
Vad erőszak! rút kevélység!
Gázolj bátran bennünket:
Jó barátok lehetünk még,
Ha lejárjuk terünket.
Vedd el minden szabadságom',
Lássad hasznát hogy veszed:
Én ott kezdem méltóságom'
Majd, ahol te végezed.
Az igaz, hogy illy reménynél
Sóvárogni unalmas,
Mert addig a' torkos elnyél,
Elgázol a' hatalmas.
De hijában! mert más mód nints,
Hordjuk tisztán szivünket,
Mulattat is ez a' nagy kints,
Ditsőit is bennünket.

[53]

A' szem tüze.

Mantzi velem szemközt üle,
Mosolyogva rám tekinte,
Vérem jaj mint felpe'sdüle!
Lobbot vetettem szinte.
Hej ha mindég így lehetne,
'S szemünk egymás szemére
Illy szikrákat hányna vetne,
Fűtő sem kén' télére.

Mantzihoz.

A' hatalmas szerelemnek
Királynéja ihol jő,
Vagy talán az én szivemnek
Vívója az? ő az ő!
Melly felséges egy munkája
A' pompás természetnek,
Minden íze portzikája
E' gyönyörű termetnek!
Nints ő rajta álragyogvány,
Minden kitőlt magából,
[54] Így jött ki az első leány
A teremtő markából.
Melly gőgetlen rátartással
Hord egy bokor kellemet!
Mily szemérmes hódítással
Int magához engemet!
Jer! legyetek segítségim
Ész! vitézség! istenek!
Mert elhagytak tehetségim,
Jaj! már hozzá szöktenek.

Vad nyakasság! fére! fére!
Ez a' bájos tekintet
Büszke gőgöm ellenére
Hatalmamból kiintett.
Bírjad tehát szívem' eszem'
'S mindenem ennél fogvást,
Tsak vess értek óh győző szem!
Egy mosolygó pillantást. —
De ím' míg e' kegyét kérem
Ő megy 's tán rám sem ügyel,
Vagy talán tsak a' szemérem
Tsalja még előlem el!
De héj! ha úgy osztogatta
Venus közzénk kegyelmét,
Hogy kellemét néki adta,
Nékem tsak a' szerelmét;
Ha ő nem érez és tsupán
Hódit bár ártatlanúl,
'S az én szivem e' nagy tsatán
Tsupán hódolni tanúl! —
Fére bolygó gondolatok! [55]
Mellyeket szült a' vak ész,
Kis reményim! tornyozzatok,
Ím angyalom vissza néz.

Bútsúzás a' hadi élettől.

Isten hozzátok!
Vitéz barátok!
Kikkel míg harczoltam,
Testvér voltam.

Már kardot nem húzok,
Végkép elbútsúzok
Véröltárotoktól
'S zászlótoktól.

Az ég őrzéstekre,
És vezérléstekre
Kivánom, szüntelen
Légyen jelen.

[56] Az én kis kertem.

Óh jó illatú szép virágim
Gyönyörűségeim, mulatságim!
A' nagy forróságok megfőznek,
Vizeim enyhítni nem győznek,
Plánták! kiket magam vetettem.
Különös gonddal ültetgettem,
Már fejetek le kezd hajolni.
Nem győzlek eléggé lotsolni.
Hát ti megragadt kis óltárok!
És ti jól indult fakadások!
Szép növéstek megszünt újúlni,
Gyenge hajtástok kezd sárgulni.
Reményemet óh! ne fojtsátok,
Élteteket tartóztassátok;
Ne sápadjatok óh levelek!
Ma reggel hogy öntözgettelek,
Ragyogónak láttam a' napot,
Hogy a' láthatárra felkapott,
Fényes képe még alig vólt fent,
Hogy mindjárt egy kis fellegbe ment.
Mikor a' nap ekképen jő-fel,
Nem marad akkor az eső el.
[57] Forróságát a levegőnek
Régen értem illy rekkenőnek;
Óh zőldségeim! reményljetek,
Az ég jól tészen ma veletek.
Mint mikor a' vizen tzitzázik
Zefir, 's pelyhetskéje megázik,

Es úgy nyirkos lebegésekkel
Játszik a' rá néző képekkel :
Épen ollyan ez a' kis szellet,
A' melly most éppen rám lehellett.
De ím ! már amott az ég alján,
A' nyári napnyugatnak táján
Mintha nagy füstöt látnék gyűlni,
A' láthatár kezd setétűlni.
Örűljetek óh szomju kertek !
Még ma tápláló nedvet nyertek,
Postái a' terhes felhőnek
A' szelek jobban jobban jőnek,
'S felfúván a' pitlélt porokat,
Mint keverik vele magokat !
Most mintha pusztítni jőnének,
Úgy dűlnek a' fák tetejének,
Mintha leakarnák nyomkodni,
De kezdenek immár lassodni.
Már emelkednek tolongással
A' fellegek tele áldással
Mint lobogtatják el az eget,
Rátolván a' habos szőnyeget.
Már lobognak a' villámások,
Már hallik is lassú morgások.
Az aprótseprő mu'sikások, [58]
Patsirta, filemile, 's mások
A' természet nagy basszusának
Dörgésire megnémulának. —
Nyomúl a' felleg, jobban dörög,
A' tsattogás ropogva dörög
A' megsürűdött levegőbe,
Ím most lecsapott a mezőbe.
Minden állatok ijjedtekbe
Futnak, 's repülnek enyh helyekbe ;
Tsemeték ! elevenedjetek,
Félholt plánták ! emelkedjetek.

Szép virágaim! víduljatok,
Nektárral majd megrakodjatok.
Mintha látnám már a' gyöngyöket,
Mellyek meglepnek benneteket.
Majd a' leányok leguggolnak,
'S titeket gondosan szagolnak,
Mondván egymásnak gyönyörködve,
Óh! jobb szagúk így mint leszedve.
Majd hogy mutogatják újjokkal!
Hogy fog függő gyémántotokkal
A' megmosdott napfény játszani,
'S benne rezgő tűznek látszani;
A' kezemre egy szem tseppent már,
E' maga után több tseppet vár.
Óh melly méltóságos szemlélet!
Melly egy rosz lelkűnek ítélet,
Kit a' villám, pattogván széllyel
Fenyeget meg annyi veszélylyel.
[59] Mellyben a' bölts tégedet fellél
Fő jóság! ki által minden él. —
Még eddig tsak nagy tseppek húlltak,
Már egyszerre neki zúdúltak,
A' mint sűrűn lefelé jőnek,
Milly ezüst színű retzét szőnek.
Mellyet — míg közte szaladoznak
A' villámok megaranyoznak.
Ők zendűlnek, ezek zuhannak,
'S együtt be szép hangzatot adnak!
Barátim! édes lesz a' falat
E' mennyei mu'sika alatt,
Jertek örvendjünk az egekkel,
Együnk ígyunk vídám lélekkel.
Áldván a' természet jó attyát,
Ki táplálja minden állatját,
Ki a' láthatatlan párából,
'S sok ezernyi szerek langjából

Felhőt hirdet a' levegőben,
'S esőt ád alkalmas időben ....
De már ritkulnak a' fellegek,
Tisztúlni kezdenek az egek,
Jerünk szíjjunk friss illatokat,
Lássunk tajtékos patakokat.
Ni! a' gyermekek feltürkőzve
A' sok gizgazt hogy dúlják öszve!
'S átadván a' sebes folyásnak,
Benne lábokkal gödrőt ásnak.
Amaz mélységét méregeti,
Eltsúszik, 's a' többi neveti.
Óh bóldogok! kik így játszatok, [60]
'S a' jövendőre nints gondotok.
Mellyben talán a' bajok árja
Életeteket nagy zajra várja. —
Ni tsak! a' ludak mint kötődnek
A' zajjal, 's benne hogy fürödnek
'S hátokat megmosván állokkal,
Mint tsapják a' vizet szárnyokkal,
A' toronkász libákat fére
Hogy tsapja a' víz a' szélére!
Ott egyik nyakát nyújtogatja,
Másik a' tollát tisztogatja. —
De jerünk hagyjuk itt ezeket,
'S nézzük az elment fellegeket,
Áldott szolgálatjokért, jertek
Nézzük az egektől mit nyertek.
Látlak már felhők koronája!
A' természet legszebb munkája!
Te benned látom egy rakásban,
A' mit festett mindenben másban,
Téged' a' nap tett örömébe
Pálmáúl a' felhők fejébe
Nézzük már a' virágokat is,
Lássunk kis szivárványokat is,

Nézzük a' napra hogy nevetnek,
Kitől már ismét nem félhetnek.
Némellyik kinyílt örömébe,
Másik tseppet szorít keblébe.
Némellyik tömjénzi jó szagát,
Másik bókol leiván magát.
[61] Eggyen olly szép a tsepp játszása,
Mint egy síró szűz mosolygása,
Másiknak úgy függ leveléről,
Mint a' gyöngy a' szépek füléről . . .
Hogy Márstól végkép bútsút vettem,
Nyúgodalmamat itt kerestem,
Mások baját nem írigyelve
A' természetet énekelve,
Ott egy kis bodzafa árnyékában
Emelkedett szívem magában,
Gyakran onnan szánom azokat,
Kik bódulva ölik magukat
Vagy a' szívrontó fösvénységgel,
Vagy lélekvesztő kevélységgel . . .
Szép nyughelyeim! virúljatok,
Kellemes árnyékot adjatok,
Hol vidulásomat lelhessem,
'S kis lantom' kedvemre pengessem.

[62] **A' Grátziához.**

Oh kellemesség és kegyek asszonyi!
Kik a' halandók napjait a' kemény
'S bal sors viszontagsági közt is
Mellyeket öblöget a' szerentse,

Eltűrhetőkké tészitek egy szelíd
Kis rajzolással, sőt a' halál komor
Tekintetén is bájoló színt
Tudtok az ember elébe vonni.

Ugyan mi tsint tett lelkem előttetek,
Hogy tsalfa képek feszegetésivel,
És altató ledérkedéssel
Összezavart eszemen tzitzáztok?

Hahogy nem illik menybe vezetnetek
Egy véges élőt, menjetek el tehát
Előlem a' tündér hazába,
És nevetek ne legyen Ruszánda.

Csokonai neve napjára. [63]

Már a' tarka mezők illatos asszonya
Udvarlásra magát nem piperézheti,
Minden tzifra virágit
A' nap szűze leszaggatá.

Már a' lanyha zefir páfusi lantodon
Nem szunnyad, se' tzitzáz, duzzog az ollykori
Hamvas harmatozáson,
'S gubbaszkodva voná magát

Venus hóna alá, 's eny helyet ott talál.
Elment a' daru és gólya sereg 's vele
Minden handarikádzó
Nimfák eltakarodtanak.

Hadd távozzanak a' lengeteg és ravasz
Emléknek repeső képei. Nézd druszám!
Bacchus régi barátunk
Most hirdet jeles innepet

Vivát! érjen azért annyi Mihály napot
A' mennyit tsak akar; jó drusza mink pedig
A' mennyit lehet és azt
Vigasságba' fetsérljük el.

[64] Csokonai Vitéz Mihály halálára.

Él-é a' síron túl vagy nem az emberi lélek?
Ezt a' kérdések kérdését a' mi Vitézünk
Fejtegeté, de mivel nem akadt nyitjára előlről,
Hátúlrúl akará meg vi'sgálgatni. — Azonnal
Ketté nyílt az örök titkok kárpitja előtte,
Ő bé ment, széllyel nézett, 's látván a' halandók
Gyenge világa elől elrejtett mennyei titkot,
Gondolatit szárnyára vevé a' lelki ditsőség,
És ő még fül nem hallott szent angyali hangú
Énekek énekein kezdé dítsérni az élet
Felséges voltát, melly várja az emberi lelket.
Megtetszett kedves zengése az angyali karnak
Mennyei Músának lelkét ott fogta — e' halmot
Hamvai tisztelik és gyönyörű munkái hazáját.

[65] A' kétségbe esett Szerelem.

Húllj menykő! hegyek ormai mind tsattanjatok öszve,
Lobbanj, 's lökd-ki magad földünk bedugúlt üregébe
Fúladozó kéntűz! Robbanjatok öszve kiterjedt
Égi erők! minden zúdúlj a' régi zavarba.
Ím! a' rút habarék már mint sódródik az örvény
Forró torkában. Melly könnyen kortyan el a' nagy
Minden! az elmállott fénytestek tzifra világa
Mint hal, 's mint elegyűl a' kóválygó komor éjjnek
Bolyhaival! — Lássad — meg enyész! kíméljed az angyalt,
'S vedd ki Ruszándámat felséges erő! kit az omlás
Nem mozdít meg örök helyedről, 's tedd a' haboknak
Nagy partjára. De ni! hova bolygék? Nem de reményem
Alkotmányi ezek, mellyek lezuhantak előttem?
Boldog egek! hát én tsak azért láttam meg a' hajnalt
Hogy tudjam honnan számlálni keservimet? Álnok

Vértörvény! ki a' honőrzés színének alatta
Óltalmadra talál! most már most érzem atzélos
Öklödnek súlyját. Óh hát tsak azért vezetél be
Amító szerelem! rózsás berkedbe, hogy ottan
Első lépéssel mindjárt tüskébe tapodjak?
Tsitt! a' hol a' most nyilt violákkal 's gyenge kőkörtstsel [66]
Bészórt óltárnál gondatlan örömbe Ruszánda
Bokrétázza magát, 's engem les játszi szemével,
Meglepem őt. — De minő ropogás? repedeznek a' hajlék
Oszlopi! — egybe ledűl! fuss édesem! édesem ímé
Egy dörgő *mars* szó porrá ordítja reményünk!
Rettenetes kétség elnyomsz. Nints irgalom úgy é?

Változhatatlan rend! ölelő karod
Meg nem hajolhat? Rántsd ki tehát fene
Dárdádat, és — mi haszna kérem?
Arra se hagyja magát beszélni.

Elvesztelek hát? (rettenetes szavak)
Édes Ruszándám! 's orvosló kezed
Meg sem tapintá bélyukasztott
Melljem örök sebeit; se számból

Nem hallhatád meg mostoha sorsomat,
És hogy keservem száma telyes legyen
Nem nyúgtat egy felejthetetlen
Elszakadáskori: Isten hozzád.

A' krumpli. [67]

Egykor nagy fellegszakadás vólt, a' zabolátlan
Szél a' századokon élő fákat töveikből
Döntögeté; izmos gyökerek mormolva halomnyi
Földdel motszant fel. Szomszédjokat a' bele tsattant
Ég ropogó tüze pukkantotta diribre darabra,

A' rohanó zápor jéggel morzsolta törekké
A' lepotsékolt szép gabonát. A' krumpli is úntig
Őgyelgette büdös indáját; tsak letapasztá
Őtet is a' zivatar, 's szétmálva fedezte be halmát. —
A' vad idő elment; a' rémült ember utána
Sáppadtan nézett, kóldús páltzára jutását
'S éhen haldokló hiv társának 's gyerekének
Inségét mélyen képzelvén. Messze határról
Eljött a' takaró, de fejét tsóválva tovább ment.
Egy lakos, a' ki tsupán krumplit termeszte, mivelhogy
Földje igen szűk vólt; sarjadzani látja vetését,
'S a' tzudar inda alól kenyeret vájkála fel őszszel.
Ezt látván a' több lakosok, felhagytak az áldott
Búza tenyésztéssel; 's inkább sóvárganak ikrás
Krumplijokon, mint sem gondoskodnának az élet
Bő termő idején szükségre való kenyerekről. —

Nemzetem igy jársz majd, egy náladnál szaporább nép
Bár sikeretlen is ő, magod' a' földből kiszorítja.

[68]

A' bölts.

Függetlenségében lél a' bölts nagyságot,
'S neveti az arany jármos uraságot;
Ő a' természetet szabadon vizsgálja,
A' képzelt jót, szépet, 's igazat útálja,
Ő a' legnagyobb úr az egész világon,
Felyül ragyog lelke a' mulandóságon,
Gyűjt ő kincset, hanem tsupán tsak magából
A' valóságnak quint essentiájából;
Mert minden vagyonját szép tudományába
Tartja 's megnemesűlt szíve jóságába.
Mellyet a' sors, légyen édes vagy mostoha,
Tőle el nem tsalhat, el sem lophat soha.

Végbútsú. [69]

Elunván már várakozni
A' világ jobbulásán
'S haszontalan gondolkozni
A' szív titkos forgásán,
Szegény testem bár nem ohajt
Jó lelkétől elesni,
De ez ő rá keveset hajt,
'S jobb hazát megy keresni.
Barátim! kik türhetétek,
Elnézvén, sok hibámat,
És édessé tehetétek
Sok keserü órámat,
Én a' kétség nagy kárpitját
Ímé már elérhettem,
Mellynek eddig titkos nyitját
Észszel fel nem érhettem,
Már ajtaja felén vagyok,
Már küszöbén lépek bé,
'S íme mindent ide hagyok
Tsak titeket veszlek-bé.

Az én poézisom. [70]

Lantosok-é? hegedűbe valók? vagy táragatóba?
A' miket én eddig firkálék; hogy ne hazudjak
Nem tudom én. Apró tseprők azt látja akárki,
És ha dorombba verik sem szégyenlik magokat meg,
A' mely verssorok egynéhány egyforma betükön
Végződnek; hajdan azokat nevezék magyaroknak
Már azokat ma tzigány 's kóldús szájába valóknak
Hirdetik. A' Drómó tudná izlésteket édes
Lantosim! A' mig hát e' per valamerre ledűlne,

Írjunk kis Músám pompás tógát viselendő
Verseket is ha tudunk, de azért senkit se nevezzünk
Kóldúsnak se' tzigánynak az e' félékbe ha nem fog
Kedvet lelni, mivel zabolát nem szenved az izlés.

[71] Végbútsú Ámelitől

Már hát Ámelim elviszed
Fellengőn repeső játszi reményemet?
Már hát elviszed e' soha
Bé nem forradozó szív kiszakadt felét?
Már hát elviszed, elviszed
Édes mindenemet; mert magad itt hagyol?
'S itt hagysz hát, ha nem álom ez
Mellyel képzeletem féltibe rajzola?
Óh e' nem lehet az, mivel
Még álmomban is e' színleni nem tudó
Jó szív nem tsala meg soha,
Olly tisztán ki foly e' szép ajakak között
Minden gondolat, a' minő
Édesden petyeg el rólok az édes íz
A' forró ölelés alatt;
E' hét mennyei kis bóltozaton belől
Szint oly angyali szív dobog,
A' millyen babonás gyenge tapintata.
E' gyöngy szem sebet ejt, hanem
Meg nem tsal. Ne ragadd tőlem örökre el
Őket kis szerelem fija.
Nem! nem! sőt puha kis szárnyad alá szorítsd
'S úgy vidd által az útjain
[72] Leskődő bajokon, 's gyenge kezed tegye
Nem hívebb noha bóldogabb
Más szívéhe': tanítsd vak követőidet
Édes honjok eránt való
Szent hűségre; ezen áldozatunk nemes

Példáján. Koszorúk alá
Nőtt virtus; te kiért gerjedezéseit
Megfojtá, vezetője légy.
Menj hát Ámelim a' leggyönyörűbb napok
Kisérjék jeles érdemed;
Menj, áldjon meg az ég! jussak eszedbe ha
Rózsák közt foly el életed.
Már én eltakarám a' szerelem tüzét
Bé fedvén vele szívemet,
Nem tesz már akadályt tzélod iránt vivő
Útadban. Kegyes Ámelim!
Vedd még e' keserű tsókomat, ő legyen
E' könnyekkel örök jele
Szivünk rettenetes szétszakadásinak,
Szépen festegető remény!
Így hát rajzolatod mind tsupa füst vala!
Elszámlált gyönyörű napok!
Mellyekből az öröm karjai közt a' hiv
Kellemkék puha szárnyai
Lengék a' szerelem fűszereit felém,
Tsak képzet buborékjai
És egy szenderedés álmai voltatok!
Eltüntök! megyen Ámelim,
'S nyúgalmam vele. Oh lelkemet éltető
Kedves színeim, a' kiket
Gonddal feszegetett e' kegyek Istene [73]
Kis szájára. Ti bájoló
Jó ízű ajakak, 's édes ölő szemek!
Szépségtekre meg esküszöm,
Hogy bár nékem ezen angyali kis kezet
Durtzás sorsom irigyli is,
Szívem sebjeiből nem fogy-el Ámeli.

Ugyan a'hoz.

Mint mikor a' nap az ellátás szélére lejutván
Visszatekint, 's aranygyapjas felhőknek alóla
A' már barnúló erdőkre veresses arany szint
Leggyent, azzal elől, 's az arany festést is azonnal
A' sűrűségből kibukott árnyék letörűli:
Ámelim így nézett még egyszer hátra, kezével
Melljét és ajakát illetvén, 's azzal el is tünt,
'S engem az aggódás és a' siralom beborított
Bús árnyékával. Majd rólatok elfeketűlt fák!
Mind elmászkálnak lassan a' lomha homályok,
Egy pompás hajnal hasadása után; de az én rám
Gyűlt éjnek véget nem vét az örökre lement nap.

[74]

Az önnönszeretet.

A' kik rettenetes Mársnak ölő szava
Dörgésére atzél szívvel enyelgenek
A' poklok kirohant durva tselédivel;
Egymásért nemesül ontani véreket
Készek, 's bár a' halál értzfoga tsattog is,
Torkából kiveszik néha barátjokat,
Áttörvén az ezerféle veszélyeken,
A' sok bajba kerűlt kis nyereség felett,
Gyakran a' ki kiért halni akar vala
Azt önnön maga kész vágni ezer felé.
Visszás gerjedelem! hol veheted magad'
Egy szívhártya alatt? Ugy van az! úgy van az
Óh önnön szeretet! néha ha nyugszol is,
Felrijjadsz tsakugyan, 's a' ki felugrata
Fusson színed elől, mert te megökleled.
Óh mit nem követett már ez az átkozott

Bűnnek mételye el? hány birodalmakat
Gyűrt vas térde alá, 's hány ezerig való
Roppant városokat ronta 's emészte-meg!
Sőt míg érte siket lantomat izgatom,
Már hányféle veszélyt szüle tsak addig is.
E' mindent tehető durva tyrannuson
Már sok móddal akart sok nyomorúlt erő
Bosszút állni, de jaj! múljon-el életünk
Inkább, minthogy ezek fegyvere törje meg [75]
Sok bal vélekedés lomha barátjai
Ugy tsalnak bizonyos győzedelem felé
Bennünket, hogy elébb áporodott 's hideg
Vérrel fojtjuk el a' gerjedelem tüzét,
'S oly megrészegedett szívet ajánlanak,
Melly a' jót 's gyönyörűt futva kerülje el,
'S a' rúton 's keserűn kapva röhögje ki
A' vídám örömöt, 's a' nevető reményt. —
A' nyelv is sok ezer kárt 's bajokat szerez,
Légyek néma tehát? — Vagy hogy az értelem
Sok kétségre vezet: Légyek azért buta?
Óh nem mert ezeket, 's minden egyéb nemes
Eszközt a' kegyes ég úgy ada, hogy velek
Éltünknek meredek vagy köves útjait
Símítnánk, gyönyörű részeiben pedig
Kóstolnánk az öröm drága gyümöltseit.
Így önnönszeretet! téged is a' komor
Egyűgyű hamisan tart tsupa ördögi
Mételynek (pedig a' durva darótz alá
Bújjon bár, egyedűl téged apolgat ott).
Óh nem vagy te az ég átka vagy ostora,
Sem pusztítni való dög, se pokol tüze,
Szent szikrádat azért adta az ég belénk
Hogy sokféle nemes gerjedéseket
Gyujts szívünkbe. Tsupán tsak te igazgatod
A' nagy lelkeket a' virtusok útjain.
A' tőled jelesebb tárgyra hevíttetett

Átall a' nyomorúlt sirba leszállani,
'S készebb a meredek horpaszain is a'
[76] Szikláknak nyomokat törni az ég felé
Nagy tettével. Örűl a' nyomorúltakon
Könnyebbítni, kiben tiszta tüzed lobog,
Mert kedvelli tsupán jóban gyönyörködő
Lelkét. A' maga jobb vólta egyengeti
A' műves kezeit, 's hasznokat úgy szerez
Embertársainak. Kész kiki vállait
A' köz terhek alá vetni, ha érezi,
Hogy hasznát veszi majd fáradozásinak.
Minden dolgaiban hív 's igaz, a' kinek
Belső nyugodalom tzélja, 's az angyali
Békesség. Koszorút kössetek oh jeles
Lánggal gerjedező szüzek! emeljetek
Óltárt! 's mirtusokat rakjatok a' maga-
Kedvellésnek. Az ő lelke hevíti fel
Érző szíveteket, hogy nemes érdemű
Tárgygyal tudja magát 's virtusa díszeit
Kedveltetni. De majd messze repültök el
Lengő gondolatok. Lássuk ezen tsuda
Két színű 's erejű szörnyeteget miként
Pusztithat szilajon, és ugyan ő maga
Minden jó 's gyönyörű tzélra miként vihet?
Őrzőangyala van mindenikünknek, ez
Kitkit szívreható hangjaival tanit,
Ő megsugja miként kelljen ereszteni
Gyeplűjét 's mitsodás útra botsátani.
Nem hágy ő soha el, 's bár bedugod füled'
Még ujjával is int, merre keressed a'
Jobb ösvényt, 's ha bolond tévelyedésedet
Megbántad, kisegít, tsak te fogadd szavát.
[77] Erkölts ő, ha ezen Mentor eszén viszen
Ember vagy. Kiesen ballag az életed
A' nyájas szeretet s a' megelégedés
Rózsás sorjai közt, mig ezer esztelent

Önnön kényje tzibál a' keresett bajok
Vad tüskéje között, 's kornyadoz életek
A' lelket tagadó barna gyanú alatt.
Téged bár az egek bóltja leroskad is,
A' bé horpadozott föld düledéke közt
Sem rettent meg az ég rád lihegő fija.

Egy gazdaságtanító könyvre.

Hasznunkat szívből kívánó drága barátom!
Óh, ki ne kedvelné, hogy gazdáskodni tanítod
Édes nemzetedet? ha ki nem hagynád okosan írt
Munkádból egy fő titkát e' nagy tudománynak,
A' melly ebből áll hogy tudjon az ember azokból
A' mikhez még tsak nem is ért, pénzt gyüjteni már ezt
Lám te tudod, még is tőlünk titkolni akarnád.
Én ugyan azt mondom, hogy nem lesz gazda azokból,
A' kik megveszik illy tetemes hijjával ez írást.

Éljen a' barátság. [78]

(Beszélgetés.)

POÉTA.

Mú'sám! pongyola lántzokat
Fűzék a' kikelet gyenge virágiból,
'S majd feltzímerezem velek
Lassú hangho' szokott rózsafa lantodat,
Tsak zengj egy gyönyörűt nekem.

MÚ'SA.

Mindennél gyönyörűbb a' kinyilott virág:

POÉTA.

Szebb a melly ki repedt pitziny
Pályáján az imént dugta-ki kis fejét.

MÚ'SA.

Mindennél gyönyörűbb? hát mikor a' komor
Éjnek háta megett terem
A' már ébredező napnak előlfutó
Kis súgára, 's odébb veri
A' környékre borúlt fátyolos éjszakát
Bíbor kárpit alól izen
Ujúlást a' halál mázzaival bevont
Színeknek?

POÉTA.

De jelesb mikor
Egy szép útja után a' nap aludni megy
[79] 'S a' párázatok estveli
Tömjénjével, örömhangot emelhetek
Bútsúzóba felé, hogy ha lementekor
Olly vígan hagya itt, mint lele jöttekor.

MÚ'SA.

Szép volt hát tsakugyan mikor
A' legszebb kis ajak rád mosolyog vala
Nyájas gerjedezése közt
Angyalkádnak, ama' kis bigets enyhibe
Nyugvó Ámeliden mikor
A' pajkos szelek úgy mertek enyelgeni.
'S olly tsalfán suhanának el
A' kintset fedező fátyol alatt, mikor
Őgyelgő kezeid tsupán
Öt hat szál violát kaptak imitt amott,
Nem hagyván szemedet velek
Szét kórászni. Mihelyt tsókkal elegy rakád
Ártatlan violáidat
Édesden rezegő mellje növésire,
Ámor szárnya alatt puha
Szendergésbe merült szép szemeit miként

Tsiklandá-fel az ébredés.
Mint küszködtek a' híg álom alá lapult
Andalgással az ellene
Serkent 's a' ki ki nyilt tzitzározó
Nyájasságok; az angyali
Fénynyel rád kiderült Ámeli hajnala
Futkározó ragyogása közt,
Melly édes repesést hintegetett beléd.

POÉTA. [80]

A' már forradozó sebet
Mért kell hasztalanúl újra kimetszened
Szűnj-meg szívem epeszteni
A' múlt boldog idők emlegetésivel,
A' menny titka akarta, hogy
Értünk a' szerelem hajnala jöjjön el,
Ismét ő maga vonta-bé
Sűrű ködöl ama' ránk nevető napot.
Óh hát drága reményeim
Már tik mind örökös sírba borúltatok!

MÚ'SA.

Kergesd el fiam a' komor
Andalgást kiderűl a' ködös éj; 's noha
Virradtán zivatart hozott
Szép lesz a' szomorú zápor után napod.
Egy jó kéz vezeté tudod
Még gyengén tipegő lábaidat, mikor
A' pindus meredekjeit
Kétséges szemeid méregették; ez az
Áldott kéz hoza felfelé.
Míg a' Mentorod él, béköti ő sebed'
Kedves karjai közt leled
Enyhítő szeredet. Véle keressed az
Élet ritka virágait.

POÉTA.

Pengesd Mú'sa tovább pindusi lantodat,
Pengesd mennyei húrjait,
Most zengnek gyönyörűn. Drága baráti név!
Nints nálad jelesebb sehol,
Nints olly pompa, se' kints melly veled érne-fel!

[81] MÚ'SA.

Mindent elvehet a' kemény
Sors, a' mit tsak adott, mint az egek magok
Most a' földre kövér esőt,
Majd ellenbe ragyát vagy jeget öntenek;
Úgy ő is ma nevet reád,
Víg képpel, de talán még ma meg is tipor,
Mindent elvehet ő, tsupán
Egy tisztán szerető lelki barátodat,
Míg órája le nem folyand,
Nem kaphatja el, a' tengereket veti
Bár közzétek; akár kemény
Kőbástyákba külön dugdos is; a' soha
Széllyel szemzeni nem tudó
Gyémánt lántzotokat még se szakasztja el.
Ámornak lobogó tüze
Nem tartós; 's mihelyest elts enevésztenek
A' szép szembe tzitzázgató
Nyájas kellemek, és pápa szemed lehúlt,
Mellyen képzeleted nagyobb
Fényt látott vala, mint józan eszed lele:
A' bosszú 's unalom nyom el.
Boldog lészel ugyan, hogy ha kis angyalod
Szintúgy lelki barátod is.
Héh! mert ritka madár ám az az ég alatt,
Mely vaktába kezedbe száll! —
Jó szív és jeles ész, jól kinyitott szemek,
És sokféle tapasztalás

Kell ám, hogy kitanúld lelki barátodat!
A' vérnek heve vagy sava
Sűrűbb vagy hidegebb volta sokat tehet [82]
Két szív összvekötésihez!
A' mértéklet azért még sem elég a'hoz
Hogy lántztok ne szakadjon el.
Sőt két pénzhe' ragadt, két buja, két kevély
Egy úton nehezen mehet.
Erkölts kell oda jó és okos értelem,
Melly mindég igaz útakon
Jár, a' szép tudomány, a' nemes érzés
És jó íz violái közt;
Két illy megnemesűlt szívek elérhetik,
Bár mértékletek öszve nem
Illhetnék; az erős egybetsatoltatást.
Melly bóldog pedig, a' kinek
Egy hív társ kezeit tartja az ellene
Fellázadt bajok árja közt,
Nints több ollyan öröm, mint a', ha két nemes
Erköltsű haza mentekor
Egymást intve ditső tette nyomán halad.

POÉTA.

Ez már a' mi megérdemel
Egy fűzér koszorút: jöszte tehát velem,
Áldjuk mennyei kútfejét
Erköltsünknek. Az ő tőle szivárogó
Szentség húzza barátomat
Egy kör pontra velem, 's kérjük az ég urát,
Hogy bóldog legyen életek
A' virtust követők lelki barátinak.
Óh hív szív! te pedig jere
Halld-meg, 's értsd-el ezen gerjedezésimet,
És Mú'sám igaz énekét [83]
Fűrd-el még ha talán néha fogyatkozást

Lelsz bennem, hanem esküszöm
A' mennyekre, hogy a tőlök alá lejött
Erkölts szent nyomait', 's velek
Szived tiszteletét nem hagyom-el soha.

Álom.

A' történeteken 's a' sok ezer bajon,
Mellyek rendre velünk játszanak, a' minap
Gondolkozva ledűlék
Egy kis rózsabokor tövén;

Ott, a' szenderedés angyali lágy meleg
Álom ködjével béhehegének, és
Selymes kis kezeikkel
Szemhéjam' lesimítgaták.

Már játékos eszem képzete szárnyain
Hintázgatta magát, már tsuda testeket,
Tündér-várakat és más
Holmit kezde teremteni. —

[84] Hát egy érdemes ősz toppan előmbe, kit
Jámbor képe 's egész szivreható szeme
Nem tsak tiszteletessé,
Sőt még mennyeivé teve.

Tündér teste nem is századokat, hanem
Kezdetbéli öreg kort mutatott, arany
Száján ült az igazság,
'S melljén a' szeretet feküdt.

Nyájas, még is azért átszegező szeme
A' vállam közein mintha jeges vizet
Öntött volna le, minden
Részetském neki borzadott.

Mozdító inaim megmerevedtenek,
Bé forrott ajakam. Végre reám mutat
Márvány ujjaival, 's int
Hogy menjek vele felfelé.

Én reszketve tudám hajtani térdemet,
'S félénken követém nyomdokit, egy magas
És még semmi halandó
Lábbal nem tapodott hegyen.

Feljutván, mutat egy völgyre, hová soha
Még a' napnak arany fényje le nem hatott
Ködděl van beborítva,
Mellyet gőzölög untalan.

Nádtorzsok, 's megavált zsombokok öbliből
Egy nyálkás habarék, benne teménytelen
Nép dűlöngözik. Innen
Felnyúlt egy hegy az ég felé!

Tüskés oldalain állanak ördögi [85]
Gyűlölséggel az éj ostoba lelkei,
És mérges dühödéssel
A' békétlen irigykedés.

Egy kápolna ragyog fent az öreg tetőn,
Egy szép kert közepén, mellyet örök tavasz
Nyár és ősz vetekedve
Ékesgetnek, az éj oda

Kormos gyermekeit fel nem ereszthetí,
Mert szent hely az. Egész táborok omlanak
Felyebb onnan alólról
A' kápolna felé; hanem

A' gyengék tapodó sárt, az erős karúk
Értzé lett köveket szórnak utánnok, és
A' félkéz okosotskák
Lúd szárnyakkal is üldözik.

És igy tsak kevesen jutnak az égi fény
Látására; sokat vissza tzibálnak a'
Sárfészekbe; sokaknak
Mérész lábokat eltörik.

Eltévednek az út tüskei közt sokan,
'S tikkadtan lefelé tartanak; egy midőn
Nagy gőggel szaladott, a'
Kert árkába töré nyakát.

[86] Ládd: úgymond az öreg, mennyi nem éri-el
Azt a' mennyei tzélt, mellyre teremtetett.
Lássák, mit tselekesznek!
Ott áll órrok előtt az út.

Nints olly tzél az egek bóltja alatt, hova
Baj nélkül szabad eljutni, az út nehéz
Vóltán a' ki megijjed,
Válasszon gyepesebb nyomot.

Nem nyér ám koszorút, a' ki puhálkodik.
Menj láss dolgod után. Azzal odább mene
És én el nem akartam
Többé tőle szakadni; hát

Rettentő szemeket hánya reám ; 's vele
Tsak mentem. — De mit ért? — a' kegyes Ámeli
Néhány rózsalevélkét
A' képemre lehúllatott.

'S felrezzentem. Ihol büszke eszünk kevély
Fellengzéseit is, hogy teszi semmivé
Egy két rózsalevéllel
Egy kis furtsa leány keze.

A' hűségtelen. [87]

(Frantziából.)

Kevéssé tart édessége
A' szerelem ízének,
De ellenben nintsen vége
Szivbeli gyötrelmének.
Én a' tsalárd Szilviáért
Elhagyám mindemet,
Ő egy jobb gazda fijáért
Ím elhagyott engemet,
A' minémű tisztasággal
Foly e' tsermely árkában
Sorra bókolt szép virággal
Játszadozván utjában :
Ő úgy szeret azt fetsegte
Mig e' kis viz meg nem áll,
Szilvia már hitét szegte,
A' kis viz még folydogál.

[88]

Ámelihez.

Veled való mulatásom
Táplálta életemet,
Tőled való elválásom
Sietteti végemet.
Amelim! míg öleltelek,
Haláltól tudtam félni,
Miolta elvesztettelek,
Félek azólta élni.
Gondolám: e' fa enyhébe
Hogy majd nyugalmam' lelem
'S ím könnyebbülés helyébe
Még kínomat terhelem.
E' hely szerelmünk kezdését
Juttatja bús eszembe,
Hallom egy galamb nyögését
'S könnyek gyűlnek szemembe,
Amott, a' hol a' vízesés
Az ekhót fetsegteti,
Úgy tetszik a' tsergedezés
Nevedet emlegeti.
De tsak haszontalan lesem
Senki sem száll ölembe;
Mivel Ámeli kedvesem!
Nem vagy itt, tsak szivembe.

[89]

Nálad nélkül nem találom
E' világban kedvemet,
'S érzem hogy a végső álom
Már altatja véremet.
De akkor is, édes hívem!
Ha éltem' kell végezni,
Hogy szeret, azt fogja szívem
Utóljára érezni.

A' tsermelyhez.

Hová kis víz ollyan sebesen
Hová sietsz ollyan szívesen?
A' virágok, kik rád hajolnak,
'S mintegy tsókjaidért bókolnak,
Nem tartóztatnak egy tseppet is,
Sőt még kerülgeted őket is.
Apró tseppek! tsillapodjatok,
Szörnyűség az, a' mint omlatok;
Vagy tán ti is felhevültetek,
'S velem egyformákká lettetek?
Még is hogy egymást felleljétek,
Nem szükség, hogy így kergessétek;
Ha ama' kis malmot éritek,
Ott egymást majd ölelhetitek.
Mátkátokat ott tsókoljátok
'S a' zubogón úgy botsássátok,
A' mellyen midőn lerepűlnek, [90]
Majd apró harmatkákat szülnek.
Óh ha ti is így kivánkoztok,
Tudom hogy engem' sem átkoztok,
Kinek a' legforróbb szerelem
Egészen felfőzte kebelem,
Óh miket bíznék én reátok,
De már előlem elfutátok;
Ti egymást hantzúzva űzitek.
'S panaszimat nem is értitek.
Könnytsepjeim! kiket még lelek
Menjetek-el hát ti ő velek.
Majd a' malomnál megálljatok,
Kerekére le ne fussatok,
Ott várjátok meg kedvesemet,
Ki öli 's éleszti szívemet

'S ha vizet merít korsójába,
Fussatok bele hamarjába;
'S ha inni felviszen szájára
Tsepegjetek szép ajakára:
Onnan beljebb beljebb menjetek,
'S titkai közt enyelegjetek,
Mig nyájasan tsiklándozzátok,
Szívébe ezeket sugjátok:
Hogy egy bájoló tekintete
Minden nyugodalmam' elvette:
'S megfosztott legfőbb vagyonomtól
Elszakasztván szabadságomtól.
Mondjátok hogy e' nagy kintsemet
Sem kérem vissza, tsak engemet
[91] Tartson hivének, annál fogva
Nézzen egyszer rám mosolyogva.

Az érzékenységek.

Látás.

A' hol jő, kit régen óhajtva lesek
Ő, a' kit szüntelen lelek 's keresek
Képzelődésemnek serkenj hajnala
Testben jő lelkemnek őrző angyala
Most tehát most két szemeim hívek legyetek
Ti is minden érzéseim jertek, nézzetek,
Tsak te nyomorúlt kéz, szegény ajakok,
Bár lelkemnek nehéz, legyetek vakok.

Hallás.

Hangitsál a' kintsem nyájas énekkel,
Oh hogy testem nintsen rakva fülekkel,
Inak feszüljetek vont húr módjára,
'S mind együtt pengjetek édes hangjára

Nyílj meg szívem, tsókid lesznek szájmozgásai
De ha rólad szót nem tesznek szép ajakai,
Érzéseden kívül hadd zengéseket
Már úgy óh szegény fül! légy te is siket.

Szaglás.

Irígylem kis virág állapotodat,
Boldogúl letört ág szép halálodat
Kintsemnek éltedet keblébe tetted, [92]
'S fűszeres lelkedet rá lehelletted.
Már ezt az új bal'samodat rózsás kertembe
Szedted, drága jóvoltodat töldsd hát szivembe.
Óh ég! szent harmatod lelkem megtelte,
Mert e' jó illatot kintsem lehellte.

Tapintás.

Szemem nem láthattad, még is fénylettél,
Fülem nem hallhattad, még is tsengettél
Orrom, 's szám ízlése tsak vesztegűltél
Még is mi rébzés e'? hogy felhevűltél?
Játszodjatok víg szívemmel minden tsepp vérek
Mert egy édes érzésemmel egekig érek:
Kintsemmel sétáltam, kis kezét nyujtá,
Szorítni találtam, 's visszaszorítá.

Ízlés.

Kézfogás, orr, fül, szem, mind el búhattok,
Már engem többé nem tsalogathattok,
Látjátok véremnek pezsgő forrását,
Betöltém szívemnek főkivánását.
Tudjátok e' mi lehetett a' mit izlétek?
A' ki még nem érezhetett, angyali étek!
Boldog, ha addig lés, míg meg nem talál
Mennyei jó ízlés! forró tsók valál.

Kivánság.

Kép! a' melly szivemet tükröddé tetted,
Hang! a' melly eremet mind megpengetted:
[93] Bál'samos lehellet! gyenge szorítás!
Mellyekhez még kellett egy boldogítás.
Édes tsókok forrósági, égi harmatok!
Ti érzésim kivánsági, mi a' híjjatok?
Tsak középpontotok egy jó szív legyen,
Életem rajtatok mennyekbe megyen!

Az öröm tündérsége.

Egy szép nyári estvén tsak naplement tájban,
Még környékünk szinte nem borúlt homályban,
Még a' természetnek lángszínű bársonyja,
A' mellyel lenyugvó napunkat bevonja,
Mutatta mennyei pompával terjedve,
Millyen nagy méltóság legyen vele fedve,
Még kevés tsillagok tudtak erőlködni,
A' napnak sugára alól kivergődni,
Míg az apróbbakat, bár magát elvonta,
Hosszan utánna nyúlt fénnyével bévonta,
Midőn gyep ágyamról néztem fél könyéken,
E' szép változást a szunnyadó környéken,
Mint a' szívem, tsendes vólt a' levegő is,
A' nap után bámúlt tán még a' szellő is.
A' dishármoniás békák piánója,
A' tactusra zúgó malom zubogója
Vízi bika, buggyok, füttyök, hápogások,
A' pittyet tzifrázó fürj pallattyolások,
[94] Egy panasszát nyújtó kis fülemülének
Hangszálai között a' mint őgyelgének,
Az elfáradt erőt nyugvásra rengették
És a' higgadt elmét angalgóvá tették.

Álmélkodva néztem e' nagy játékszínben,
Hogy a bölts természet mennyiféle színben
Hordja fel játékát a' néző elébe,
'S hányféle hangokkal zengedez fülébe.
Nemem méltóságát egészen érzettem,
Látván, hogy e' mind ő érte van, 's érettem,
Érzém, melly nagy lelkem, állattársim felett
Kikbe illy böltset a' fő jó nem lehellett.
Mi tudunk az égi testek közé menni,
A' láthatatlanból megláthatót tenni.
Útját, messzeségét, 's nagyságát visgáljuk,
'S a' nagy természetet keresztűl bújkáljuk.
Ez érzés felséges vóltával megtelvén;
'S gyepágyamról mint egy kis isten felkelvén,
Mennyezete alá mentem kis kertemnek,
És ott szabad folyást engedtem eszemnek,
Melly a' nyúghatatlan vi'sgálás szárnyain
Túl száll a' halandó látás határain
'S a' nagy mindenségnek már tsaknem felette
Lengvén, kis lakhelyét el is felejtette.
Már az örök végzés szent kabinétjába
Tsaknem belenézett az egek titkába;
Illy kis istenségnél főbb méltóságomba,
Az elbútt Ámeli ugrik a' nyakamba,
Tsókot igér, tsak ne duzzogjak játékán,
'S virágokat szór bé ingem hasítékán;
Azzal friss forgással a' fák közt eltűnik, [95]
'S onnan is virágot szórni rám nem szűnik,
Most sehol sem látom, majd elémbe lebben,
Senkivel sem játszott még a' zefir szebben.
Egyszer, a' mint lopva hátam mögé kerűl:
Gyorsan megfordúlok, 's kezem közé kerűl:
De a' lóra! lóra! zajra felugrottam,
Mi a' patvar! hát én ezt mind tsak álmodtam.

Egy férje elestén kesergő özvegy.

Nyílj meg jóltévő föld hantos lapja, mellyet
Tapodok, mutass egy bátorságos helyet.
Hadd szárasszam-ki ott megfatsart szívemet,
Hadd sirassam-el ott megúnt életemet.
Oda van! örökre oh jaj elvesztettem,
Életemet eddig a' kiért szerettem.
A' gyilkos erőszak kirántván ölemből
Már most ki akarja feszítni szivemből.
Nem! nem! édes hívem, enyim vagy mostan is
A' feledékenység gyász országában is.
Legféltőbb mindenem te voltál míg éltél,
Felkereslek bár más világot tseréltél.
Jer lelkem! nyomozzuk a' halál völgyein,
'S örök nemtudással bévont vidékein.
[96] Ne félj, mert vezérem lévén a' szerelem,
A' színetlen árnyak között is meglelem.
A' végetlen semmi párkányán lebeg bár,
Avvagy a' tetőtlen üreg tsútsain jár,
A' szakadhatatlan vonszódás kötele
Akár merre lengjen, egy pontra húz vele.
Óh jer, reppents hozzá utólsó lehellet!
Hiszen itt rezeg ő tsak a' szívem mellett.
Érté nőtt virágim ti is induljatok,
Végső áldozatúl sírjára huljatok.
Így tsorgott-el vére, szép rózsalevelek!
Valamint titeket széljel hintettelek!
Liliom! igy vágta azt le a' kard éle,
Mint téged; ki nálad szebb vala, míg éle.
Midőn a hervasztó halál rá lehellett,
Mint te letört sárga ibolya, illyé lett!
Húlljatok virágim sirjára, húlljatok,
Magam is azonnal megyek utánnatok.

Egy anya a' táborba induló fijához. [97]

(Frantziából.)

Járj békével szívem menj már
A' ditsőség piatzába.
Menj! menj! minthogy nálam a' haza elébb jár.
Kettőnkhez hűséges kezed fogásába.

Óh bártsak veled mehetnék
Által a' Rhenusnak révén,
Előtted elesvén melly boldog lehetnék,
A' rád tzélzott halált melljemmel elvévén,

Menj a' ditsőség, 's szeretet
Vezérjelje lépésedet,
Nagy lelkű légy, ha az ellenség életet
Kér, 's vond meg szivétől gyilkos fegyveredet.

Tzélod legyen a' vitézség,
De lelkem vigyázz életedre!
Kedvesed számára őrizzen-meg az ég,
'S gyakran emlékezzél legtisztább hívedre.

Majd ha hűséggel szolgálod
Mind hívedet mind hazádat
Visszatérvén öszvekötve találod [98]
Hímen mirtusával vitézi pálmádat.

A' fija halálán kesergő anya.

(Frantziából.)

Szívemet szorító fájdalmaim
Erőmet felyűlhaladják,
Magokat enyhíttetni kínaim
Könnyeim által nem hagyják.
Nyögök minduntalan,
De tsak mind haszontalan.

A' volt eddig minden ditsőségem
Hogy boldog anya lehettem,
Jó fiamban vólt gyönyörűségem,
E' kintset már elvesztettem,
Haszontalan várom
Hogy megforduljon károm.

Áldozatúl esett a' hazának
Az ő vitézi halála,
De a' ditsőség nekem anyának
Örökös gyászomra vála;
A' természet bennem
Nyög, jaj! hová kell lennem!

[99] A' fúvó széltől is hogy féltettem
Mint legkedvesebb kintsemet,
Ihol most elébe nem vethettem
A' gyilkos kardnak melljemet,
Jaj nem repűlhettem
Életét nem menthettem.

Nagy lélek! te voltál reménysége
Téged szerető szívemnek,
Veled eltűnt minden édessége
Egész világi éltemnek.
Nálad nélkül félek,
Hogy még tovább is élek.

Óh ha vérontások végével
Győzve megtért magzatomat
Ölelhettem volna, melly békével
Vártam volna halálomat.
Egy írígy sor vágott
Ketté illy boldogságot.

Nagyokat igérő reménységim
Ha ti hát mind elmúltatok,
Elkeseredett érzékenységim
Már örömöt ne várjatok,
Ezentúl életem',
Mert sírva töltögetem.

Nyugodj immár kedvesem tsendesen!
Te pedig édes árnyéka
Könnyeim hullását vedd kedvesen, [100]
Míg a' sír nyugvó hajléka
Megszánván éltemet
Fiam után nem temet.

Egy astronomiai értekezés után.

Hogy forog-é földünk? ezt kérdeni már ma nem illik,
Azt inkább illik kérdeni: merre forog?
Ennek előtte kik azt csak előre forogni gyaníták,
Most azt vallják, hogy visszafelé tsavarog.
Még úgy lenne bajos, ha megállana, még pedig épen
Egy szemfényt vesztő éjszaka állana meg;
Minthogy az ész vaksága pokol, 's örök élte tsak ott van.
Hol neki mennyei fény tiszta világa ragyog.

[101] Néhai Debretzeni Főbíró Domokos Lajos halálára.

Horátz hatalmas lelke! ki számtalan
Időkre nyúló életeket merél
Igérni lantos verseidnek,
Vetkezem-é, ha nevedre vágyok?

Nem, sőt ha mindjárt vétkezem is, merőn
Nyomodba lépek, már ihol a' pai'st
Miként te, szintúgy elvetettem;
Tsak hogy igaz követőd lehessek.

Te Lolliusnak tzímeres életét
Hosszúra nyújtád, én se szabok határt
Rezegve zengő verseimnek.
Míg valahol magyarúl beszélnek.

'S nem engedem meg, hogy Domokos nevét
Írígy feledség éjje borítsa-be,
'S ha érdemét kizengi Mú'sám
Gyenge, zokog, 's kesereg kimúltán,

Ne éljen önnön kénye szerint hire
Hazája lelkét birta, nem éle ő
Ne légyen egy ember magába, [102]
Sok vala ő, sok is a' mi híjjunk.

Ditső halandó! melly keseregve néz
Az árva község, a' köz ügy és ez a'
Bajnoktalan vallás utánnad,
Melly sok ezernyiszer ásna még fel!

Kitsiny hitüek! nem de nem így vala
Az attya Márton hunytakor is, pedig
Láttátok ő képét fijában
Mert hiszen a' nagyok a' nagyoktól

Lésznek, ne szűnjön senki reményleni,
Engedd atyáink Istene, hadd legyen
Háládatos szívünk örökre
Oszlopa a Domokos neveknek.

Az élet. [103]

Rövid egy nap életünkbe,
Nohát örömbe töltsük:
Rövid egy nap éjtszakája,
Nohát igyuk keresztül;
Rövid egy piroska hajnal,
Nohát heverjük által;
Rövid életünk: nohát egy
Lakzit tegyünk belőle.

Ugyanarról.

Fiúk örömben töltsük
Szűkön szabott időnket,
Szeressük a' mi furtsa,
Nevessük a' bolondot.
Hát a' töméntelen bajt
Hová tegyük nyakunkról?
Biz azt fiuk borozva
Fetsérljük el naponként.

[104]

Tzitzázás.

Tzitzázzatok leányok!
Tzitzázzatok galambim!
Míg egy fiu öléből
A' másikig repülni
Nem fajtalan ledérség,
Míg a' fiú írígyen
Nem nézi hogy kiszöktök
Szorongató kezéből.

Tzitzázzatok leányok,
Tzitzázzatok napestig,
Míg a' ledér tzitzának
A' körme nagyra nem nő,
Játéka tsak tziróka.
Katsintsatok hol ennek,
Hol annak a' szemébe,
'S repkedjetek közöttök.

Tzitzázzatok galambim!
Míg egy hegyeske körmű
El nem ragad magának;

Már akkor ám ha pajkos
Tzitzuska tsal tzitzázni,
Katzkit kiáltsatok rá,
Mivel hiúz szemekkel [105]
Lés a' gyanakszi kandúr.

Az új bor.

Be jól esett te kis lyány
Zsendűlt tseresznye szemmel
Zsendítni a szerelmet.
Be jól esett az első
Piros epert pirosabb
Szátskádhoz illegetnem.

Guggon tudod, be jó volt
Tsipegetni gyenge szőlőt,
De levét ezerszer is jobb
Dúdolva szürtsölésznünk;
'S eszemadta kis kezedből
Mogyorót szemelni hozzá.

Sokáig élj gyerekkor
Nőttön neveld tüzünket,
Amor te is! ki nádtsőn
Szopatsz velünk szerelmet.

A' szerentsés történet. [106]

Ama' diós tanyából
Egy kis badar leányka
Jár a' laposra vizért.
Minapába vízedénnye
A' kútba vissza tzuppant,
Kikapám egy kurta tsókért,
De szívem ott felejtém.

Elmentem én virágért,
Hogy szívemet kiváltsam,
De nem lelék virágot
Az ő vidor szemétől;
Epret keresni mentem
'S kis szájja bíborától
Eperre nem találék:
Szívem tsak ott maradsz hát,
'S az övével öszveolvadsz.

[107] **Költsön adott gyümölts.**

Kis lyány! jut-é eszedbe,
Hogy míg kitsinyke voltál,
Kertemben bár mi zsendűlt,
Mindig te kóstolád meg?
Hát az jut-é eszedbe
Mit mondtam ollykor ollykor?
«Kis lyány! te is ha zsendűlsz,
Számomra tartsd magad meg.»
Akkor te tsak virágszál,
De már pirúl gyümöltsöd,
Nohát fizess meg-édes!
Tsak annyi tsókot adj bár,
A' hány szem epret adtam;
Ha többre megy se sajnáld,
Inkább egész bigetském
Tied legyen, — de én is.

[108] **Jó a' bor.**

Ki költözött azoknak
Az ész kabak fejekből,
Kik vizbe telhetetlen

Lúdnak való torokkal
A' bort merik gyalázni.
A' bort! az éltető bort!
A' bort! ama' nagy Isten
Képére alkotódott
Bölts ember oktatóját.
Be messze elfajúltak
Nóé apánk eszétől,
Ki a' töméntelen víz
Peshedt nyomát azonnal
Borfával ültete bé.
Áldott emlékezetben
Maradjon én előttem,
Mert én ha rá botolnék
Szaraz porára, tüstént
Jó borral önteném-meg.
Hej! kár gyalázni a' bort!
Hiszen! ha a' garadra
Felöntök én ki nálam
Az ég alatt vitézebb?
A' legnagyobb vezér sem
Furfangol olly manővert, [109]
Mint a' fejembe készül.
Elbúhat a' világnak
Minden mihaszna böltse,
Ha néha kótyogósan
A' physicaba vágok,
Vagy astronomizálok,
Forog nekem nap és föld,
Sőt a' sut is megindúl. —
Ha én amúgy búsásan
A' torkomat megöntöm,
Hozzám jöhetsz tanúlni
Bízvást akarmi nyelvet. —
Ha fejem nem ollyan éppen,
A' mint magam szeretném:

Egyszerre finomabb észt
Tudok belé lotsolni. —
Rebelliót ha érzek
Belső monarchiámban,
Egy jó palatzkkommando
Le tsendesíti tüstént.
Ki a' kiraly, ha én nem?
Hej kár gyalázni a' bort!

[110] **A' grófnévá lett kertészleány.**

(Németből.)

Óh ég melly kedves hír ez,
Hogy grófnévá lészek!
Már nagyságom testéhez
A' ruhák is készek,
Gyöngy hajam majd mint fordúl
A' frizúr vas végén
Az irígység is bámúl
Pompám fényességén.

Nézd egy hintóban millyen
Szép paripák várnak,
Melly büszkén melly kevélyen
Játszanak 's ugrálnak,
Már a' grófné nagy tzifrán
Megy komédiába,
Szép gavallérok karján
Bálba maskarába.

Eddig a' kis kertésznét
Rózsák ékesgették,
Mint egy tündér istenét
Felségessé tették:

Már gyémántok tisztelnek
Nyílt rózsák helyébe,
Gróf urfiak térdelnek [111]
A' grófné elébe.

Eddig Jantsit kedveltem
Mennyit játszék véle,
Hány száz koszorút nyertem
Szép virágból tőle,
Mindíg a' sarkamban vólt
Sokszor megkergettem,
Mert a' pajkos megtsókolt
Hogy tseresznyét szedtem.

Tsókot, rózsát szórt ollykor,
Rám midőn szunnyadtam,
Sokszor megszidtam sokszor
Meg öszvetsókoltam.
Fáradtan a' tsintalan,
Ha dolgát végezte
Az ölembe számtalan
Magát kipihente.

Már az ég gondja légyen
Szép virágim rátok!
Pompás udvarba mégyen
Kis gazdasszonykátok,
Jó szilvásom kis kertem,
Kit magam miveltem,
Immár Isten hozzátok!
Jantsi lesz gazdátok.

Édes Jantsim mit duzzogsz [112]
Mért szorítod szívem?
Talán azért haragszol,
Hogy grófnévá lettem?

Várj tsak durtzás egy kicsinyt
Rajtad megboszúlom:
Legyek tsak grófné, tüsténT
Te leszel a' grófom.

A' megégett Debretzeni nagy templom falai közt serkent gondolatok 1802-ben.

Áh szörnyű romlás! hajdani tzímerünk
És régi díszünk pernye alatt hever
A' mit tehát ditső atyáink
A' veszedelmes idők 's bajok közt,

Hol életek, hol drága vagyonjaik
Feláldozásán tudtak az ellene
Folyvást agyarkodó veszélyek
Körme alól ki ki váltogatni,

Gyász omladékban hányja szemünkre hogy
A' fényes úttól mennyire távozánk
Mellyen nagyérdemű atyáink
Felnyomozák vetekedve Codrust.

[113] Hív bajnokinknak mennyei lelkei
Kik Regulusnak legnehezebb nyomán
Törtettetek romolhatatlan
Vára felé az örök neveknek.

Bátran vivén a' nyársakat a' kemény
Halálra kedves honnotokért, ugyan
Lássátok e' szörnyű veszélyjét
Allyasodott maradékitoknak!

Áldott atyáink! hogy ha ugyan lehet
A' bóldogoknak sírni, sirassatok;
Mert vége a' palladiumnak,
Vége van és mi puhák, mi élünk.

Szánjátok e' már eltsenevűlt fiak
Lassú veszéllyjét, mert oda hajdani
Egymás eránt való szerelmünk
Mellyet örökbe ti hagytatok ránk.

Sem a' Tatárok, sem Törökök, sem a'
Rosz Nyíri pajkos nép rika tábora
Nem tettek ennyi kárt közöttünk,
Mint ihol a' ravasz elpuhúlás.

A' közhaszonról már nem is álmodunk,
Egymást emésztjük, 's bóldog atyák jeles
Érdemteket, hív társainknak
Kornyadozó nyakokon tapodjuk.

Némelly tsak önnön hasznokat éhező [114]
Fukar kevélyek, mert bizony a' sasok
Bagoly torongyokká fajultak,
Óh esedezzetek istenünknél

Értünk ditsőült lelkek! e' hamvain
Szent templomodnak mennyei jó atyánk!
Ím én is elbádjadva kérlek:
Halld meg uram! könyörűlj hazámon.

Add vissza közzénk a' szeretet tüzét
Melly szíveinkből mind kialudt vele,
Hadd légyen e' szent hely, midőn majd
Helyre fog állni ditsőbb amannál.

A' violához.

(Németből.)

Viola! tavasz első jele,
Menj el a' szépek szépéhez,
Mondd, hogy az ő szívének fele
Küld, hogy függesszen szívéhez
És addig tartson magánál,
Míg kellemimről el nem száll
Minden virág és minden zöld
'S vissza nem int az anya föld.

[115]

A' boldogtalan.

Ki homályos magafelejtésben,
Bús gondok közt bolygó tévelygésben
Űzi nyugtát, melly régen eltünt:
Az paraditsomától távozott,
Annak még lakhelye is átkozott,
Mert reménye pislogni megszünt.

Liliomi kényének, kedvének
Elkorhódtak; édes érzésének
Rózsáit a' szélvész levágta,
Megelégvésének ibolyáit
Betsületének zöld borostyánit
Egy kártékony féreg kirágta.

Ti példái a' hív barátoknak!
Kik környékét erős honotoknak
Fűszerezitek látatlanúl,
Violák! nem vidúl balsamtoktól
Minden gyönyörködtető tárgyaktól
Végbútsút vett irgalmatlanúl.

Tsak az elfelejtett temetőkben
A' szomorú estike gőzökben
Kornyadoz tövisbokros útján,
Vagy egy példázgató gyászfűzfánál,
Az emlékezet esthajnalánál,
Tünődik örömnapja után.

Elgázolta minden ditsőségét, [116]
Nyereségét és gyönyörűségét,
Közűlök nagy hartztzal kirontott,
Vége szeretetnek, barátságnak
Bizodalomnak és kivánságnak,
Minden boldogságról lemondott.

A' tavaszhoz.

Már a gyenge kökörts fel felemelgeti
A' nyálkás avarok leple alól fejét,
És pelyhes koszorúját
Lassanként nyitogatja-ki.

Jer lágy szél jer! öleld, és nyalogasd körűl
A' felkölt gyereket, jer, nehogy a fogas
Fény megverje szemével,
Vonj enyhébb levegőt reá.

Már sok kis madarak messze kerűlgetik
A' füstös levegőt, mellyben az emberek
Szomszédsága miatt nem
Legbátrabb telelés vala.

A' kedves szabadért megvetik a' gyanús
Kézzel szórt eledelt, mellynek alá fogó
Lépet rejte az álnok
Embernek ravaszabb fija.

LÚDAS MATYI.

EREDETI

MAGYAR REGE

NÉGY LEVONÁSBAN.

A' BÉTSI MÁSODIK KIADÁS UTÁN.

Quamvis sublimes debent humiles metuere,
Vindicta docili quia patet solertiae.
PHAEDRUS.

Előljáró-Beszéd K.* F*.-től [119]

az első kiadáshoz, melly a' Szerző hire nélkül jelent meg.

Jámbor Olvasó!

E' munkátskának ki legyen szerzője, ha kérded,
Nem tudom : a' bizonyos, hogy az én kezeimbe tsak így jött
Név nélkül ; nekem egy szomszédom hozta az Erdő-
Hátról, vagy honnan, hogy jó lesz rajta nevetni
Majd borozás közben. Igaz is : mert rajta nem egy két
Vídám estvéket tölténk ; még Martzi kanász is,
A' ki nagy Á-t se tanult soha, sokszor majd megütötte
A' guta, úgy röhögött : No ilyet soha Gazd' uram, úgymond,
Még a' hetvenedik nagy apámnak lelke se hallott.
Be furtsán perdűl ; pedig a sor vége nem úgy megy,
Mint a' nótában szokták. Osztán meg akárki
Írta Uram ! de gonosz tsontnak kell lenni, ugyantsak
Tudja mikíp' szokták. Így ítélt Martzi tudatlan
Fővel ; mások még több szépet láttak ezen kis
Munkában, de kivált a' többek közt, nekem a' sok
Körmönfont magyaros szólás formája, meg a nagy
Könnyűség, elmés lelemény, természeti festés,
Mellyek ezen kisded munkát kedveltetik, egybe
Úgy megtetszettek, 's egyszersmind Döbrögi úrnak
Példátlan példás megjobbúlása is egybe
Úgy szívemre hatott, hogy azonnal, mint Matyi, én is
Háromszor tettem fogadást, hogy közre-bocsátom
A fúrfangos eszű Lúdas Matyi tetteit, és már

Szükség, hogy szavamat telyesítsem, mint magyar ember.
Ebből áll az egész dolog, a' mit mondani szükség
Vólt, legalább annak véltem. Most útra botsátom
A' Matyit, országot hadd menjen látni; ne féljen
Döbrögi úr, mert ő már többször nem veri ám meg.

Írtam — — — JOBBOTTHON
Egy kantsó Jankai mellett —

A' Kiadó.

[120] **A' szerző az olvasóhoz.**

Hajdan ütlekkel magyarázták a' mi atyáink
Hogy mi az alsó rend törvénnye? kinél az igazság? —
A' ki erősebb vólt, ugyan az kénnyére bitangolt. —
A' lepotsékolt nép dühös indúlatja kanóztzal
Adta jelét ollykor bosszújának, de oroszlán
Szíve kevésnek volt, hogy mint Matyi vissza pofozza
A' mi goromba tsapást vett a zabolátlan erőtől.

Elmúlt a' vad idő; ki van ennek szabva határa
Szintúgy mint annak; szent a' törvény; 's az igazság
Fennyen hordja fejét, mert van bizodalma hazánknak
Bölts fejedelmeiben. Bátran eleresztem azért én
Döbrögi Mátyássát, mint medvét, melly vadonából
Emberi kézre került, és már gazdája dudáján
Úgy illeg billeg, hogy rajta akárki nevethet,
Senki fiának sem lévén oka tőle szepegni.

Bétsbe ugyan hírem nélkül szöke pőre gatyában
És bogjas fővel: most én tsimbókba kötözve
Fürtjeit és e kis katzagánkát vetve nyakába,
A' korhelyt fogadott apjának visszabocsátom.

Debretzenből Januárius 12-dikén 1816-ban.

F. M.

Első levonás.

Hajdan egy falubann, a' Nyíren-é, vagy az Erdő-
Háton, vagy hol esett, jó szerrel nem jut eszembe,
Már tsak elég az, hogy: vólt hajdan egy öreg asszony,
Özvegy volt, 's egy rossz fija vólt ez munka fejében
Nyáron a' legyet a' szárán tsapkodta napestig,
Télen a' tüzelő mellett a' piszkafa végén
Átsorgott el egész napokat. Jó annya eléggé
Zsémbelt rá; de akár a' száraz falra marokkal
Borsót hintett vólna, szitok, motsok, és a hurítás
Annyit tett Matyinak, (Matyi volt neve a' sihedernek)
Ily tunya életet élt ő jó ideig; hanem egyszer
Hóltra elúnta magát; hosszúknak kezdte találni
A' napokat, 's nem elég tágasnak az annya telekjét:
Addig nyújtódzott hát, hogy valahára szokatlan
Bajra vetette fejét, 's kigyaloglott a' falu végén
Lévő dombig, ahol szoktak volt mindenik innep
Délyestén az időtöltők karikába hasalni. —
Mint sziszeg a' fót lúd idegenre: Matyinkat is akként
Gúnyolták ki az ő vele nőtt egy forma korátsú
Virgontzok; de tsak ott volt már ő 's nem sok időre
Öszve gyalulódott velek. — Innen látta először
A mi fiunk, nézvén szana széllyel, az ég karimáján
Dalmahodó hegyeket; más részről mint ugyan annyi
Nyársakat a' távol hegységek tornyait; itten
Vette ki a' szóból, hogy szomszéd vármegye is van;
És a' többek közt, hogy a' híres Döbrögi vásár [122]
Egy hét mulva esik. — Fel pertzene benne az ország

Látására való kivánság; már az eszében
Kezd sok gondolatok forrása mozogni, pezsegni;
Nintsen nyugta; fejét töri, míg végtére előtte
Rés nyílik, mellyen szándéka folyásnak eredhet. —
Annyának húsz szép annyányi libáji valának
Egy vén gúnárral, 's egy pár öregetske tojóval,
Jókor költek azok, maga bajmolt vélek az özvegy,
Hogyha szerentsésen, úgymond, fel tudja nevelni,
Majd egy kis télére valót árúlna belőllök.
E' lúdakra fené fogait Matyi, kéri az annyát,
Bízná rá azokat, hogy hadd próbálna szerentsét;
A' vásárra bemene velek; jó móddal eladná;
'S így kapadozva talán kupetz is kerekedne belőle,
Melly úton sok Rátz úr lett abban az időben. —
Korhely! léhűtő! majd a' vásárra, pokolba!
Mit keresél az egész nyáron? jobb hogyha dologhoz
Látsz itthon: — az anyó igy 's így motskolta le Mátyást.
Ő pedig a' vásárra-menést feltette magába,
Már pedig ő, a' mit feltett furfangos eszébe,
Azt onnan sem tűz, sem víz nem ütötte ki többé;
És addig kunyorált, hogy tsak rá vette az annyát:
Ám no hiszen legyen úgy, úgymond, áldjon meg az Isten
Tsak lendíts valamit, mert héj nagy bűn a' henyélés.
Kedve derűl Matyinak, szerez egy jó kézbeli fütyköst,
'S a' sutból kivon egy pókháló lepte tarisznyát,
Melly öreg apjának sohasem szállott le nyakából.
Ebbe az annya rakott túrót, hájat, kenyeret, sót,
'S fokhagymát; az alatt ő a' vén lúdakat arrább
[123] Hessegeté; az eladni való húszat kiszakasztá,
És egy körmön font ostorral az útra riasztván,
Annyának minden jót kiván 's ballag utánnok.
Döbrögben vala hát akkor vásár, a' hatalmas
Döbrögi úr örökös jószágában, ki magáról
Azt tartotta, hogy ott neki a' felség se parantsol;
A' mit akart a' vólt törvény, 's tetszése igazság. —
A' portékáknak maga szokta kiszabni az árát,

És a' melly darabért többet mert kérni az áros,
Elkonfiskáltatta, meg is büntette keményen.
Hogyha pedig nétán más óltsón vett meg akármit
És neki megtetszett, tsak azért kivetette belöle,
Hogy fentartódjék fegyverrel nyert ősi jussa. —
A' mint Döbrögi úr ekkor sétála alá 's fel
A' mi Matyink és a' szép húsz liba tűne szemébe,
Annyival inkább, mert minden süvegelte személlyét,
Csak Matyinak volt fenn egyedül a' főre valója.
Kérdi az úr: ki ezen lúdak gazdája? Magam la!
Így szóllott nagy nyers-nyakason Matyi. — Ennye gaz-ember!
Nem tudod itt ki az úr? majd emberségre tanítlak!
Hol vagyon a süveged? mi ezen lúdaknak az ára? —
Bé nyomván süvegét, 's megrázintván katzagányát:
Három márjás, úgymond, párja az illyen amollyan; —
Kérdi az úr: Id'adod fele árán? — Ő biz az apja
Lelkének sem alább párját egy kurta forintnál.
Döbrögi vág egyet sinkójával; nosza három
Fogdmeg toppan elő; Matyit a' kastélyba tzibálják;
Lúdjait elhajtják; és a' kapu közt hevenyében
Ötvent vágnak rá, mellyet süvegelve faránál
Egy ispán híven számlált, és Döbrögi bőrös [124]
Karszékből szemlélt. Matyi így szólt, hogy felereszték:
Én uram a' fizetést köszönöm; ha az Isten erőt ád
S életben megtart, majd megszolgálom; azért tsak
Rójja fel a' kapu fél fájára, hogy el ne felejtse:
Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!
Ezt tsak alig végzé, néhány zöld ingesek agyba-
Főbe verék, 's kiveték jól meghurtzolva hajánál
Fogva, hogy a' földet még a' lábújja sem érte.
Míg húzták vonták, még egyszer vissza kiáltott:
«Osztán háromszor veri meg Lúdas Matyi kendet.»
Hogy már ott kinn volt, így szóllott a' sokasághoz:
Majd meglássátok, háromszor megverem azt la!
Ezt minden neveté; de kivált a' Döbrögi-háznál
Őrültes szavain Matyinak hahotára fakadtak.

Második Levonás.

A' mi Matyink könnyen lehet gondolni hogy annya
Háza felé képpel sem fordúlt; búgva morogva
Elment földetlen földig; 's elvitte magával
A' bosszúállás lelkének is ördögi mérgét.
Hogy dühe tzéljához juthasson, pénz kuporásra
Adta magát; jótskán keresett is, hol napi számmal,
Hol szolgálattal; 's néhány nyelvekbe eléggé
Jártas lett, mert sok nagy városokat bebarangolt;
'S annyira mennyire sok mesterségnek kitanúlta
A' tsínnyát bínnyát. Bízván hát mind az eszéhez,
Mind erszényéhez; hogy Döbrögi meg ne tsalódna,
Úgymond, már egyszer vele számot kellene vetni.
Képe azólta nagyon elváltozott néki; azomba
Döbrögi házánál elenyészett híre nevével.
Bátran elmegy hát a' nyílt udvar kapujáig,
[125] A' melynek küszöbén nem igen kedvére hasalt vólt.
Látja, hogy a' füstös nagy ház hellyére azólta
Pompásabb palotát újabb izléssel emeltek,
A' fala fel van már építve, de a' fedeléhez
Még faragatlan fák vagynak halmozva rakásra.
Meg lesz már, így szóll Matyi, meg lesz Döbrögi verve.
Elfordúl onnan, veszen egy félkézi szekertzét,
Zsebbeli ölmérőt, 's plajbászt egy irha kötővel;
És egy vándorló olasz ács formába jelent meg.
Eljutván a' nagy kastélyhoz, mint ahoz értő
A' falnak szélét hosszát mérkéli szemével:
Onnan vi'sgáló képpel megyen a' farakáshoz;
Ollykor fel-fel-néz, a' fákat megmosolyogja,
'S tsóválgatja fejét. Meglátja az úr is az embert,
Arra felé sétál; mit akar? megkérdezi. Semmit,
Úgymond, méltóságos uram! tsak ezen vala útam!
Meg sem is állhatnám, hogy az illyent meg ne tekintsem,
Mert mesterségem: látom, hogy akárki tsinálta,
A' palotában a' kőmives munka királyi,

Bár tsak már fedelét láthattam vólna; reménylem
E' dibdáb fákkal nem akarja az úr bekeverni.
Mondja az úr: ezeket bizony én vágattam az erdőn.
Csak hozzá vetvén. Jók, jók, úgymond Matyi, apróbb
Házaknak, de nem illy kastélynak; Róma felé kell
Forgani, hogy pompás fedelet láthasson az ember.
Én nagyságos uram: láttam 's dolgoztam is egy két
Hertzegi munkákat: de bizonnyal mondom, ezekből
Nem képes takaros mívet készítni; — kirántja
Mérőjét, — mérkéli — be kár hogy öt újjnyi hibázik;
Ám de hisz' e' nem az én dolgom, senkit se gyalázok,
Sem magam' ok nélkül más munkájába nem ártom.
Menni akar; de az úr meg tartóztatja. — Barátom! [126]
Még nekem, úgymond, nints egy átstsal is alkum, az úr hát
Járt az olasz földön? — tessék béjönni! — Ebédje
Vólt-é már ma? Ha a munkám fog tetszeni, nem fog
Nálam az országban nemesebb gazdára találni.
Elmosojodja magát Matyi és ditséri az úrnak
Építésbeli ízlését, sajnálja, ha itten
Tán alkalmatosabb fákat nem lelni ezeknél.
Oh! — mond Döbrögi — nints a' földön olly jeles erdő,
Melly az övénél jobb 's gyönyörűbb fát tudna nevelni.
Látni szeretné azt Matyi. — Döbrögi pontba parantsol
Egy hintóba fogatni — szakáts tálaljon azonba!
Míg bé mennének, Matyi mondja, hogy arra való fák
Hogyha találtatnak, jó vólna talán kijegyezni,
Sőt tán egy úttal vágatni is. — Egybe az ispánt
Szóllítsák! — két száz fejszést rendeljen az erdő-
Sarkához. — Készen az ebéd; jól laknak; a' hintó
Ott terem. — Egy pillantat alatt kin vagynak az erdőn.
A' fejszések is ott vagynak már. — Járja az úrral
A' roppant tölgyest Matyi, és vágatja ha szép fát
Sejt meg. — Már minden munkást elrendele széllyel,
Kedve szerént: nem tud még egy szál fára találni.
Bellyebb mennek hát, — vi'sgálódnak, Matyi egyszer
Mondja, hogy ő már lelt. — Egy sűrű völgybe letsalja.

Illyen lenne derék hahogy ölnyi kerűlete vólna.
Döbrögi mellé áll 's által próbálja ölelni.
Akkor megkapván Matyi túlnan két keze szárát,
Egy gúzszsal, mellyet tsak azért font, összeszorítja.
Nem vagyok én, uram, ács, hanem a' Lúdas Matyi — úgy
Kit kend megtsapatott, és elrablotta libájit, [mond, —
[127] 'S háromszor fogadá, hogy visszapüfölgeti kenden.
E' most hát első. — Vág egy nagy tölgyfa husángot,
'S azzal tarkótól talpig meghányja keményen.
Döbrögi hasztalanúl hánykódott, mert fa mohával
A' szájját jól betömködte; azomba az erdő
Rengett a' sűrű kopogástól, 's a' rohanó fák
Vad morgásaitól. — Mátyás az urat megagyalván
És a' lúd árát a' zsebjeiből kikeresvén,
Törli szemét szájját, és a sűrűbe elillant.
Már a' fejszések, nem lévén munka, pihentek.
Már jobbára ledöntve hevert a' tzímeres erdő
Legszebb része; menő félen már a' nap: az ember
Bár ha dologtalan is, de az átsorgást is elúnja:
Még sem jő sem az úr, sem az áts. Végtére az ispán
Nem veszi a' dolgot tréfának, hoppogat: erre
Hoppot mond itt, ott, meg amott a' rengeteg erdő.
Hallgatnak: de tsak a' baglyok huholási szakasztják
Félbe az alkonyodást követő vadon estveli tsendet. —
Már most mindnyájan kurjantnak; a' hangok özönje
Zengeti a' zordont; bellyebb bellyebb morog, a' mig
Mélyen elnémul, — Figyelem van utánna, sehonnan
Egy kukk hang se felel. Most most szeppen meg az ispán
Széllyel rendeli a' látványságot, hogy az erdőt
Hajtsák meg, mert már bajnak kell lenni akárhogy. —
A' mint egynéhány hajtók a' völgyet elérik,
Hallanak egy olyan horkantást, mint mikor a' kant
Megdöfik, és szívét-ért sebje miatt az útólsót
Elhergette. Mi az? megdobban az ijjedezésre
Rákapatott jobbágy: hátrál; ordítja az ispánt;
Ott terem az, 's félénk népét biztatva lemégyen

Olálkodva az aljra velek: — mit látnak? az Isten
Mentse az illyentől még a' jó Krími Tatárt is! [128]
Fához kötve urok, fa mohával szája betömve,
És a' drága ruhák szét vannak rajta feselve.
Elvágják a' gúzst, és szájából kifeszítik
A' mohot; a' rémült ispán instálja alássan,
Hogy mi pogány gyilkos kínozta meg illyen erőssen
A' nagyságos urat? Felelet helyébe aludt vér
Ömlött Döbrögiből; sok tsuklás közbe sokára
Úgy nyöghette-ki, hogy Lúdas Matyi meggyilkolta.
Egyik jobbágy a' másiknak kurta gubáját
Megrántá; más a' mellette valóra könyökkel
Titkon bökdöse, míg urok óbégatva könyörgött:
Óh fiaim! vigyetek szaporán, mert meghalok, — úgymond.
Megfogadák ezek a' jó emberek, és az ölökben
Vitték a' kotsihoz, mások fa mohát szedegettek
És derekának lágy fekvést puhogattak, az egyik
Szűrét tette alá, másik betakarta gubával. —
Hogy haza tzammogtak vele a' lovak, egy banya két pint
Szappanos égett bort kent széllyel rajta; az udvar
Egy kis mákszemnyit sem aludt, minden köhenésre
Öt hat férfi tseléd, és szintugyan annyi fejér nép
Ütköze egymáshoz; nagy vólt egyszóval a' hű hó!

Harmadik Levonás.

Hát Matyi hol jár most? vátig keresék, de az éjnek
Jó oltalma alatt hamar által ment a' határon,
És már új módon gondolkozik a' mi urunknak
Más izrombéli megpüföléséről. Mikor elsőbb
Vándorlott, egy vén Doktornál jó darab ízig
Szolgált; (hajdan ez valamelly külföldi Seregnél
Feltser volt) minthogy híven szolgálta, bizonnyal
Tudta tehát, hogy még jó szívvel látja: ez úgy lett.
Még életbe lelé, 's hozzá beszegőde inasnak,
Olly feltétel alatt, hogy az esmeretes nyavalyáknak [129]

Tzifra nevére, haszonvehető fűvekre, porokra,
Érvágó, köppöly, kristély, lántzéta, borotva,
'S más borbély szerszám hasznára, sebekre való szer,
Fördők 's párgolatok készítésére, kenőtsre
Oktatná őtet. — Feje jó volt a' mi Matyinknak
'S egy két hét tsak alig múlt, hogy vagy Római nyelven
Vagy görögűl, sok rosz nyavalyákat elő tuda böltsen
Mondani, mellyek azon században műbe valának;
És az azokra való szer kotyvasztáshoz is értett. —
Elkéré ekkor doctor Skorbuntzius úrtól
Ótska parókáját, spádéját, vén paripáját,
Bőr bugyogóját, és a' tábori régi kabátját,
Hadd tsapjon velek egy fársángot földes uránál.
Rá állott az öreg, minthogy jó zálogot ígért. —
Felveszi hát a' vén hatzukákat; Doctori módon
Kezdi viselni magát; illett rá tászli, paróka,
Koszperd és bugyogó; úgyhogy Skorbuntzius úr is
Megfogván a' hasát, majmát majd hóltra nevette.
Ő meg bútsút vesz, 's Döbrögnek ereszti fakóját,
Döbrögi még szintén meg sem szabadúlt az előbbi
Megpüfölés szedres daganatjaitól; ihol újra
Látogatásra megyen hozzá Matyi, hajdani szörnyű
Ígéretje szerént. Hijjába keríti magát bé
Puzdrás és lántsás hajdúkkal: nincs neki annyi
Lelke, hogy a' bosszús Matyinak kikerűlje husángját. —
A' végső faluhoz jutván Matyi, ott maga mellé
Egy vezetőt bérelt; mikor osztán Döbrögöt érte,
Ott a' Bírótól katonás hangon kalaúzt kért,
Mert ő menni muszajn szakerment a' generális
Quartély a' ki beteg. (Hihető abban az időben
Történt vólt e' meg, mikor a' sokféle keresztes
Ponyva hadak szanaszétt kóborlották be hazánknak
Nagy részét). Biztatja Matyit szóval, hanem elsőbb
Földes urához fut bíró uram, és béjelenti,
Hogy hadi orvosló vagyon itt; mert Döbrögi fűhöz
[130] Fához kapkoda, és a kit tsak ajánlani tudtak,

Bárha kerékgyártó, lóorvos, marha kuruzsló
Volt is, kínjában mind meghallgatta tanáttsát.
Kéreti hát ezt a' feltsert is, hogy ha az Istent
Féli, tekintse az ő nyomorúságát, 's ha csak egy két
Pillantást szánjon megnézésére ; jutalmat
Várakozása felett ígér, és a' kotsijában
Küldi el a' generál szállásáig. Matyi gazda
Egy darabig vonogatta magát ; végtére az egymást
Felváltó posták elvitték tsak nem erővel.
(Bárha nem említném, lehet elgondolni tsak úgy is,
Hogy Matyi a' képét okosan bétudta vakolni
És különös módon elváltoztatni beszédét.)
A' mi urunk, ki szegény, még vagy három daganattal,
Mellyek a' hátáról nem akartak eloszlani, ágyban
Kornyadozott : hogy vélt orvossa felé közelített,
Majd kirepült szedres bőréből ; kéri az égre
'S földre, hogy illy nyomorúlt sorsán ha lehetne segítsen.
Megtapogatja erét Matyi, és veszedelmes hevűlést
Érez megromlott vérében ; hogyha azonnal
Fördő nem készűl, és köppöly, még ma bizonnyal
A szívére megy, és — Ekkor vállat von az álnok.
Kéri az úr minden szentekre, hogy a' mit az Isten
Értésére adott rendeljen. — Doctori módon
Harmadik újjával megbökvén homloka búbját ;
Fördővíz szaporán, úgymond, és fűvek! ezeknek
Elszámlálja külön neveket ; száz erdei réti
Dudvák voltak ezek ; nyúl-, farkas-, békatseresznyék ;
Medve-, szamár-, disznó- eb-, egér-, kutya-, matskatövissek ;
Hát még az angyal-, szent-, 's ördög-gyökerek (mivel akkor
A fűvek neve tsak barom, ördög, 's szent vala ; Fűvész-
Könyv még nem lévén). Nosza, ispán, szolga, poroszló,
Hajdú, kukta, szakáts, kertész, szoba-, konyhaleányok, [131]
Béres, strázsa, kotsis, fullajtár, bába, favágó,
Egy szóval minden, valamely'k tsak elől vagy utól volt,
Fusson az udvarból a' rétre, ligetre, mezőre :
Addig az üstben víz legyen, és hadd égjen alatta.

A' nép mind kirohant, egyedűl egy sánta banyára
Hagyván a' tüzelést; hanem a' szemfűl Matyi ettől
Így szabadula meg: a' paphoz küldé, hogy az Istent
Kérje a hívekkel. — Maga megvizsgálja az úrnak
Vak szemeit; kendőt vesz elő 's addig simogatja
A' két szárnyával, hogy száját béfedi; ekkor
Megköti hátulról tarkójánál. Uram! úgymond,
Nem feltser vagyok én, hanem a' Lúdas Matyi, kit kend
Megveretett; 's lúdját elvette: de hasztalan a' szót
Nem szaporítom; elég hogy másodszor adom meg,
A' mit megmondtam; főképp hogy kend is a' hosszas
Várakozásba magát ne gyötörje sokára, tsak essünk
Által rajta; ha még nekem a' jó Isten erőt ád,
Harmadszor se fogok majd késni. Előveszi osztán
Döbrögit, és a' vert testét megdöngeti rútúl.
Ekkor az ágyfőből a' pénz kultsát keresvén,
Lúdjaim árát és költségemet elveszem, úgymond.
Azzal bútsút vesz, kimegy, a' paripára felugrik;
'S ill a' berek. — Haza jő a' fűvész tsorda rakodtan:
Bészalad egy szobalyány, meglátja az úr tsuda képét;
Elsikkantja magát, kifut, összve rikoltja az udvart.
Egyik kérdi, mi baj? másik, hogy hol van az orvos?
Kútsolják kezeket, tanakodnak, hogy ki az ördög
Fojtá bé ismét száját nagyságos uroknak?
Óldjuk meg szaporán. — A' félholt Döbrögi ekkor
Már tsak alig szuszogott, és minden pontba' elájúlt,
'S csak lassan nyöghette ki, hogy Lúdas Matyi volt az,
És hogy agyon kínzá. — Mind lóra kap a' ki csak ülhet,
Kergetik a' Matyi hűlt nyomait, de haszontalan, ő már
[132] Tudj' Isten hol járt; bizonyos, hogy tsalfa örömmel
És degesz erszénnyel tért meg Scorbuntzius úrhoz.

Negyedik Levonás.

Már most ám igazán rosszúl lett Döbrögi; rendes
Orvosokat hívtak, 's Currenst küldöztek az ország
Minden részéhez, Lúdas Matyi megfogatása

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Végett; tsakhogy az ő képét igazán leírni
Nem lehetett, minthogy mindég más színbe jelent meg. —
Hogy pedig ez nem más földön, hanem a' mi hazánkban
Történt, a' bizonyos: meg tetszik az akkori törvény-
Tevők gondjából, kik az ő tsúfjára, örökre
Feljegyzék a' nagy törvény könyvben, hogy az ollyan
Rossz úton járó kutya fog, mint a' mi Matyink vólt,
Lúdasnak neveződjön: ez hát nem puszta találmány. — *
Nem jött kézre Matyink, melly Döbrögi úrnak eléggé
Bokroztatta baját, és már egy ízbe reménység
Sem volt éltéhez: hanem a' bölts orvosok által
Nagy nyavalyáján a' munkás természet erőt vett,
És lassan lassan keze szennyét tsak kiheverte
Mátyásnak; hanem a' Lúdas név annyira fészket
Vert szívébe, hogy a' vídék lúdját kiölette,
Mert tsak lúd tollat látott is, azonnal elájult;
Még a' Ludimagistert is ki akarta tsapatni
A' jószágából; de az azt ígérte, hogy inkább
Rectornak hívatja magát s minden követőit.
Húsz lántsást tsak azért tartott hogy tize napestig,
Tize viszont éjjel mindég őrt álljon az udvar
Környékén; — hozzá közelítni akárki fijának
Sem lehetett, ha ugyan tsak előtte nem esmeretes volt.
Hogyha az udvarból a' jószágába kiment is,
Tiz lántsás lovagolt mindenkor hintaja mellett. —
Ezt Matyi is mint más, jól tudta, de hasztalan; ő azt
Háromszor fogadá, hogy megveri Döbrögit, annak,
Bárha törik szakad is, tsak meg kell lenni akárhogy. —
Országos vásár esik egykor Döbrögi úrnak [133]
Városkájában; Matyi ott, mint más igaz ember,
Megjelenik paripán; a lóvásárba bojongván,
Meglát egy virgontz lovat egy idegen sihedernél;
Kérdezi, hogy mire tartja? Uram tsak száz arany úgymond.
Tzimbora, hogy lehet az? — Matyi így szól — úgy-e komázol?

* Lásd Verbőczi Part. II. Titt. 30.

Tíz lovat is veszek én annyin, tán jobbat is ennél.
Úgy de Uram! felel a' siheder, jó nagy Magyar Ország,
És mégis ki hagyom mindjárt vájatni atzéllal
Mind a' két szememet, ha tsak egy lova hág is elébe.
Úgy én a' lovadat megvenném, mond Matyi, hogyha
Megbizonyíthatnád, pedig így meg nem veszi senki.
Int neki, — félre megyen vele, — nézd ottan lakik egy úr,
A' Lúdas Matyi név iszonyú félelmes előtte,
Tán tudod azt magad is, — majd itt kocsikázik el arra;
Tiz lántsás katonák lovagolnak hintaja mellett;
Majd ha az erdőnél járnak, nyargalj oda, mondjad
Szembe az úrnak, hogy: te vagy a' Lúdas Matyi, osztán
Kotródj ám, mert száz lelked lessz, még is az ördög
El visz etsém, ha azok megtsípnek; hogy ha nem, úgy én
Megveszem a' lovadat; felpénzül, hogy bizonyos légy,
Tíz aranyat feladok; majd meglelsz engemet itt 's itt.
Tettszett a' tűzről-pattant sihedernek az alku,
És nehezen lesi, hogy mikor indúl már az az úr ki. —
Egyszer lárma esik, — riogatják széllyel az embert;
Döbrögi jő hintón! — Útjából félre vonódik
Minden igaz lélek. — Pezseg a' pozsgás sihederben
A' jó vér, 's tsak alig várhatja, hogy a' kerek erdőt
Érjék Döbrögiék; mint a' nyil utánnok ereszti
Ráróját; — lassan, lassan uraim! kiabálja;
Mellé szöktet a' hintónak, — tudod-é uram, úgymond,
Hogy ki vagyok? tudd meg Lúdas Matyi én vagyok! — utszu!
Rajta legény! ordítja az úr — egyszerre utánna
Hajt a' tíz lántsás, de mi haszna, nyomába se hágnak.
[134] Fogd ki kotsis nyerges lovadat' mond Döbrögi, jobb e'
Mind a' tizénél, mondjad, hogy száz arany a' ki
Elfoghatja! — szorítsd! Maga a' hintóba felugrik,
És kivántsi szemét düllyesztve mereszti utánnok
Hogy fogják már el Matyit. — Ő pedig a' kerek erdő
Sarkánál elbújva fülelt, 's látván, hogy az úr már
Tsak maga van, kilopószkodik, és meg rántja ruháját:
Mit bámul az Uram? nem fogják azt ma el, úgymond;

Osztán nem Lúdas Matyi az, hanem én vagyok a' kit
Megveretett Kelmed, 's lúdját elvette erővel.
Döbrögit a' menykő ha azon nyomban megütötte-
Vólna, talán sokkal könnyebb lett vólna szegénynek;
Öszve rogyott, és a' kotsiból ájúlva zuhant le.
Ott Matyi szánakozás nélkül megverte utólszor;
'S erszényét a' lúd árába viszont kiürítvén
Mondja: *ne féljen az úr*, már többet nem verem én meg.
Azzal lóra kapott 's elment dolgára örökre.
A' tizenegy lovasok nagy későn vissza kerültek,
Vert lovaik tsak alig húzván inokat, valamint a'
Megzsákolt urok is, kit elérkezvén, kotsijában
Bádjadtan leltek; mondják, hogy nem vala képes
Tarkón tsipni Matyit. Nem is a' volt Döbrögi mondja, —
A' négyelni való, megvert háromszor. — Az Isten
Így bánik, 's bánjon valamennyi kegyetlen urakkal.
Ezt mondván, megtért a' kastéllyába, 's azonnal
Elküldötte a' húsz lántsást, kegyelemmel akarván
Óni magát ezután az erőszak tételek ellen;
És törvénytelenűl nem bánt, hanem úgy a' hogy illik,
Ember társaival; jól is végezte világát.

FOGLALAT.

Fazekas Mihály versei.

	Lap
Ajánló vers	98
A' szerelem (énekben)	99
Exsurge cor meum	107
Nyári Esti Dal	108
A' Persa Fejedelem	109
Ki a' bóldog	112
A' Debretzeni első Kalendáriumba, mellyből az időjövendölés kimaradt	115
A' Debretzeni Kalendáriom második kiadása eleibe	117
Kalendáriom magyarázatja után serkent gondolatok	117
Katonai bútsúének	119
Hortobágyi dal	120
Rajta vitéz!	121
A' hosszú télhez	121
Ruszánda a' moldva szép	122
Egy véresütközet estvéjén serkent gondolatok	124
Aggodalom	125
A' korán jött esőhöz	126
A' serdülő bajuszhoz	127
Az első olvasztó szellőhöz	128
A' tavaszhoz	128
Az alpesi bölts	130
Egy gerlitze keserve	133
A' szükségben segítség	136

Lap

A' szem tüze ... 138
Mantzihoz ... 138
Bútsúzás a' hadi élettől ... 139
Az én kis kertem ... 140
A' Grátziához ... 144
Csokonai neve napjára ... 145
Csokonai Vitéz Mihály halálára ... 146
A' kétségbe esett szerelem ... 146
A' krumpli ... 147
A' bölts ... 148
Végbútsú ... 149
Az én poézisom ... 149
Végbútsú Ámelitől ... 150
Ugyan a' hoz ... 152
Az önnönszeretet ... 152
Egy gazdaságtanító könyvre ... 155
Éljen a barátság (Beszélgetés) ... 155
Álom ... 160
A' hűségtelen ... 163
Amelihez ... 164
A' tsermelyhez ... 165
Az érzékenységek ... 166
Az öröm tündérsége ... 168
Egy férje elestén kesergő özvegy ... 170
Egy anya a' táborba induló fijához ... 171
A' fija halálán kesergő anya ... 172
Egy astronomiai értekezés után ... 174
Néhai Debretzeni Főbíró Domokos Lajos halálára ... 174
Az élet ... 175
Ugyan arról ... 176
Tzitzázás ... 176
Az új bor ... 177
A' szerentsés történet ... 177
Költsön adott gyümölts ... 178
Jó a' bor ... 178

Lap
A' grófnévá lett kertészleány --- --- --- --- --- --- --- 180
A' megégett Debretzeni nagy templom falai közt serkent gondolatok 1802-ben --- --- --- --- --- --- --- --- 182
A' violához --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 184
A' boldogtalan --- --- --- --- --- --- --- --- --- 184
A' tavaszhoz --- --- --- --- --- --- --- --- --- --- 185

Lúdas Matyi.

Lúdas Matyi. Eredeti Magyar Rege négy Levonásban --- 187
Előljáró beszéd K.* F.*-től --- --- --- --- --- --- 189
A szerző az olvasóhoz --- --- --- --- --- --- --- --- 189
Első levonás --- --- --- --- --- --- --- --- --- 190
Második levonás --- --- --- --- --- --- --- --- 194
Harmadik levonás --- --- --- --- --- --- --- --- 197
Negyedik levonás --- --- --- --- --- --- --- --- --- 200